

KONSTRUKTIONEN AF DEN BLINDE CA. 1850 TIL 1914

Handicaphistorisk Tidsskrift 12

af René Ruby

Dansk psykologisk Forlag

Historisk Selskab for Handicap og Samfund

Stiftet den 21. februar 1986

Bestyrelse

Kirsten Jansbøl (formand)

Mogens Bang (næstformand)

Janne Noack (kasserer)

Birgit Kirkebæk (redaktør)

Niels Strandsbjerg (sekretær)

Steen Fibiger (koordinator i forhold til
handicaphistoriske konferencer og netværk)

Adresse

Kirsten Jansbøl
Tværmarksvej 1
2860 Søborg

HANDICAPHISTORISK TIDSSKRIFT

udgivet af Historisk Selskab for Handicap og Samfund

Konstruktionen af den Blinde ca. 1850 til 1914

af René Ruby

December 2004

**Redaktør
Birgit Kirkebæk**

Dansk psykologisk Forlag

HANDICAPHISTORISK TIDSSKRIFT 12

© 2004 Historisk Selskab for Handicap og Samfund &
Psykologisk Forlag A/S

Tryk: BookPartner, Nørhaven Digital

ISSN: 1399-4786

Dette nummer er udgivet med støtte fra
Undervisningsministeriets Tips- og Lottomidler.

Handicaphistorisk Tidsskrift nr. 12

Indhold

Forord

<i>Birgit Kirkebæk</i>	5
------------------------------	---

Konstruktionen af den blinde ca. 1850 til 1914

<i>René Ruby</i>	7
------------------------	---

1. Indledning	7
1.1 Det danske samfund omkring 1850	10
1.2 Historien om de blinde	13
1.3 Handicaphistorisk forskning	18
1.4 Socialkonstruktivisme som tilgang	21
2. Blinde i samfundet	27
3. Institutionaliserings	43
4. "Blindeopdragelsen"	59
5. Breve fra tidligere elever	77
6. Efter afgang	91
7. Den officielle italesættelse af blinde	110
8. "De Blinde" og "De Seende"	126
8.1 Danmarks Blinde	128
8.2 "De Blindes Verden"	136
8.3 Dansk Blindesamfund	142
9. Konklusion	153
Litteraturliste	159
Utrykte kilder	165

Om René Ruby	166
---------------------------	-----

"Ry har forladt barrikaderne" – Nekrolog

<i>Poul Lüneborg</i>	167
----------------------------	-----

Forord

ved Birgit Kirkebæk

Dette nummer af tidsskriftet adskiller sig fra de øvrige ved hovedsageligt at omhandle en enkelt tekst. Det drejer sig om et omskrevet speciale fra Københavns universitet: "Konstruktionen af den blinde", skrevet af en ung historiker René Ruby.

Der findes et helt unikt arkivmateriale efter blindeforsorgen¹, men det har indtil nu kun været benyttet i ringe omfang. Derfor er det glædeligt, at der med denne foreliggende tekst findes et videnskabeligt arbejde på højt niveau, som gør brug af disse kilder. Ved at bringe René Rubys tekst i *Handicaphistorisk Tidsskrift* nr. 12, håber vi, at andre vil blive inspireret til at dykke ned i det spændende materiale. Gennem Rubys levende beskrivelse skærpes opmærksomheden på arkivets indhold.

Nogle vil givet studse over titlen: "Konstruktionen af den blinde". Det at være blind er vel ikke nogen konstruktion, vil mange sige. Nej, skriver René Ruby. Det fysiske handicap er reelt nok, men det er alle de karakteregenskaber blinde i tidens løb er blevet tillagt, som er tekstens omdrejningspunkt. René Ruby skelner mellem "blindhed" og "den blinde". Han skriver, at titlen både dækker over konstruktionen af "den blinde" som fænomen og konstruktionen af den enkelte blinde gennem institutionsopholdet, som det sker gennem opdragelse og det professionelle syn på person og opgave. Forstanderens faderrolle pointeres i teksten. Han er fader og faderbillede for de elever, som også efter udskrivningen er afhængig af hans velvilje, når de søger om at få lov til at søge om hjælp til at overleve. Kun de arbejdsomme og stræbsomme kunne forvente tilladelse til at søge hjælp og

1 Se Niels Strandsbjergs arkivregistratur: *Blindeinstitutioner i Danmark ca. 1858-1970*. Udgivet af Blindeinstitutterne i København og på Refsnæs og Landsarkivet i København 1992.

støtte fra forstanderen. Arbejdet – det at kunne og ville arbejde og søge at klare sig selv – var omdrejningspunktet for blindeinstituttets opdragelse, oplæring og undervisning. De tidligere elever på blindeinstituttet oplevede sig ifølge Rubys undersøgelse som ”den blinde” i institutionens forståelse af begrebet. De breve til forstanderen, som elever sender efter udskrivning fra instituttet, er meget enslydende. En del af disse breves taknemmelige og ydmyge tone skyldes ifølge Ruby deres økonomiske afhængighed. De udskrevne var afhængige af, at forstanderen ville støtte deres ansøgninger til forskellige instanser om eksempelvis hjælp til værktøj og beklædning.

Ruby følger fortællingen om ”den blinde” i perioden 1850-1914. Han påviser, at den gruppeidentitet, som mennesker på blindeinstituttet bliver opdraget til at identificere sig med, også bliver den identitet, som på længere sigt får dem til i samlet trop – organiseret som en forening for blinde – at yde modstand mod almisser og undertrykkelse.

Blindes særlige stilling i forhold til andre handicapgrupper gennemgås i et langt tidsperspektiv fra fattigforordninger til statslig indgriben og lovgivning. Ruby indkredser i sit materiale tre diskursive tilgange til blinde: En medlidenhedsdiskurs, der går på, hvordan det er at være blind, en institutionel diskurs, der går på, hvordan ”den blinde” er og en normaliseringsdiskurs, der går på, hvordan blinde kan reintegreres i samfundet. De tre diskurser væver sig ind i hinanden i forskellige mønstre på forskellige historiske tidspunkter.

De blinde omtales typisk som ”stakkels” og ”ulykkelige”. De havde ifølge den tids professionelle ”grimme vaner”, som det var blindeinstituttets opgave at udrydde, så de blev mere ”normale” i adfærd. Men blinde blev også beskrevet som arbejdsmæssigt stræbsomme. Sprogbrugen om ”den blinde” er med til at udmønte ”de blinde” som en særlig kategori af værdigt trængende. Historien om blindes egen organisering indgår som et særlig vægtigt kapitel i Rubys tekst. Dansk Blindesamfund blev fra 1912 en ny politisk aktør, som blandede sig i debatten. Velgørenhed blev af Dansk Blindesamfund anset for at forringe menneskeværdigheden. Foreningen kæmpede i stedet for lovsikrede rettigheder.

Udover René Rubys tekst er der i dette nummer af tidsskriftet en nekrolog over øjenlæge Sigurd Ry Andersen. Nekrologen er skrevet af forhenværende formand for Dansk Blindesamfund Poul Lüneborg.

Næste nummer af Handicaphistorisk Tidsskrift vil rumme oplæg fra den 5. Nordiske Handicaphistoriske Konference, som blev afholdt i Nynäshamn i Sverige den 24-26 september 2004.

Konstruktionen af den blinde

Ca. 1850 til 1914

Af René Ruby

Unge mænd og kvinder indskrevet på blindeinstituttet spadserer i haven. Billedet er taget ca. 1915-1920. Blindehistorisk museum.

1. Indledning

Følgende omhandler konstruktionen af den blinde i perioden ca. 1850 til 1914 og tager udgangspunkt i, at blinde er et produkt af social og kulturel konstruktion. Her skelnes der mellem blindhed som det ikke at kunne se, og blinde som dem, der ikke kan se. Til begrebet blinde er der knyttet bestemte forestillinger med tilhørende rolleforventninger, som ikke er naturgivne, men kan have skiftende betydning og indhold. Blind er ikke noget mennesker er, men det er en rolle, mennesker, der ikke kan se, lærer gennem almindelige socialiseringsprocesser.

I perioden 1850 til 1914 fik begrebet ”blinde” en eksistens og konsistens, som det ikke besad tidligere. Gennem en omfattende kategoriserings- og udskillellesproces iværksattes en omfattende institutionalisering af blinde efter midten af 1800-tallet, hvorigennem blinde som gruppe og forskelskategori fik form og indhold.

Undervisningen af blinde indledtes i begrænset omfang i Danmark med oprettelsen af et blindeinstitut i København på privat initiativ i 1811. I 1858 overtog staten forpligtelsen med undervisning og uddannelse af blinde, hvilket betød, at flertallet af blinde børn i alderen 10 til 18 år blev institutionsanbragte. I 1880 udvidedes blindeinstituttet, og i 1898 oprettedes tillige en forskole ved Refsnæs, hvorved antallet af institutionsanbragte øgedes, og anbringelsesperioden udvidedes fra 7 til 18 år. Med statens overtagelse i 1858 blev blinde i større stil institutionsanbragte og målrettet uddannet.

Begreberne kategorisering og selvkategorisering anvendes ofte i det følgende. Kategori (af græsk *categoria*) betød oprindeligt anklage, men det har senere fået betydningen prædikat og egenskab.¹ Her anvendes begrebet i en ontologisk betydning som det grundlæggende ved bestemte typer af væren eller som en grundlæggende slægtsbestemmelse. Kategorisering defineres således her som en absolut klassificering eller rubricering af mennesker ud fra en egenskab, som her er en synsdefekt. Gennem en kategorisering som eksempelvis blindhed afgrænses mennesker som noget specielt eller afvigende, som sociale foranstaltninger kan rettes mod. I kategoriserings- og definitionsprocessen bliver et alment menneskeligt træk eller foreteelse som det ikke at kunne se til et typekendetegn, der omfatter hele personen og indebærer, at et stereotypet billede af gruppen udvikles. Det betyder blandt andet, at blinde ligesom andre med fysiske og psykiske defekter begrebsmæssigt skabes som en afgrænset gruppe. Eftersom kategorisering af grupper og individer er sammenhørende, tvinges den enkelte endvidere til at tilpasse sig den givne kategorisering. Det er i denne betydning begrebet selvkategorisering anvendes.

Den franske idéhistoriker Michel Foucault hævder, at i mødet med institutionsverdenen påtvinges de anbragte institutionens normer via de disciplinære opdragelsesmekanismer. Disse mekanismer produce-

1 Politikens filosofi leksikon, 1983.

rer særlige individtyper. Direkte overført skulle dette altså betyde, at mennesker, der ikke kan se, som resultat af opholdet og opdragelsen i en blindeinstitution, vil kategorisere sig selv som blinde. Hertil kommer, at blinde i den hér omhandlede periode kommer hjemmefra i en meget tidlig alder, hvorfor deres virkelighed må blive dybt præget af institutionens syn på deres situation.

Hensigten med denne undersøgelse er at afprøve, hvorvidt blinde er et institutionelt produkt. Det vil afspejles i, om eleverne opfatter sig som anderledes og, i så fald, om de gør det, fordi de har været på institutionen. Hvordan påvirker en institution de individer, den omslutter, og konstruerer den særlige afvigertyper med egen identitet? Det kan blandt andet belyses gennem en undersøgelse af kollektiv identitet udtrykt i gruppedannelse og egenorganisering: Kollektiv identitet og gruppedannelse vil netop afspejle institutionsmekanismerne og give et billede af, hvordan disse i praksis har virket. Undersøgelsen vil derfor dels dreje sig om selve institutionsopholdet, dels om eleverne efter afgang, og endelig om deres kategorisering af sig selv ud fra blindheden som det primære?

Undersøgelsen er tidsmæssigt afgrænset til perioden ca. 1850 til 1914. Den nedre grænse, som ikke er skarpt overholdt, er trukket ved 1850, fordi det er hér institutionaliseringen af blinde iværksættes. Den øvre grænse er dels en almindelig anvendt markering af overgangen til det 20. århundrede, dels er det først op mod dette tidspunkt, at foreningsdannelse og egenorganisering begynder.

Indholdsmaessigt er undersøgelsen disponeret i 7 hovedafsnit, som ud fra forskellige vinkler skal belyse emnet. Forud for disse følger 4 indledende underafsnit, hvor institutions-udviklingen sættes i forhold til den generelle samfundsudvikling; den traditionelle skildring af udviklingen på blindeområdet præsenteres; den nyere handicaphistoriske forsknings kritiske tilgang til institutionsudviklingen inddrages; og til sidst følger en introduktion til socialkonstruktivisme som synsvinkel på handicap og til, hvordan denne metode anvendes.

I hovedafsnit 2 behandles udviklingen op til 1850 og indplaceres i et marginaliseringsperspektiv, og på baggrund heraf belyses selve institutionaliseringens mål og overordnede temaer i afsnit 3. Institutionsopdragelsen og mekanismerne behandles efterfølgende i afsnit 4. I

hovedafsnit 5 og 6 undersøges resultatet af institutionsopholdet, først gennem en analyse af en række breve fra afgåede elever til blindeinstituttets forstander og dernæst gennem en afdækning af de afgåede elevers situation efter afgang. Ændringer i det mere overordnede syn på blinde vil i afsnit 7 blive undersøgt gennem rigsdagsdebatter op gennem perioden. Synet på blinde som netop blinde afspejles også i afsnit 8 blandt andet gennem blindes begyndende fælles forholdene sig hertil og den givne definition.

Det benyttede kildemateriale er ganske omfattende: Alene vedrørende blindeinstitutioner 1811 til 1980 befinder der sig 70 hyldemeter med arkivmateriale på Landsarkivet, og herunder er blindeinstituttets arkiv for den her omhandlede periode næsten komplet. Dertil kommer et ikke mindre omfattende trykt materiale i form af årsberetninger, tidsskriftsartikler og andet publiceret materiale. Endelig er der, foruden rigsdagsdebatter, også benyttet avisartikler, som dels er fremdraget ved en registersøgning, dels ved en søgning på konkrete datoer omkring særlige mærkedage, hvilket har givet et udbytte på mere end 300 artikler. På grund af det omfattende materiale har det været nødvendigt at fravælge Rigsarkivets materiale i form af ministerielle forhandlinger og lignende.

1.1 Det danske samfund omkring 1850

Historisk set er udviklingen omkring institutions-/anstaltsanbringelsen af blinde den samme som for andre afvigergrupper, hvad enten disse er marginaliseret i forhold til de givne samfundsforhold som følge af fysiske, psykiske eller sociale defekter. Denne udvikling afspejler samtidig en større samfundsudvikling op til og omkring 1850.

1850 markerer et systemskifte: Med Grundloven af 5. juni 1849 afskaffedes enevælden, og der indførtes et tokammersystem. Det ene af Rigsdagens to kamre, Folketinget, valgtes ved direkte valg, mens andetkammeret, Landstinget, valgtes indirekte. Frem til 1901 udpegedes regeringen dog i princippet fortsat af kongen, uafhængigt af Rigsdagens sammensætning. Stemmeret til Folketinget var forbeholdt en mindre del af befolkningen. Undtaget fra stemmeret var først og fremmest kvinder, men også tyende, fattige, straffede og utilregnelige.

Eksempelvis havde i 1870 ca. 100.000 fortabt valgretten som følge af en af de nævnte undtagelser, altså nær ved en tredjedel af de dalevende 361.500 mænd over 30 år.²

Omkring 1850 var befolkningsfordelingen 9% i København, 12% i provinsbyerne og 79% i landsognene.³ Forud for vækstperioden i 1830'erne skete der dybtgående ændringer i de sociale strukturer, især i landbruget men efter 1830'erne også i de øvrige erhverv. Perioden omkring 1850 gav en meget kraftig omfordeling inden for landbefolkningen, idet befolkningstilvæksten i høj grad faldt sammen med en proletarisering af husmænd og landarbejdere. Netto-indvandringen til byerne var dog lille: I 1840'erne var der en netto-indvandring på ca. 1700 personer pr. år, men den var stigende frem mod 1870'erne, hvor den nåede op på 9.000 pr. år.⁴ Udviklingen i byerne i 1800-tallets første to-tredjedele var således præget af en mindre netto-indvandring og af en vis vækst.

Baggrunden for Systemskiftet omkring 1850 skal findes i strukturelle samfundsændringer i den foregående periode. I årene efter 1780 skete der en omvæltning af ejendomsforholdene på landet, da bønderne gik fra fæste til selveje. Den samtidigt fremvoksende økonomiske og politiske liberalisme betød øget fokus på lighed i modsætning til den hierarkiske feudale samfundsorden. Med fæsteafløsningen og rollen som selvstændig skabtes et nyt sæt af sociale relationer, som i mange henseender blev af central betydning for den økonomiske og politiske udvikling.

Ændringerne fik væsentlig betydning for den økonomiske udvikling og den primære indkomstfordeling, men de fik samtidig en helt afgørende betydning for forholdet mellem de sociale klasser og for de sociale problemers karakter og behandling. Den rolle, der skabtes med fæsteafløsningen og udskiftningen, blev målestok for adskillige befolkningsgruppers selvopfattelse og for de sociale problemers definition og fremtræden. Det fik ikke mindst betydning for den sociale lovgivnings udformning og det udøvende apparats indretning.

2 Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie Bind 11: side 56.

3 Jonassen, 2003: side 44.

4 Jonassen, 2003: side 53.

Det lovgivningsmæssige grundlag i tilfælde af manglende evne til selvforsørgelse var fastlagt med fattiglovene af 1799 og 1803. Systemet var sognekommunalt baseret, skattefinansieret og ledet og praktisk udformet af lokalt valgte. Fattiglovene blev til under en højkonjunktur, men de blev i løbet af 1800-tallet udhulet som følge af, at det var de samme samfundsgrupper, ikke mindst bønderne, der blev sat til både at administrere og finansiere ordningerne.

Op gennem første halvdel af 1800-tallet skete der endvidere en lovgivningsmæssig deklassering af fattige, hvilket også afspejles i Grundlovens udelukkelse af fattighjælpsmodtagere fra valgret og valgbarhed. I denne deklassering lå en oppefra-og-ned-betragtning, og hensigten var, at nedefra og op-disciplinere de fattige til at arbejde via fattighjælpens retsvirkninger.

En tilsvarende normaliseringsintention gjorde sig gældende på det filantropiske område. Op gennem 1800-tallet voksede antallet af private velgørende organisationer. Der oprettedes mange filantropiske foreninger byggende på romantikkens og oplysningstidens naturfilosofiske og pædagogiske tankesystemer. Eksempelvis oprettede Det Kvindelige Velgørenhedsselskab det første børneasyl i København 1828, og Foreningen af 1837 til Forsømte Børns Frelse satte københavnske fattigbørn i pleje på landet. Kjøbenhavns Fængselselskab fra 1813 og flere andre rettede i 1850'erne indsatsen mod straffede. En række understøttelsesforeninger oprettedes i København i 1860'erne og 1870'erne. De bestræbte sig på at yde en organiseret understøttelse med et grundigt kontrolapparat. I disse foreningers idégrundlag indgik vækstmodellen, dvs. den tankegang at menneskets udvikling kunne påvirkes i ønskelig retning gennem en kvalificeret indsats.⁵ Oplysningstidens vidensoptimisme, altså en tiltro til en faglig eller endog videnskabelig tilgang til menneskets forbedring, indlejredes i kristelige og konservative organisatorers præventive bestræbelser.

De første specialinstitutioner etableredes ligeledes af filantropiske foreninger og med samme intention. Et fællestræk ved disse første filantropiske institutioner var, at de alene var beregnet på udviklingsdygtige personer. Det kgl. Blindeinstitut fra 1811 byggede lige som eksempelvis Den kgl. Døvstummeskole fra 1807 på en hel eller delvis

5 Jonassen, 2003 : side 76-77.

normalisering af tilværelsen for den blinde/døve. Den filantropiske bevægelse var således kendetegnet af en normalitets-synsvinkel.

Netop på afvigerbehandlingens område var private foreninger næsten enerådende, men for en stor dels vedkommende efterhånden finansieret af det offentlige – dels direkte af staten, dels i form af sognekommunalt betalte anbringelser. De mange tilskudsordninger, som gennem århundredet optoges på de årlige finanslove, afspejler, at statsmagten påskønnede den filantropiske bevægelse og dens bestræbelser.

Perioden op til 1850 fremviser således en begyndende opsplitning og udskillelse af afvigere, og samtidig effektueredes den opfattelse, at næsten alle marginal- og afvigerproblemer skulle løses indenfor en anstalts rammer. Institutionen er derfor et produkt af og står i udviklingsmæssig forlængelse af kategorisering af afvigere.

Fra midten af 1800-tallet engageredes staten direkte i denne udvikling, hvilket afspejles i et stortilet statsligt og kommunalt institutionsbyggeri fra 1850 og frem.

1.2 Historien om de blinde

Den historiske fremstilling af udviklingen indenfor blindeområdet blev skabt i sidste halvdel af 1800-tallet indenfor blindeinstituttet eller i relation til dette. Fremstillingen har fået autoritativ karakter gennem blindeinstituttets senere jubilæumslitteratur og gennem en fast etableret fortælleform, som stort set er uantastet, er den blevet historien om de blinde. Fortællingen er helt overvejende skabt af blindeinstituttets første forstander, J. Moldenhawer og videreført i næsten uforandret form i den senere jubilæumslitteratur. Fra midten af 1800-tallet og til omkring 1900 udarbejdede Moldenhawer en række artikler med blandt andet historiske skildringer af blindes forhold fra før institutionaliseringen og op til denne. Den fremhævede plads, blindeinstituttet indtager gennem det historiske perspektiv i den tidlige og senere fortælling, afspejler, at historien bruges til at promovere blindeinstituttets selvfremstilling.

I denne fremstilling inddeles udviklingen forud for og op til institutionaliseringen i tre klart adskilte faser. Et tilbagevendende tema i

foredrag og tidsskriftsartikler er udmalingen af forholdene før 1784. Her skildres blinde som tiggere: *"Betragt engang den Blinde, ... der med Tiggerstaven i Haanden og ledet af en Hund, som han holder i et Baand, eller af et stakkels Barn, der fører ham ved Haanden, færdes paa Gader og Markedspladser for at anraabe de Forbigaaende om en Almisse, eller sidder ved Alfarvej og aflokker et daarligt Instrument hjerteskjærende Toner, ..."*⁶

Overgangen til den næste fase trækkes ved oprettelsen af det første Blindeinstitut i Paris af Valentin Haüy i 1784. Dette beskrives som: *"... en Erobring for Civilisationen, der lige saa meget vidnede om Mod og selvstændig Tænkning, som om menneskekærlig Interesse for Næsten."*⁷ Oprettelsen af dette første blindeinstitut tilskrives, ligesom Kjædeordenens oprettelse af det første danske blindeinstitut i 1811, oplysningstidens tanker om lighed og om at danne nyttige borgere for staten og sammenkædes også med gennemslaget af en kristen humanistisk nyorientering.⁸

Kjædens blindeinstitut kritiseres imidlertid også for den mangelfulde undervisning⁹ og uddannelse, som derved mere havde: *"... antaget Karakteren af et Hjem end af en egentlig Skole og praktisk Læreanstalt."*¹⁰ Perioden fra 1811 til statens overtagelse i 1858 betegnes som en indledende forsøgsperiode, som markerer en udvikling og et fremskridt, men som endnu var på et mangelfuldt stadium. Overgangen fra privat til statsinstitution tillægges en erkendelse af samfundets pligt til at tage sig af blinde. Samfundet har en forpligtigelse overfor de svage, fordi de er svage, men disse tillægges også muligheden for gennem opdragelse at kunne påtage sig ansvar for eget liv.

6 Moldenhawer, 1871; side 134-135.

7 Moldenhawer, 1905; side 1.

8 Aarsberetning 1867-68; side 3.

9 På trods af at Kjæden havde Valentin Haüys undervisningsmetoder som forbillede, kom dette ikke til at afspejles i undervisningen. På baggrund af erfaringer med enkelte blinde havde Valentin Haüy udviklet en undervisningsmodel, hvori alfabetet lærtes ved hjælp af udskårne bogstaver og senere udarbejdedes hele reliefbøger med ophøjet følbart skrift. Skrivning foregik ved hjælp af en stum genstand på tykt papir, hvorved skriften fremstod følelig. Det Luis Brailleske punktskriftsystem blev udviklet i 1820'erne, men anerkendtes først langt senere.

10 Moldenhawer, 1905; side 36.

Fremstillingen af statens indtræden og etableringen af det nye blindeinstitut er præget af en bestemt erkendelsesinteresse. Denne afspejles af den skarpe tre-delte periodisering. Det første er tiggeriet, hvor livet var "tomt", "indholdsløst" og udtryk for "menneskelig fornedrelse".¹¹ Derpå følger en bedre om end tilbagestående overgangstid, og endelig kommer den tredje periode. Det er således en værdiladet og graderet beskrivelse, der er tale om: *"Efter Inertiens Tid, i hvilken de Blinde kun betragtedes som Væsener; der nu engang vare til ... kom den virksomme Philanthropies Tid. ... Endnu bestandig forbleve de Blinde udenfor Samfundet, men nu som Gjenstand for særlig Omsorg. ..."*¹² og derpå følger: *"... Blindeopdragelsens tredie Periode, der betegnes ved de Blindes practiske Uddannelse. ..."*¹³

I denne skildres situationen anderledes positivt: *"Kast nu engang Blikket paa hiin unge Blinde, der efter at have afsluttet sin Læretid i Blindeinstituttet er vendt tilbage til sin Hjemstavn for ved Hjælp af den erhvervede Duelighed at fortjene sit Brød. See, hvor han er opfyldt af sit Livsformaal; see, hvor han kjæmper for at løse den Opgave, der er stillet ham ... Denne Stræben, denne "Kamp for en Idee", kunde man godt kalde det, giver hans Liv Indhold og Betydning ..."*¹⁴

Fra denne tidlige fremstilling er der en slående homogenitet med den senere jubilæumslitteratur. I sidstnævnte rummes dog ikke nødvendigvis en skildring og stillingtagen til alle tre perioder, men implicit ligger en sådan bag. I forbindelse med blindeinstituttets 50 års jubilæum i 1908 fremstillede dets forstander, J. Plesner instituttets historie: *"Naar en Institution er kommen saa vidt, at man kan begynde at skrive dens Historie, plejer man at pege paa Anstaltens Udvikling og vise, at den har gennemgaaet de samme Udviklingsstadier som det levende Menneske ... Institutets Barnetid er Aarrækken efter 1811. ... Saa skete der i 1858 et vældigt Spring fremad ..."*,¹⁵ og *"... Instituttet har hos de Blinde vakt Glæden ved Livet, Mod til at gaa ud og tage*

11 Moldenhawer, 1871; side 134-135.

12 Moldenhawer, 1877 a; side 106-108.

13 Moldenhawer, 1877 a; side 113.

14 Moldenhawer, 1871; side 136.

15 Plesner, 1908 a; side 255-257.

Livets Gerninger op og skabt Tilfredsstillelsen ved at føle deres Værd som nyttige Samfundsborgere."¹⁶

I forbindelse med blindeinstituttets 100 års jubilæum i 1958 udkom et omfattende festskrift med blandt andet en længere historisk fremstilling.¹⁷ Også her beskrives vilkårene før påbegyndelsen af undervisningen af blinde: "... gennem mange århundreder forblev det den almindelige opfattelse, at den naturlige måde at opretholde livet på for blinde måtte være tiggeri, ... På dette som på andre områder bragte i det 18. århundrede oplysningstidens filosofi, dens humanisme og bestræbelser for at gøre alle mennesker til nyttige borgere en ændring."¹⁸ Herefter skildres så det første blindeinstitut i Paris og oprettelsen af Kjædens institut, som også her betegnes som tilbagestående. Vedrørende statens overtagelse og oprettelse af det nye institut udtrykkes ikke direkte, at dette gjorde blinde lykkelige, men af sammenhængen og modstillingen med tiggeriet og ord som "*sidde hen*", "*trist*" og "*ydmygt*" fremgår dette.

I 125 års jubilæumsskriftet fra 1983 anskues blindes stilling før 1800 som et udtryk for uretfærdige sociale forhold. Også her skildres det første danske blindeinstitut som tidligere: Det nye blindeinstituts frigørende betydning for blinde fremgår ikke direkte, men indirekte og kommer til udtryk i beskrivelsen af elevernes forudsætninger ved etableringen af det nye blindeinstitut: "... Kun et par af dem havde vokset sig fri af den ydmyghed, der prægede mennesker, der hele deres liv havde levet i såvel åndelig som legemlig armød."¹⁹

I såvel den tidlige som den senere fremstilling bevæger skildringen sig fra en situation, hvor blinde betegnes som ulykkelige frem mod en frigørelse, hvor de nærmest skildres som lykkelige. Denne forandring er netop foranlediget ved fremkomsten af det nye blindeinstitut. Blindeinstituttet får således en helt central plads gennem historiefortællin-

16 Plesner, 1908 a; side 255.

17 Refsnæsskolen, der oprettedes 1898 ved Kalundborg som forskole til blindeinstituttet og med egen forstander fra 1918, har udgivet egne jubilæumsskrifter. Men i både 25, 50 og 100 års jubilæumsskrifterne er den historiske fremstilling før 1898 meget kortfattet, hvorfor de ikke er anvendelige i denne sammenhæng. Disse afspejler dog direkte eller indirekte det samme syn som i blindeinstituttets fremstillinger.

18 Plenge, 1958; side 13.

19 Johansen, 1983; side 54.

gen som værdimæssig målestok for historien. Historien har en nutidig funktion. Nutiden fremhæves og får dynamik gennem en negativ iscesættelse af fortiden.²⁰ Den retrospektive indsigt er således et betydningsfuldt vilkår for fortælleformen. Slutningen er et konstituerende træk, der giver fortællingen mening, retning og sammenhæng. Men dette ligesom den tredelte form kan endvidere også ses som et stilistisk redskab i overensstemmelse med et klassisk episk fortællemonster, hvis narrative struktur netop er tredelt i en begyndelse, en midte og en slutning.²¹ Den dramaturgiske form strukturerer fortælleformen og dens identifikations- og spændingskurve.

Ensartetheden kommer til udtryk i struktur, tematik og værdier, og det er heraf muligt at indkredse en grundfortælling. Strukturen afspejles i den tredelte dramaturgiske form, som har karakter af en tradition. Hovedtemaet er forbedringen af blindes stilling, hvor institutionsetableringen i 1858 betød en radikal forandring og en frigørelse. Statens overtagelse og det nye blindeinstitut danner målestok for grundfortællingen. De overordnede værdier, som fortællingen er bundet op om, er en lighedstanke, om end den senere fremstilling ikke har den tidligere tids kristne tilknytning. Udviklingen fra en ulykkelig til en lykkelig tilstand er samtidig en fortælling om fornuft overfor ufornuft og om civiliseret human oplysthed over for mørk uvidenhed og primitivitet.

Grundfortællingen rummer således centrale motiver af næsten mytisk, universel karakter. Fortællingen formidler en betydning, der rækker ud over sig selv og bliver en fortælling med mytiske motiver og meninger. Myten forenkler og forvandler historien til en indiskutabel og endegyldig fortælling. Herigennem opbygges historien om institutionen, som på symbolsk vis frisatte de blinde fra mørket.

20 Jubilæumslitteraturen nuancere imidlertid også visse sider af blindeinstituttets tidlige historie, hvilket givetvis tjener samme funktion. Det drejer sig blandt andet om de hygiejniske forhold på instituttet, og de uhensigtsmæssige valg af undervisningssystemer m.v. Desuden bringes elevbeskrivelser, som også skildrer de mindre positive sider ved institutionslivet eller som i en senere tid er blevet opfattet som sådan.

21 Claus Bryld og Anette Warring har analyseret fortællingen om besættelsen i Danmark ud fra netop en grundfortællings dramaturgiske form og afdækket samme tredelte struktur (Bryld og Warring, 1998.)

1.3 Handicaphistorisk forskning

En ny kritisk orienteret stillingtagen til den traditionelle institutionsfremstilling har netop været baggrunden for, at der i Danmark fra midten af 1980'erne er vokset et selvstændigt handicaphistorisk forskningsfelt frem, som har udfordret de almindelige forestillinger om handicap. Baggrunden herfor kan ses som en udløber af en generel interesse på dette tidspunkt i at beskrive de svages og undertryktes historie. Historikeren Lene Koch ser en sådan historiografisk orientering med fællestræk til 1960'ernes og -70'ernes socialhistorie, der havde fokus på de undertryktes historie.²² Birgit Kirkebæk betegner netop handicaphistorien som almenhistoriens bagside, den hidtil upåagtede og skjulte historie som trækker de glemte og ignorerede sider af samfundsudviklingen frem.²³

Birgit Kirkebæk har stået centralt i etableringen af handicaphistorien som fagfelt og siden indenfor denne. Med praktisk specialpædagogisk erfaring inden for åndssvageforsorgen har Kirkebæk forsket i den historiske udvikling på dette område. Desuden har Kirkebæk stået bag etableringen af Center for Handicaphistorisk Forskning, placeret på Danmarks Lærerhøjskole indtil 2000.²⁴ Centret udgiver nyhedsbreve med forskningsnyt, har formidlet et nordisk forskningssamarbejde samt afholdt handicaphistoriske konferencer og symposier. Af betydning for den handicaphistoriske forsknings udvikling i Danmark har også Historisk Selskab for Handicap og Samfund været. Selskabet stiftedes i 1986 med det formål at udvikle et sammenhængende og tværfagligt handicaphistorisk perspektiv. I forbindelse hermed er der siden 1987 udgivet et handicaphistorisk tidsskrift.²⁵ Med Kirkebæk og

22 Koch, 2000; side 14. Lene Koch anvender ikke begrebet handicaphistorie men derimod eugenikhistorie og eugenikhistorikere.

23 Kirkebæk, 1995 a; side 37.

24 Center for Handicaphistorisk forskning var placeret på Danmarks Lærerhøjskole, men ved dettes omlægning til Danmarks Pædagogiske Universitet i 2000 har centret været uden fysisk tilhørssted.

25 Historisk Selskab for Handicap og Samfund udgav fra 1987 en årbog, (Handicaphistorie; årbog fra Historisk Selskab for Handicap og Samfund). Fra 1993 overgik årbogen til at udkomme som tidsskrift (Handicap og Samfund. Et handicaphistorisk tidsskrift 1993 til 1998 og Handicaphistorisk tidsskrift fra 1999).

senere tilkomne er handicaphistorien etableret som et særligt fagfelt på universitetsniveau. Samtidig er handicaphistorien, som oprindeligt havde et specialpædagogisk udgangspunkt, blevet taget op af en række forskellige faggrupper.²⁶

Handicaphistorien er således et nyt forskningsfelt, som er i udvikling. Dette afspejles blandt andet af, at store områder er ubehandlede. Særligt har specialinstitutionerne været genstand for undersøgelse, og den tidsmæssige ramme har, med enkelte undtagelser, været afgrænset til 1800- og 1900-tallet, hvor netop institutionerne etableredes. Endelig har undersøgelserne været koncentreret omkring åndssvage eller udviklingshæmmede, hvorimod fysiske handicap ikke er blevet nævneværdigt behandlet. Blinde er således kun fragmentarisk belyst.²⁷

På grund af de store forskelle mellem åndssvage og blinde, kan det synes påfaldende, at det er denne forskningstradition, der refereres til. Når det alligevel sker, er grunden, at der institutionelt set er en række lighedspunkter. En sammenhængende forskningsgennemgang af undersøgelser omkring blinde er ikke mulig, men derimod kan den handicaphistoriske forsknings mere overordnede perspektiver og teoretiske tilgange inddrages.

Handicaphistorien har afdækket forskellige tiders opfattelse af mennesker med handicap, herunder hvordan grupper er blevet afgrænset, klassificeret og vurderet. Den viser, hvordan bestemte tiders behandlingsstrategier med institutionalisering i håndteringen af marginalgruppeproblemer på en given tid er blevet legitimeret professionelt og politisk. Handicaphistorien gør således op med en traditionel evolutionær institutionshistorie, der er næsten naturaliseret og med en unuanceret opfattelse af samfundsudviklingen som udelukkende positivt fremadskridende. Den handicaphistoriske forskning kan således også anskues som en afmytologisering af de institutionelle myter med deres iscenesættelse og helte.

26 Faggrupper som: pædagoger, historikere, sociologer, etnologer, kriminologer, læger, etc. er, ifølge Kirkebæk, i dag beskæftiget med handicaphistorie. (Kirkebæk, 2001 a; side 234).

27 Udover artikelform er blinde på dansk kun behandlet i et speciale i etnologi om blinde på Møn 1645 til 1800 (Christensen, 2000).

Forståelsen af den mytedannelse, som har fundet sted i tilknytning til institutionsvæsenet, har sammenhæng med den professionalisering, som har forankring i institutionerne, idet institutionerne og professionerne er relationelt etableret og opretholdt. Handicaphistorien er på samme tid historien om de handicappede og videnskaberne om de handicappede. Handicaphistoriens opmærksomhed på denne dobbelthed leverer, ifølge Benny Lihme, et kapitel til undertrykkelsens historie²⁸. Det er en undertrykkelse, der kommer til udtryk i distinktionen mellem normalitet og afvigelse, og som maskeres i videnskabelige diskurser: Lægevidenskaben, pædagogikken, specialpædagogikken, psykologien eller kriminologien m.v. fremstår i handicaphistorien i højere grad som magts- og disciplineringsformer end som objektive vidensformer. I den kritiske handicaphistories fremstilling fremmedgøres de afvigende i de videnskabelige diskurser.²⁹

Af helt afgørende betydning for analyserne har været den franske idéhistoriker Michel Foucaults arbejder. Foucaults metoder har inspireret forskningen i minoritetsgrupper og herunder ikke mindst handicapgrupper. Etnologen Edith Mandrup Rønn fremhæver således Foucault og Foucaults diskursanalyse som afgørende for legitimeringen af handicaphistorien.³⁰ Ifølge Kirkebæk har netop Foucault gjort handicaphistorien aktuel – ikke fordi Foucault har skrevet handicaphistorie, men fordi han har skrevet historier om magtrelationer og videnskonstruktioner indenfor marginale områder.

Den handicaphistoriske forskning har haft et overordnet makro-orienteret perspektiv i forhold til magtudøvelse i definitionsprocesser. Ud fra en konstruktivistisk tilgang er definitionsmagten analyseret ved at identificere de forskellige aktører, som har haft indflydelse på etableringen af skiftende afviger-definitioner. Handicaphistorien har samtidig haft en tendens til at skildre de handicappede som passive ofre. Den norske handicaphistoriker Jan Froestad har således påpeget en slående mangel på undersøgelser om funktionshæmmedes egenorganisering i den kritisk orienterede handicapforskning.³¹ Den passive offerrolle

28 Lihme, 1998; side 228-231.

29 Lihme, 1998; side 229.

30 Mandrup Rønn, 1995; side 19.

skyldes givetvis først og fremmest, at undersøgelserne overvejende har omhandlet udviklingshæmmede, hvor behandlingen i højere grad har været præget af ufrivillighed og tvang, og hvor de udviklingshæmmede derfor ikke har haft mulighed for at markere sig. I argumentationen for institutionsetablering og institutionsanbringelse samt behandlingsargumentation og behandlingsstrategier er der en række grundlæggende forskelle mellem et mentalt og fysisk handicap, som gør vilkårene forskellige: De bedre forudsætninger og det anderledes syn på fysisk handicappede bevirker, at disse har mulighed for at gøre modstand og agere i udformningen af egne forhold og deltage i definitionsprocesser. Blandt andet ville undersøgelser med inddragelse af andre grupper med nye perspektiver derfor givetvis kunne bidrage med andre og nye perspektiver til handicapshistorien.

1.4 Socialkonstruktivisme som tilgang

Som det fremgår af ovenstående har den handicapshistoriske forskning haft en overvejende socialkonstruktivistisk tilgang. Det er også i socialkonstruktivismen der tages udgangspunkt i nærværende undersøgelse. På grund af områdets kompleksitet er det teoretiske grundlag dog flersidigt og mangfoldigt. Der er således dels tale om teori, der forholder sig direkte til blindhed eller fysisk handicap, dels andet der sættes i forbindelse med området via dets relevans.

Socialkonstruktivismen har fundet udbredelse og anvendelse indenfor mange forskellige fag.³¹ Tiltrækningskraften skyldes specielt to egenskaber: For det første kan socialkonstruktivismen ses som et opgør med en del traditionelle opfattelser inden for det 20. århundredes tænkning (realisme, rationalisme, humanisme, positivisme osv.). For det andet indeholder socialkonstruktivismen en kritisk kraft, som ikke tager det umiddelbare eller det, der opfattes som naturligt, for givet. Den søger at udforske eller afsløre de umiddelbare fænomener som

31 Froestad, 1997 a.

32 Socialkonstruktivisme er dog ikke et entydigt begreb, men dækker over forskellige retninger og grader af radikalitet . Søren Barlebo Wenneberg (2000) gennemgår de forskellige retninger indenfor socialkonstruktivisme og grupperer dem således i 4 grader af radikalitet.

overfladefænomener, der skyldes underliggende, mere reelle størrelser.³³ Socialkonstruktivismen er således anvendelig på et fænomen, hvor den umiddelbare forestilling er, at der er tale om noget naturligt. Denne indsigt er indgangen til at forstå, hvad socialkonstruktivisme som metodisk princip går ud på. Socialkonstruktivismen tager netop afsæt i at afsløre, at der under den naturlige overflade gemmer sig en sindrig social påvirkning, som umiddelbart ikke er til at få øje på. Det kritiske princip er altså en afvisning af sociale fænomeners ”naturlighed”: At de altid har været sådan; at de ikke kunne være anderledes; at de ikke skulle være menneskeskabte størrelser.

Socialkonstruktivisme er derfor anvendelig til at nedbryde de traditionelle forestillinger, som kan forekomme cementerede og fastlåste, men den åbner samtidig op for, at tingene kan være anderledes.

I forhold til blinde/handicap er udgangspunktet netop et opgør med en traditionel forholden sig til området, og der anlægges i stedet en kritisk tilgang til handicap som et ikke-naturgivet fænomen. Billedet af handicap med afgrænsede underinddelinger og tilhørende forestillinger kan i stedet anskues som produkt af sociale og kulturelle konstruktioner. I samme bevægelse som afvigelse defineres og afvigergrupper kategoriseres, defineres og skabes det normale som en ensartethed. Påstanden er altså, at handicap eksisterer og betydningsudfyldes som kategori eller fast identitet i forhold til en normalitetsforståelse. I denne bevægelse defineres majoriteten som normal og resten som forbundne med fejl eller mangler i forhold hertil. Eksklusionen og konstruktionen af blandt andet handicappede som handicappede har til følge, at det normale konstrueres, hvorigennem en normalitetsforståelse kan oprettholdes hos majoriteten. En af de første eksponenter for en konstruktivistisk tilgang til normalitet og afvigelse var den amerikanske sociolog Erving Goffmans stigmatteori fra 1963, som bygger på, at stigma er en social proces.³⁴ Goffman illustrerer, hvordan kulturelle minoriteter og ”andre” produceres. Socialkonstruktivismen kendetegnes netop

33 Barlebo Wenneberg, 2000: kap. 1.

34 Goffman, 1963. I henvisningerne til Goffman og Foucault er det oprindelige udgivelsesår på originalsproget angivet, hvilket umiddelbart skulle gøre det muligt at identificere det pågældende værk

ved, at begreber som viden, sandhed, identiteter og den sociale verden ikke eksisterer uden for den stadige sociale konstruktion af dem. De billeder, som verden kategoriseres i, er således historisk og kulturelt specifikke.

I sammenhæng hermed hævder socialkonstruktivismen, at adgangen til virkeligheden altid går igennem sproget.³⁵ Det er et opgør med en opfattelse af erkendelsen eller den indre virkelighed som et resultat af omverdenens signaler. I stedet er oplevelsen af omverden social konstrueret i den betydning, at det i sidste ende er sociale processer, som strukturerer oplevelsen af den. Det vil sige, at der er en viden i forvejen, som er med til at strukturere, hvordan verden opleves. Denne viden er ifølge socialkonstruktivismen netop socialt konstrueret: Den kommer gennem sproget, som tillæres gennem opvæksten. Sproget strukturerer begrebsmæssigt virkeligheden, og gennem sproget skabes forskelle og laves opdelinger. Socialkonstruktivismens pointe er, at erkendelsen er socialt konstrueret, fordi erkendelsen sker gennem sproglige begreber, og at sproget nødvendigvis må være en social størrelse.

Diskurs er her et illustrativt begreb: En diskurs er en bestemt måde at tale om og forstå verden eller et udsnit af verden på, og en analyse af diskursen kan give det nødvendige overblik over stereotyper og selvfølgeligheder.³⁶ Til enhver diskurs er der knyttet eksklusionsprocedurer, som ikke blot udelukker temaer, argumenter og talepositioner fra diskursen, men som også producerer afvigere, stempler grupper af mennesker som syge, unormale eller ufornuftige, og som tildeler andre grupper ret og legitimitet til forskellige former for behandling af disse.³⁷

Begrebet diskursanalyse forbindes med Michel Foucault³⁸ og bygger på det socialkonstruktivistiske princip om, at viden, sandhed og mening ikke er objektivt eksisterende størrelser, men derimod konstru-

35 Winther Jørgensen og Phillips, 1999; side 17.

36 Winther Jørgensen og Phillips, 1999; side 9.

37 Andersen, 1999; side 31-32.

38 For ikke at blive stillet til ansvar for en fejlagtig udlægning af Foucault, vil der i det følgende blive henvist til forskellige Foucault-læsninger som Dag Heede m.fl.

erede.³⁹ Virkeligheden er produkter af specifikke måder at kategorisere verden på. Inden for bestemte perioder og verdensbilleder er visse diskursive handlinger naturlige og acceptable, mens andre er mere eller mindre utænkelige. Dette gælder dog ikke i højere grad, end at forandring er mulig, idet de fælles sandheder både reproduceres og udfordres i kampe om, hvad der er sandt og falsk. Diskursiv handlen er også social handlen på den måde, at den har virkelige sociale konsekvenser. Manifestationen og begrebsliggørelsen af handicapområdet afspejler, hvordan diskurser kan materialiseres sig og få vidtrækkende sociale konsekvenser. Fra at have været nærmest ikke eksisterende skabes det som et decideret område i midten af 1800-tallet med egne institutioner, særlige individer og grupperinger med praksiser, hvortil der er knyttet særlige faggrupper.

I forhold til konstruktionsprocessen og begrebsliggørelsen af handicap er institutionerne af helt central betydning. Det gælder både udadtil gennem etableringen af handicap i betydningsmæssig henseende i den kollektive bevidsthed og indadtil gennem etableringen af en bevidsthed som handicappet i den enkelte handicappede.

Institutioner afspejler i en vis udstrækning normer i det omgivende samfund, men de har samtidig et holdningsændrende potentiale i forhold til påvirkning af disse normer.⁴⁰ Den institutionelle vidensproduktion har således betydning ikke blot for den enkelte institution, som den er fremkommet i, men for synet på den særlige gruppe som er dens felt.

Institutionerne rummer forskellige former for forbedringsstrategier, som er underlagt generelle normer, og herved opnår de en disciplinerende funktion. Dette sker gennem en målrettet, adfærdsregulerende og socialiserende funktion ved indprægning af særlige normer, som indpodes via de dagligdags rutinemæssige praktikker og teknikker.⁴¹

39 Andersen, 1999; side 31. Diskursanalysen har dog efter Foucault udviklet sig i en række tværfaglige tilgange, og diskursanalyse dækker således over flere tilgange, som også bygger på socialkonstruktivismen. Her inddrages kun diskursteorier på grund af dennes udviklede forståelse af identitet og gruppedannelse.

40 Dette aspekt ved institutioners flersidige rolle refererer til Ny-institutionalismen. (Berg Sørensen, 1994.)

41 Goffman, 1961.

Gennem internaliseringen bliver de institutionelle normer til en del af selvforståelsen. Herved skabes mennesker med en særlig identitet og et fælles rollemønster, hvortil der er knyttet bestemte adfærdsforventninger.⁴²

Endvidere indebærer institutionaliseringen af eksempelvis blinde i sig selv en kategorisering som en gruppe med særlige behov, og den er udtryk for en definition af et gruppetilhørsforhold. Gruppen tillægges nogle stereotype karakteristika, som berører den sociale interaktion og har dybtgående konsekvenser for selvopfattelsen. Uanset om disse stereotyper internaliseres som del af selvbilledet, eller afvises som falske, kan de ikke ignoreres. Følgen heraf kan blive en homogenitet blandt denne ellers heterogene gruppe af individer. Det at blive defineret og kategoriseret som tilhørende eller uden for en given gruppe er således en social proces, som påvirker handlemuligheder hos individet.

Institutioner er således centrale i den historiske konstruktionsproces. Der er dog endnu et aspekt i processen: For at et udefra defineret tilhørsforhold kan forvandles til en indefra definition af samme, forudsættes der en accept af identifikationen eller kategoriseringen, det vil sige en selvkategoriisering. Denne accept åbner op for endnu en proces med mulighed for forandring. Gennem netop accepten af et tilhørsforhold bliver det muligt at danne og agere som gruppe. Herved gives der et rum for modstand, som indebærer en mulighed for at nærme sig andre, nye alternative og positive opfattelser og herved omdefinere de officielle kategorier. Eksempler herpå findes indenfor homoseksuelles frigørelse, kvindefrigørelsen, etniske minoritetsgruppers frigørelse m.v.⁴³

Titlen "Konstruktionen af den blinde" dækker altså både over konstruktionen af blinde som fænomen og konstruktionen af den enkelte blinde gennem institutionsopholdet. Det er netop blinde som et institutionelt produkt, men også blindes medvirken i denne proces, som i det følgende skal undersøges fra forskellige vinkler.

42 Heede, 1992; side 67.

43 Krause-Jensen, 1978; side 223.

*Ukendte elever på Blindeinstituttet. Årstal ukendt.
Blindehistorisk Museum.*

2. Blinde i samfundet

Den traditionelle historiefremstilling har taget udgangspunkt i, at blindhed er et træk eller en fejl ved den enkelte, som samfundet på forskellige måder til forskellige tider har søgt at afhjælpe og kompensere for. Af afsnit 1.2 fremgår det, at blinde som kategori er blevet fremstillet som en indiskutabel selvfølgelighed. Både tidsmæssigt og geografisk er grænsen skiftet for, hvornår en defekt er blevet defineret som handicap, eller hvornår en forringelse af synet, hørelsen eller førligheden har medført en kategorisering som blind, døv eller vanfør. Ét er definitionen af blindhed, et andet er definitionen af blinde i betydningsmæssig henseende.

De roller og egenskaber, blinde er blevet forventet at indtage og have i samfundet, og de modsvar til fysisk anderledeshed, samfundet har fundet relevante og ønskelige, er også skiftet dramatisk gennem tid og kulturel sammenhæng.⁴⁴ Blinde er således ikke bare blindheden, men ”det blinde” konstrueres gennem tænke-, tale-, handle- og skrivemåder gennem forskellige perioder. I det følgende skal de meningskonstruerende forandringer fra efter 1500 og op til institutionaliseringen i midten af 1800-tallet søges skitseret.

Efter 1500 spores en begyndende holdningsændring i forhold til blandt andet blinde. Fra reformationen og frem omtales blinde i reskripter, forordninger m.v. i stigende grad i forbindelse med tiggeri. Dette skyldes sandsynligvis ikke, at blinde i højere grad end tidligere forsørgede sig ved tiggeri, men at tiggeri i modsætning til tidligere nu var eller blev opfattet som et problem. Sammenbruddet af det kirkeligt organiserede almissesystem i forbindelse med reformationen er blevet tillagt skylden for en vækst i antallet af tiggere.⁴⁵ Ved reformationen erstattedes de kirkelige institutioner blandt andet af hospitaler og private stiftelser, men disse var utilstrækkelige. Et karakteristisk træk ved

44 Den skiftende stilling i forhold til samfundet er blevet periodiseret i fire faser af den amerikanske sociolog B. Lowenfeld (1975): ”separation, ward status, self-emancipation, integration”, og i fem faser af den franske historiker Henri-Jacques Stiker, (1997) 1999: ”bible et infirmité, l’antiquité occidentale, les systèmes de la charité, les siècles classiques, la naissance de la réadaptation”.

45 Lauridsen, 1996.

lovgivningen fra 1536 og frem er, at der skelnedes mellem værdigt og ikke værdigt trængende tiggere og fattige. Førstnævnte gruppe udgjordes af blinde, krøblinge, syge og svage, som fik tildelt et tiggertegn, der tillod lokalt tiggeri.⁴⁶ Af reglerne omkring tiggeri fremgår det, at blinde i særlig grad blev forbundet med tiggeri.⁴⁷

Op gennem 1600-tallet afslører gentagne påbud om overholdelse af reglerne for tiggeri, at forsøgene på at dæmme op for og opnå kontrol med tiggervæsenet tilsyneladende ikke gav større resultater, og at tiggeriet var et vedblivende problem.⁴⁸ Rækken af forordninger kulminerede med fattigloven af 1708, som kom til at danne grundlag for en hel ny forsørgelseslovgivning.⁴⁹ I loven af 1708 blev princippet om det tilladte tiggeri forladt og i stedet tilsigtedes et offentligt organiseret forsørgelsesvæsen. Det omfattede imidlertid kun værdigt trængende, der inddeltes i tre klasser: Første klasse gav adgang til permanent hjælp og udgjordes af handicappede, kronisk syge og uforsørgede ældre. De to øvrige klasser bestod af forældreløse børn og undtagelsesvis uarbejdsdygtige. I første klasse nævnes blinde som den første gruppe, og blinde var tillige den eneste gruppe med fysiske defekter, som var selvskrevet til at modtage fattighjælp.⁵⁰

Mangelfuldheder ved tilvejebringelsen af 1708-lovens økonomiske grundlag bevirkede, at tiggeriet ikke forsvandt, hvilket en fortsat udstedelse af tilsyneladende virkningsløse påbud mod tiggeri op gennem 1700-tallet vidner om.⁵¹ I 1803 afløstes 1708-loven derfor af en ny fattiglov. Bortset fra et forbedret økonomisk grundlag, indeholdt

46 Jørgensen, 1940; Side 3. Lauridsen, 1996; Side 24.

47 En etnologisk undersøgelse af holdningerne til blinde i det Mønske landbosamfund 1645 til 1800 afspejler også, at blinde i særlig grad identificeredes med tiggeriet og ikke ansås for at være i stand til at ernære sig på anden måde. (Christensen, 2000; Side 71).

48 Jørgensen, 1940; Side 4.

49 Fattigloven udgøres af reskript af 3. september 1708 angående de fattiges væsen i købstæderne, og forordning af 24. september 1708 om betlere i Danmark såvel på landet som i købstæderne.

50 Forordning af 24. september 1708 om betlere i Danmark såvel på landet som i købstæderne 2. post §3.

51 Jørgensen, 1940; Side 8. Lauridsen, 1996; Side 27.

Fattiglovene af 1803 imidlertid intet principielt nyt⁵²: Værdigheds-kriterierne for forsørgelsesberettigelse og klasseinddelingen var den samme som i 1708, det samme gjaldt blindes fortrinsret.⁵³

I blindes særstilling og fortrinsret i forhold til tiggeriet fra reformationen og frem til 1708- og 1803-lovgivningen ligger der således en klar opfattelse af blinde som i særlig grad uarbejdsdygtige. Imidlertid er blinde i denne periode snarere blevet opfattet som en del af den heterogene gruppe af fattige end, som det sker i 1800-tallet, en særskilt kategori med fælles kendetegn og behov. Mennesker med fysiske afvigelser og svækkelser besad ikke nogen identitet som distinkt gruppe, men blev betragtet som en del af en mangfoldig blanding af fattige og afvigere. Således anskuer den Foucault-inspirerede franske historiker Henri-Jacques Stiker udviklingen, og hans udgangspunkt er, at handicap først opstår som en distinkt forskelskategori i oplysningstiden.⁵⁴ Mennesker med fysiske handicap brillerer ved deres umiddelbare fravær i kilder fra middelalderen, og det tolker Stiker som et udtryk for, at fysisk afvigelse blev opfattet som en naturlig og uundgåelig del af Guds mangfoldige skaberværk og som sådan ikke blev skelnet fra andre former for lidelse og ulykke.⁵⁵ Lidelse blev betragtet som tegn på guddommeligt nærvær, og den fattige gav den velhavende mulighed for at udvise den største af alle menneskelige dyder, velgørenhed. Almisser givet individuelt eller gennem institutioners arbejde (hospitaller og klostre) var vejen til frelse, og den fattige var gennem sit løfte om denne frelse en del af en social arbejdsdeling.⁵⁶ Både den fattige og den fysisk afvigende var marginale skikkelser, der befandt sig i samfundets udkant, men de var indskrevet i en religiøs/etisk diskurs.

52 Reglement for fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse på landet i Danmark af 5. juli 1803, og Reglement for fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse i Danmarks købstæder af 5. juli 1803. København fik en ny fattiglov ved forordning af 9. marts 1792, som igen afløstes med Reglement for Københavns Fattigvæsen af 1. juli 1799.

53 Første klasse omfattede blandt andet svækkede på "Sandser", og altså herunder også blinde. (§11 for landet og §8 for købstæderne).

54 Stiker, 1999.

55 Stiker, 1999; side 79.

56 Stiker, 1999; side 85.

Centralt for udviklingen efter reformationen var dels de verdslige myndigheds, og særligt centralmagts, tilbagetrængning af kirken, dels den arbejds-etiske opfattelses gennembrud.⁵⁷ Mod slutningen af 1500-tallet afløstes den middelalderlige kirkes forherligelse af fattigdommen af stigende mistro mod samfundets bevægelige elementer, ikke mindst tiggere, og en opvurdering af selvforsørgelse gennem arbejde fandt sted. Samtidig med forbud mod tiggeri opstod tidligt en diskussion om indførelse af arbejdspligt for alle arbejdsføre.⁵⁸ I 1600-tallet begyndte en udvikling med anbringelse af disse grupper på hospitaler og arbejdsanstalter, hvilket Foucault har benævnt ”Den store indespærring”.⁵⁹ Gennem en afdækning af forholdet mellem samfundet og mentalt gale har Foucault analyseret indespærringen: Fra midten af 1600-tallet og frem blev flere og flere grupper anbragt i nyoprettede anstalter (Hospitaux Généraux). Disse store, udifferentierede institutioner for samlet internering af alle kategorier af fattige og afvigere rummede også handicappede, og de kombinerede institutionsmæssigt fattighuse, galeasyler og tiggerfængsler.⁶⁰ Institutionerne udfoldede sig på baggrund af et moralsk ønske om at skåne det omgivende samfund for den fare, som hospitalets blandede marginalitet repræsenterede. Derigennem skulle den sociale ordens herredømme fremmes.⁶¹ Foucault ser således udviklingen i sammenhæng med en generel mentalitetsændring hen imod en etablering af mere rationelle samfundsnormer: De gale, tiggerne og de fattige var gennem deres uproduktive livsførelse udtryk for uorden i forhold til kravet om rationalitet og produktivitet.⁶² Indespærringen var ifølge Foucault dels en praktisk måde at løse et samfundsproblem på, dels overførtes samfundets normer på de marginaliserede. Endelig fik indespærringen den funktion at udbrede disse normer i det øvrige samfund.

57 Førhammar, 1992; side 33 ff.

58 Førhammar, 1992; side 33 ff.

59 Foucault, 1961.

60 Stiker, 1999; side 98.

61 Stiker, 1999; side 101.

62 Foucault, 1961. Heede, 1992; Side 61 ff.

I Danmark satte denne udvikling ind i 1700-tallet.⁶³ Fra midten af 1700-tallet og frem oprettedes nye tugt- og arbejdshuse i en række købstæder. Ved siden af disse arbejdshuse oprettedes fattighuse både i byerne og på landet. Antallet af fattighuse på landet steg kraftigt efter 1800: I 1837 var der 840 og i 1879 1631.⁶⁴ Alene antallet af oprettede institutioner viser, at der var tale om en radikal ændring i behandlingen af fattige. Det radikalt nye var, at institutionerne blev taget i brug mod problemadfærd. Ikke mindst fik skammen og den sociale degradering, der blev vedhæftet fattig- og arbejdsanstalter, samtidig en præventiv funktion, hvilket også blev tilfældet med fattighjælpsydelse generelt. Det nedværdigende og degraderende ved fattigforsørgelsen fremmedes gennem lovgivningen i første halvdel af 1800-tallet: Ved Ægteskabsloven af 1824 kunne personer, der havde modtaget urefunderet fattigunderstøttelse, ikke indgå ægteskab uden tilladelse.⁶⁵ Endvidere fik fattighjælpsmodtagere efter klasse I begrænset deres dispositionsret over egen ejendom.⁶⁶ Disse uligheder blev befæstet ved Junigrundloven i 1849 (§31 b), hvor alle, som modtog eller havde modtaget urefunderet understøttelse fra fattigvæsenet, blev udelukket fra valgret til Folketinget.

Anstaltsudviklingen undergik i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet en ændring, hvor en begyndende opsplitning og differentieret behandling af de marginaliserede satte ind. Disse kategoriseredes og udskiltes i særlige anstalter. Omkring 1770 oprettedes den første institution for døve i Paris og i 1784 Haüys institut for blinde. I de følgende årtier oprettedes en stribe institutioner for blinde, hvilket afspejles i nedenstående oversigt over oprettelsen af blindeinstitutioner fra 1784 til det københavnske i 1811.

63 Lauridsen, 1996; Side 32.

64 Christmas-Møller, 1978; Side 59.

65 Ægteskabsloven af 30. april 1824 §3 stk. 10. Bestemmelserne ændredes til kun at omfatte mænd, der havde modtaget urefunderet fattighjælp de sidste fem år ved lov af 29. december 1857. Hensigten med loven var at begrænse fattiges muligheder for at reproducere sig og dermed udgifterne til fattigforsørgelse.

66 I 1803-loven (§19 og §20 for købstæderne og §23 og §24 for landdistrikterne) havde fattigvæsenet ret til, af fattiges efterladenskaber, at søge sine udgifter dækket. Dette udvikledes ved administrativ praksis til at den fattige ikke frit kunne disponere over sin ejendom, da dette indebar risiko for, at fattigvæsenet ikke fik sine udgifter dækket.

Paris	Liverpool	Edinburgh	Bristol	London	Wien	Norwich	Berlin	Amsterdam	Dresden Stockholm Manilla (for både blinde og døvstumme) Zürich	Dublin	København
1784	1791	1792	1793	1799	1804	1805	1806	1808	1809	1810	1811

Et fælles kendetegn ved disse institutioner var et mål om at bibringe blinde en erhvervsmæssig evne gennem undervisning og uddannelse. Denne overordnede normaliseringsintention var fælles for specialinstitutionerne, hvor målet var tilbagevenden til samfundet. Hele udviklingen i forhold til forordninger om tiggeri, fattiglovene, opkomsten af arbejds- og fattighuse samt degraderingen af fattighjælpsmodtagere er udtryk for forsøg på at dæmme op for den livsførelse, som var et resultat af den manglende arbejdsduelighed. Opkomsten af specialinstitutioner kan anskues som en udløber af denne udvikling. Det, der betingede blindes marginaliserede stilling, var i og for sig ikke selve blindheden, men den heraf følgende manglende arbejdsevne. Den sociale position i forhold til samfundet var således bestemt af evnen til at klare sig i det. Gennem indlæringen af erhvervsmæssige færdigheder tilpasses blindes til at fungere i overensstemmelse med de samfundsmæssige normer.

Begyndelsen på denne udskillelses- og differentieringsproces satte i Danmark først ind i 1800-tallet. I 1807 oprettedes Det Kongelige Døvstummeinstitut og i 1811 Kjædens Blindeinstitut. Sindssyge og åndssvage blev først rigtigt udskilt fra hinanden i midten af 1800-tallet ved oprettelsen af den første institution for åndssvage på Gammel Bakkehus i 1855. For sindssyge gik vejen fra dårekister, beplankninger og den berygtede Ladegård i København, til sindssygehospitalerne Sct. Hans ved Roskilde og Jyske Asyl i Risskov, sidstnævnte oprettet 1847.⁶⁷ Ifølge Birgit Kirkebæk var et fællestræk ved de første filantropiske institutioner netop, at de alene var beregnet på udviklingsdygtige, dvs. personer der kunne undervises og oplæres til et arbejde, hvorimod

67 Kirkebæk, 1995 b; side 22.

andre fortsat var henviste til fattiggårdene.⁶⁸ Underviseligheds-kriteriet fremgår også af, at i såvel det gamle som det nye blindeinstitut krævedes attesterede udtalelser om børnenes legemlige og åndelige sundhedstilstand for at sikre, at eleverne var fysisk og mentalt underviselige. Forældrene var ydermere forpligtigede til at tage børnene tilbage, såfremt disse viste sig "... at være uskikket til Oplærelse ...".⁶⁹ Handicapgrupper som blinde, døve og vanføre, der kunne undervises og oplæres, betragtedes som stakler, men de var indtænkt i de normales samfund, hvorimod mentalt handicappede og uunderviselige var uønskede.⁷⁰

Adskillelsen og udskillelsen af blinde skete først efter midten af 1800-tallet i større omfang. I det første blindeinstitut og i den hertil knyttede arbejds- og forsørgelsesanstalt (oprettet 1825) var der kun et begrænset antal pladser.⁷¹ Blinde var således langt op i 1800-tallet i stort omfang fortsat placeret i hospitaler m.v. Ved Sct. Hans Hospitals udflytning fra København til Bistrupgaard ved Roskilde i 1816 flyttedes eksempelvis "*blinde, vanføre, Fjollede og epileptiske*" med, og fik ophold i Ladegården.⁷²

Formålet med Kjædens institut var, ligesom Haüy's i Paris,⁷³ at sætte den færdiguddannede i stand til at skaffe sig i det mindste en partiel forsørgelse: "*Vi vilde i dem opdrage dygtige og gavnende Borgere af Staten; De skulde ei længer være Samfundets Almisse-Lemmer. Enhver*

68 Kun åndssvage og sindssygeafdelingerne havde særlige afsnit beregnet for personer der ansås for uunderviselige eller uheldbredelige. (Kirkebæk, 1995 b; side 22.)

69 "Bekjendtgjørelse fra Bestyrelsen for det nye Blindeinstitut ang. Betingelserne for Børns Optagelse i samme.", punkt 3.

70 Kirkebæk, 1995 b; side 22.

71 Kjædens blindeinstitut åbnede den 10. juni 1811 med plads til 12 elever og fra 1812 24 i alderen 10 til 20 år. Tilknyttet blindeinstituttet, og for dettes udtrædende elever, oprettedes i 1825 en arbejds- og forsørgelsesanstalt.

72 Gad, 1866; Side 10. Sanct Hans hospital blev oprettet i 1630 og rummede foruden sindssyge også en bred gruppe af syge og fattige.

73 Valentin Haüy formulerede målsætningen med undervisningen. Denne havde et dobbelt sigte, for det første en elementær udviklende karakter, og for det andet en forberedende erhvervsmæssig træning (Haüy, 1786). Opnåelse af en om end kun delvis forsørgelseskapacitet var for Haüy et middel til at mindske forsørgelseskravet på samfundet og samtidig hæmme tiggeriet. Denne målsætning blev fælles for de ca. 100 europæiske blindeinstitutioner, som oprettedes de følgende 100 år. (Førhammar, 1992; side 99.)

af dem lærer et eller flere Haandarbeider, hvorved de, i eller udenfor Institutet, kunde fortjene deres Brød, om ikke ganske saa dog tildeels. ..."⁷⁴ Da hensigten var at "opdrage dygtige og gavnende Borgere for Staten" var undervisningen målrettet mod erhvervsmæssig uddannelse. Den ringe vægt, der lagdes på skolekundskaber og den store vægt på opdragelse til pligt og til at blive nyttige borgere, giver således indtryk af, at instituttet især var en erhvervsmæssig uddannelsesanstalt.⁷⁵ Allerede i forslaget vedrørende oprettelse af et blindeinstitut hedder det: "... medens de ved nyttig Virksomhed gavnede Samfundet, følede de mindre deres Uheld. ..." ⁷⁶

En stor del af eleverne var endvidere under fattigvæsenet, og ved åbningen i 1811 udvalgte de 12 første elever fra Almindeligt Hospital, Skt. Hans Hospital og fra det københavnske fattigvæsen. Det var således en udskillelse i bogstaveligste forstand af blinde fra den store gruppe af fattige.

Kjædens motivation for oprettelsen af blindeinstitutet skete ud fra en idealistisk bevæggrund. Sammen med de idealistiske formuleringer indfletter sig imidlertid ord og vendinger, som afspejler bevidstheden om praktisk at løse et samfundsproblem. Det gælder vendinger som "*opdragelse til pligt og til at blive nyttige borgere*" og "*opdrage dygtige og gavnende Borgere af Staten*" ligesom målsætningen om oplæring til at "*kunde fortjene deres Brød, om ikke ganske saa dog tildeels*". Den idealistiske motivering er således sammenkædet med

74 "Journal Udgiven til Fordeel for Blinde", nr. 1, 1811. Målsætningen for det nye blindeinstitut havde næsten samme indhold: "... de sættes i Stand til, saavidt skee kan, ved eget Arbeide at erhverve sig Livets Ophold." (Lov om Oprettelsen af et nyt Blindeinstitut" af 21. januar 1857 §1.)

75 Undervisningen i almindelige skolekundskaber foregik udelukkende ved mundtlige repetenter og foredrag af seende, som: "... meddele vore Blinde de Kundskaber, de behøve. ... De skulle jo desuden ikke bramme med megen Viden; men oplyses ved almeennyttige Kundskaber, og underholdes ved Foredrag, Seende meddele. ..." (Journal udgiven til fordeel for blinde, nr. 1, 1811.) I kommissionsbetænkningen af 1852 var et af kritikpunkterne således, at ingen blinde i Danmark kunne skrive. ("Forslag til en Reorganisation af Blindeinstitutet i Kjøbenhavn", Bibliotek for Læger 4. række 8. bd., 1856; side 212)

76 Kjædens arkiv og gengivet i Houmøller, 1961; side 11. Kjædens arkiv har ikke tidligere været tilgængelig, men blev i 2001 indleveret til Landsarkivet. Under nærværende undersøgelse var arkivet under registrering, hvorfor trykte gengivelser er benyttet.

løsningen af et mere almennyttigt samfundsproblem. Den humanistiske motivering med baggrund i oplysningstiden var dog fremtrædende. Kjædens valg af blinde var tilfældigt og styret af ønsket om et filantropisk arbejdsområde, som kunne fremhæve ordenen udadtil.⁷⁷ Det statusgivende incitament i velgørenhedsarbejdet afspejles allerede i forslaget vedrørende valg af blinde, hvor sagen forventedes at give Kjædeordenen offentlig opmærksomhed.⁷⁸

Oplysningstidens humanistiske ideer tillægges samstemmende en banebrydende betydning for den begyndende systematiske uddannelse af blinde. Det humanistiske menneskesyn er grundlaget for den holdning til uddannelse, som opstår i oplysningstiden, hvor ideer om uddannelse indgår i frembringelsen af det civiliserede kulturelle menneske. De franske oplysningsfilosoffer Voltaire, Rousseau og særligt Diderot var alle fascineret af blinde ud fra en abstrakt filosofisk betragtning⁷⁹, og blinde benyttedes på samme måde som fiktive repræsentanter fra fremmede kulturer og anvendtes til at beskrive forholdene i det samtidige franske samfund: Blinde kunne, ifølge denne spekulative betragtning, upåvirket sige noget om det seende samfund. Både Stiker og Lowenfeld betoner Diderots betydning, som med *”Lettre sur les aveugles a l’usage de ceux qui voient”* (brev om de blinde til brug for de som ser) fra 1749 indledte en helt ny interesse for specielt blindes, men også handicappedes evner og muligheder iøvrigt.⁸⁰ Heri udtrykkes en sekulariseret forståelse af blindhed uden religiøse begreber, og blinde introduceres som individer med et rigt sjæleliv og skjulte potentialer. Samtidig fremstilles blinde ud fra en spekulativ forestilling som mennesker med en særegen virkelighedsopfattelse, andre ideer og et andet sprog. Ifølge Diderot skulle blinde imidlertid have mulighed for at udvikles intellektuelt ud fra egne forudsætninger.

77 I 1810 søgte ordenen en sag i lighed med Det Kongelige Døvstummeinstitut oprettet i 1807. Herunder var vanføre blandt andet på tale, men blandt de indkomne forslag fra medlemmerne valgtes blinde. (Houmøller, 1961; side 10.)

78 Forslaget vedrørende valg af blinde fra 1810 i Kjædens arkiv og gengivet i Houmøller, 1961; side 11.

79 Førhammar, 1992; side 81 ff. og Lowenfeld; 1975; side 65 ff.

80 Lowenfeld, 1975; side 44 ff. og Stiker, (1997) 1999; side 102.

Oplysningstidens humaniserende opfattelse af fysiske afvigere omfattede i første omgang primært blinde og døvstumme, og den resulterede i udviklingen af teknologier, pædagogikker og specialiserede institutioner. Det var ud fra denne filosofiske baggrund at Abbé de L'Épée og Valentin Haüy påbegyndte arbejdet inden for henholdsvis tegnsprog og blindeundervisning. Med ”opdagelsen” af den blinde indledtes en proces, hvor den handicappedes slægtskab med den fattige blev brudt.

Et hovedpunkt hos Foucault har været at skrive mod den traditionelle opfattelse, at reformerne i behandlingen af og synet på marginalgrupperne begyndte som et resultat af oplysningstidens humanisering.⁸¹ Ved en konkret gennemgang af de nye straffeteknikker og behandlingsformer i oplysningstiden forsøger Foucault at afkræfte dette.⁸² Dels var der tale om tvang, dels om isolation og overvågning af den enkelte. Den magtteknik, som kendetegnede den disciplinære indretning, tillempedes i 1800-tallet på udskillelsesområdet: Marginalgrupperne, som tidligere blot havde været socialt forstødte, blev nu til afvigere. De nye videnskaber definerede, hvad der var normalt og unormalt og arbejdede sammen med institutionerne. Ved iagttagelse, overvågning og registrering skabtes materiale for de nye videnskaber, og en række af de nye kundskabsformer og teknologier blev udviklet og eksperimenteret frem på blandt andet handicappede.⁸³ Ifølge Foucault får opkomsten af det disciplinære system en særlig betydning i oplysningstiden: Gennem samordning og generalisering opnås et niveau, hvor kundskab og magt gensidigt forstærkes.⁸⁴ Årsagen, til at den kliniske medicin, psykiatrien, pædagogikken, m.v. er opstået i disciplinære miljøer, er ifølge Foucault netop den forstærkende vekselvirkning mellem kundskab og magt.⁸⁵ De forskellige fremvoksende videnskaber var dem, der først og fremmest stod for sorteringen af marginalgrupperne, og disse videnskaber blev herved samtidig specialiserede.

81 Heede, 1992; side 101 ff.

82 Foucault, 1975.

83 Froestad, 1997 b; side 23.

84 Foucault, 1975; side 176 ff.

85 Foucault, 1975; side 176 ff.

I Danmark kommer interessen for kortlægning og systematisk registrering eksempelvis til udtryk i folketællingerne, som op gennem 1800-tallet netop er illustrative for udviklingen.⁸⁶ Som det fremgår af nedenstående opstilling eksisterer blinde ikke i Statistisk Tabelværks bearbejdelse af folketællingsmaterialet før omkring 1850.⁸⁷

1801	Intet
1834	Intet
1840	Intet
1845	Optælling af ”sindssvage, idioter og afsindige” påbegyndes
1850	Optælling af døvstumme døve og blinde påbegyndes
1855	Samlede antal blinde, antal blinde pr. 100.000 indbyggere, fordeling på køn
1860	Samlede antal blinde, antal blinde pr. 100.000 indbyggere, fordeling på landsdele, fordeling på køn
1870	Samlede antal blinde, antal blinde pr. 100.000 indbyggere, sammenligning med andre lande, fordeling på køn
1880	Samlede antal blinde, antal blinde pr. 100.000 indbyggere, aldersfordeling (20 års intervaller), antal på blindeanstalter, fordeling på køn, optælling af individer med mere end et handicap
1890	Samlede antal blinde, antal blinde pr. 100.000 indbyggere, aldersfordeling (20 års intervaller), aldersfordeling (5 års intervaller), ægteskabelige stilling, beskæftiget i erhverv, under fattigforsørgelse, antal på blindeanstalter, optælling af individer med mere end et handicap, fordeling på amter og køn, antal i blinde- og døvstummeanstalter i amter og tilsammen i Danmark

Der er en slående sammenhæng mellem denne systematisering og institutionsudviklingen. En forudsætning for en storstilet udskillelse er netop en diminutiv kortlægning. Som det fremgår af nedenstående kronologiske opstilling sker der, parallelt med at registreringen systematiseres, op gennem 1800-tallet en tydelig udvikling i forhold til op- og udbygning af institutioner.

86 Statistisk tabelværk: 1801 I,1, 1834 I,1, 1840 I,6, 1845 I,10, 1850 II,1 og 7, 1855 II,12-1-2, 1860 III,1, 1870 III,18, 1880 IV a,3, 1890 IV a,8a og b.

87 Den første forsøgsvisse optælling foranstaltede Det Kongelige Danske Kancelli i 1825 på baggrund af biskoppernes indberetninger, men dog kun over skoleegnede blinde børn til brug for blindeinstituttets bestyrelse. Dette søgtes systematiseret med cirkulære fra Det Kongelige Danske Kancelli af 17. januar 1834: ”Til Samtlige Biskoper i Danmark - Ang. Indsendelsen af aarlige Fortegnelser over de blinde i ethvert Stift til Bestyrelsen af Blindeinstituttet.”

1811	Det Kongelige institut for blinde oprettes af Kjædeordenen med plads til 24 elever
1825	Kjædens arbejds- og forsørgelsesanstalt oprettes med plads til 12 beboere.
1858	Det nye kgl. blindeinstitut oprettes med plads til 60 elever
1861	Kjædens Asyl for Blinde Børn oprettes med plads til 2, senere 5 børn
1864	Blindeinstitutttet udvides fra 60 til 70 elever
1865	Optagelse i Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt forbeholdes kvinder
1869	Udvidelse af Kjædens børneasyl og arbejdsanstalt med plads til 8 børn og 20 kvinder
1875	Kjædens børneasyl og arbejdsanstalt udvides atter med plads til 30 børn og 25 kvinder
1880	Blindeinstitutttet udvides fra 70 til 100 elever
1883	Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt udvides med plads til 36 kvinder
1887	Augusta Vraas pensionat for blinde piger oprettes i Aalborg. Frem til 1905 optoges 27 piger
1897	L. S. Podes hjem for blinde kvinder oprettes i Vejle med plads til 17 kvinder
1898	Refsnæsforskolen ved Kalundborg oprettes med plads til forløbig 20 elever
1900	Hjem for Arbejdsløse Blinde Kvinder på Mariendalsvej oprettes med plads til 30 kvinder

En af årsagerne til interessen for indsamling af viden, klassificering og katalogisering af blandt andet handicappede har sammenhæng med tidens optagethed af det biologiske. På linje med oplysningstidens store interesse for botaniske og entomologiske emner, blev fysiske afvigelser betragtet som kuriositeter. Oplysningstidens biologisering af tanken banede vejen for det, Stiker betegner som den medicinske magts fødsel.⁸⁸ Ifølge Stiker etableres gradvist i det 16. til 19. århundrede en medicinsk diskurs om fysisk afvigelse. Fra slutningen af 1700-tallet blev lægen i stigende grad en autoritet og blev via den professionelle magt dommer over en social norm defineret ud fra sundhed. Den medicinske magts fødsel repræsenterer også en øget uddifferentiering af, og kontrol med, fysiske handicap. Den medicinske vinkel på handicap har, ifølge Stiker, siden 1700-tallet været en af de mest almindelige måder at forstå handicap på. Ifølge denne diskurs er den handicappede funktionshæmmet på grund af en personlig fejl eller mangel, som så vidt muligt bør behandles og udbedres.

⁸⁸ Stiker, (1997) 1999; side 104.

Den medicinske interesse for at identificere, klassificere og karakterisere er også udtalt i Danmark.⁸⁹ De handicappolitiske initiativer og udviklingen af en offentlig politik i sammenhæng hermed blev netop udviklet og fremmet af lægestanden. Ifølge Jan Froestad var den danske lægestand langt mere aktiv indenfor handicapforsorgen end tilfældet var i Norge og Sverige.⁹⁰ Handicapforsorgen fortolkedes som et område, der hørte naturligt under sundhedsplejen og senere under socialpolitikken, og den befandt sig dermed inden for et område, hvor lægerne kunne få kontrol og lægge præmisserne.⁹¹ I forhold til blinde kommer dette til udtryk omkring midten af 1800-tallet, hvor nye strategier og holdninger i højere grad end tidligere debatteredes med videnskabeligt udgangspunkt.

Også i forhold til retsområdet trængte den lægelige synsvinkel sig ind⁹²: I en artikel i Bibliotek for Læger i 1845 diskuteredes således blindes stilling ud fra en retslægevidenskabelig synsvinkel. Professor dr.med. C. Otto vurderede her blandt andet tilregnelighed og strafbarhed i forhold til manglende sanser. Princippet for tilregnelighed udgik ifølge C. Otto fra den medfødte frihed til at kunne bestemme sig ud fra sine sanser efter fornuftsgrunde. Med tabet af en fysisk funktion eller sans kunne også følge tabet af den fornuftige viljes frihed. Blinde: ”... savne et af de vigtigste Midler til Fornuftsudvikling. De kommer aldrig til en klar Selvbevidsthed og lærer kun den ydre Verden udfuldkommen at kende. ... Da de ikke kunne gøre brug af de fleste borgerlige Rettigheder have de heller ingen Paastand derpå, og om Tilregneligheden af lovstridige Handlinger kan der for saavidt ikke være Tale, som de ikke

89 Klassifikationen og den medicinske interesse i forhold til åndssvage i Danmark er behandlet af Birgit Kirkebæk. (Kirkebæk, 1993; side 55-104.)

90 Froestad, 1997 b; side 43. Froestad forklarer den større medicinske indflydelse på handicapområdet i Danmark i forhold til det øvrige Norden med en lægelig utilfredshed med deres stilling i samfundet i forhold til andre statusprofessioner. Hygiejnen og den offentlige sundhedspolitik var et muligt springbræt ind i de centrale politiske beslutningsarenaer og dermed en mulighed for at hæve fagets og standens status. (Froestad, 1997 b; side 43-44.)

91 Froestad, 1997 b; side 43.

92 Det retslige spørgsmål er også behandlet af Birgit Kirkebæk i forhold til åndssvage. (Kirkebæk, 1993; side 105-120.)

*have en klar Selvbevidsthed, og ledede størstedelen af blinde Drifter, savne Selvbestemmelsesevnen;”*⁹³

Professor C. Ottos artikel repræsenterer imidlertid ikke holdninger, som skulle få gennemslagskraft i forhold til fysisk handicappede. Artiklen afspejler derimod nye fremvoksende videnskabers kategoriserende, klassificerende og katalogiserende metoder. De nye videnskaber arbejdede sammen med institutionerne og tog sig på systematisk og videnskabelig vis af de normaliseringsstrategier, der blev valgt over for den enkelte gruppe. Den stærke medicinske påvirkning afspejles ifølge Froestad i udformningen af de danske handicapinstitutioner og i en praksis, der var stærkt præget af hygiejniske principper, lige som det afspejledes i den udprægede formålsrationelle og metodiske orientering inden for disse.⁹⁴ Stiker påpeger en normativ alliance mellem medicin og pædagogik i 1800-tallets specialinstitutioner⁹⁵: Foruden etableringen af uddannelsesinstitutioner for blinde og døve føjedes en række ortopædiske institutioner til med teknikker til korrigering af den afvigende krop. Det at rette ud fysisk og rette op adfærdsmæssigt forenedes i 1800-tallet i det samme semantiske felt.⁹⁶

Den lægelige indflydelse fremgår eksplicit af, at det var læger, som tog initiativ til nedsættelsen af en kommission til at behandle statens overtagelse af undervisningen af blinde, og det var læger, der formulerede planen for en reorganisering af blindeinstituttet. Den konkrete omstændighed bag statens overtagelse og oprettelse af det nye blindeinstitut var en henvendelse fra øjenlægen professor N. G. Melchior i 1851. På baggrund af deltagelse i en øjenlægekongres i Paris og besøg på blindeinstituttet her samme år udarbejdede Melchior et andragende med en beskrivelse af de udenlandske erfaringer inden for undervisning og uddannelse af blinde til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.⁹⁷ Som resultat heraf nedsattes i juni 1852 en

93 Otto, 1845; side 312 og 313.

94 Froestad, 1997 b; side 44.

95 Stiker, (1997) 1999; side 1-15.

96 Stiker, (1997) 1999; side 1-15.

97 N. G. Melchior, "Motiver til Udkast til Lov om Oprettelsen af et nyt Blindeinstitut" af 15. december 1851. (Beretninger, foredrag m.v. vedrørende blindesagens historie 1851-1969. 1 pk.)

kommission, hvis tre medlemmer, udpeget af ministeriet, alle var læger. Betækningsarbejdet blev grundlaget for de følgende års forhandlinger, som i 1857 førte til "Lov om Oprettelse af et nyt Blindeinstitut".⁹⁸ Reorganiseringen betød, at personalets dygtighed og undervisningens indhold skulle forbedres, således at eleverne fik en erhvervsmæssig uddannelse, hvormed de kunne forsørge sig efter afgang. Kommissionens hovedkritik og begrundelse for en reorganisering var netop, at det oprindelige institut ikke var indrettet på at sætte eleverne i stand til at ernære sig efter afgang.⁹⁹

*Elever på blindeinstituttet og deres lærere. Ukendt årstal.
Blindehistorisk Museum*

98 "Forslag til Reorganisation af Blindeinstituttet i København". (Bibliotek for Læger 4. række 8. bind 1856; Side 205-48.)

99 "... saaledes ere de blinde Børn i det Øieblik, da de forlade vort Blindeinstitut, aldeles hjælpeløse Mennesker... Saafremt det altsaa maa anerkjendes at være en Hovedopgave for et Blindeinstitut at frelse Eleverne fra den Skjæbne, at gaae fra Institutet lige over i Stiftelser for Fattiglemmer, da kan det ikke vise den Opgave fra sig, at skaffe dem ikke alene moralsk og intellektuel men ogsaa teknisk Dannelse." ("Forslag til en Reorganisation af Blindeinstituttet i København", Bibliotek for Læger 4. række 8. bd., 1856; side 209-210.)

Af ovenstående fremgår det, at blindes skiftende stilling og roller har været bestemt af forskellige tiders skiftende samfundsmæssige reaktioner og holdninger med heraf følgende skiftende behandlingsformer. Institutionaliseringsen efter midten af 1800-tallet kan således ses som resultat af en længere historisk udvikling og som et led i en kategoriserings- og udskillellesproces. I det følgende skal de strategier, som kom til at præge institutionaliseringen søges belyst.

3. Institutionaliseringsen

Institutionaliseringsen skal i det følgende undersøges nærmere. Af særlig interesse er her, hvilke elementer den indeholder, og hvilke mål der opstilles. Endvidere skal det søges belyst, hvilket billede af blinde institutionaliseringsen producerer og legitimerer sig ved. Det antages her, at institutionaliseringsen ikke blot indebærer en kategorisering og udskillelse af en gruppe mennesker ud fra en synsdefekt, men at den herunder tillægger disse en række fælles karakteristika. Dette – samt hvad denne gruppeidentifikation nærmere indebærer – skal også søges belyst.

I kommissionsbetænkningen af 1852 skitseredes det indholdsmæssige i institutionaliseringsen. I forhold til udformningen af indholdet lagde betænkningen stor vægt på, at det nye institut i modsætning til det gamle skulle ledes af en forstander med udstrakt myndighed.¹⁰⁰ I loven af 1857 §2 blev blindeinstituttet henlagt under Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og undergivet en bestyrelse. I praksis kom forstanderen til at forestå ledelsen af instituttet, mens bestyrelsen reelt kun blev tilsynsførende.

I 1857 udpegedes en forstander, som tiltrådte i 1858. Valget var faldet på cand. phil. Johannes Moldenhawer, som havde kvalificeret sig til stillingen gennem studierejser til europæiske blindeinstitutioner.¹⁰¹ Moldenhawer kom til at spille en central rolle i institutionaliseringsen som blindeinstituttets forstander frem til 1905.

Statens overtagelse indebar en generel professionalisering i forhold til ansættelse af et uddannet og lønnet personale, som gennem studierejser til udenlandske blindeinstitutioner kvalificeredes

100 "Forslag til en Reorganisation af Blindeinstituttet i Kjøbenhavn" 1852 i Bibliotek for Læger 4. række 8. bind 1856; side 223.

101 J. Moldenhawer (1829 - 1908) interesserede sig oprindeligt primært for undervisning af åndssvage, og var i betragtning som leder af den første egentlige idiotanstalt i Danmark, der i 1855 etableredes på Gammel Bakkehus. Valget faldt imidlertid på dr. med. Hübertz, hvorfor Moldenhawers opmærksomhed i stedet rettedes mod blindesagen. Efter en studierejse, og en prøvning i det gamle blindeinstitut blev han i 1857 udpeget til forstander og efter endnu en studierejse konstitueret forstander i 1858.

til undervisningen.¹⁰² Personalet kom imidlertid ikke til at få nævneværdig indflydelse på den overordnede ideologi som følge af den interne hierarkiske struktur og Moldenhawers person.¹⁰³ Kun formålet med blindeinstituttet var beskrevet i 1857-loven. Opbygningen og udformningen af programmet var i vid udstrækning overladt til forstanderen. Moldenhawer blev endvidere personlig initiativtager og aktiv i de til instituttet relaterede støtteforeninger. Udadtil opnåede Moldenhawer udbredt faglig anerkendelse som en markant personlighed på internationale blindelærerkongresser og abnormskolemøder, samt som medstifter og medredaktør af det nordiske særforsorgs tidsskrift "Nordisk tidsskrift for døve-, blinde- og aandsvageskolen" 1867 til 1884 og "Nyt tidsskrift for abnormvæsenet" fra 1899. Moldenhawers rolle og betydning er uafviselig og vil derfor også afspejles i det følgende.¹⁰⁴

I loven af 21. januar 1857 formuleredes formålet med det nye institut: *"For Kongeriget Danmark oprettes en Anstalt for Blinde, der beregnes paa mindst 60 Elever; og hvis Formaal det skal være at bibringe disse en saadan aandelig Udvikling og saadanne Færdigheder, at Savnet af Synet gjøres dem saa lidt føleligt som muligt, og de sættes i Stand til, saavidt skee kan, ved eget Arbeide at erhverve sig Livets Ophold."*¹⁰⁵ Denne målsætning var et resultat af kommissionsbetænkningen, der havde fastslået, at en reorganisering af blindeinstituttet skulle have til hensigt at blinde uddannedes i et erhverv, hvormed de kunne forsørge sig selv. I 1866 udvikledes i *"Grundplan*

102 Ved åbningen i 1858 havde blandt andet musiklærer Valdemar Schiøtt været på et ophold i Paris for at studere undervisningen af blinde i musik. I 1856 blev Professor Melchior ligeledes udsendt på en rejse til en række blindeinstitutioner og blev efter hjemkomsten udpeget som instituttets læge. Også senere blev personalet løbende holdt orienteret om den internationale udvikling inden for området gennem studierejser.

103 Forsøg på forandringer i undervisningen eller i indretningen, som stred mod Moldenhawers ideer, havde vanskelige vilkår. Se eksempler herpå i afsnit 4 og 8.1.

104 Det trykte materiale, som her er anvendt, stammer fra før 1880 bortset fra to årsberetninger fra 1888-89 og 1904-05. Disse ligger altså lidt fra tidspunktet for blindeinstituttets etablering, men er benyttet fordi de indholdsmæssigt ligger helt på linje med de ideer og strategier, som udvikledes i de første årtier efter åbningen i 1858. Moldenhawer fastholdt i øvrigt det anlagte program uændret i hele perioden.

105 "Lov om oprettelse af et nyt blindeinstitut af 21. januar 1857" §1.

for Undervisningen i Det Kongelige Blindeinstitut” en detaljeret plan over undervisningen i forhold til målsætningen: *”Blindeinstituttets Formaal er at give blinde Børn en efter deres legemlige og aandelige Tilstand affpasset Opdragelse og derved gjøre det muligt for dem med Tiden at blive nyttige Medlemmer af Samfundet. Med sin opdragende og belærende Virksomhed forbinder saaledes Institutet Uddannelsen til en bestemt Gjerning i Livet.*”¹⁰⁶

Undervisningen bestod således dels af skolelærdom, dels af erhvervsmæssig uddannelse. Den skolemæssige undervisning tog udgangspunkt i de almindelige skolefag.¹⁰⁷ Hertil kom særlige fag, som udgjordes af læsning af ophøjet relieftryk og den brailleske punktskrift, skrivning med særlige hjælpemidler og anskueligheds-lære.¹⁰⁸ Den praktiske uddannelse bestod for pigernes vedkommende i husholdning og håndarbejde.¹⁰⁹ For drengenes vedkommende var mulighederne for erhvervsmæssig uddannelse enten håndværksfag¹¹⁰ eller musik¹¹¹.

Efter de første fire år af opholdet på instituttet, som sædvanligvis var af en varighed på ca. otte år, afgjordes det for drengenes vedkommende, om den praktiske uddannelse skulle rettes mod håndværk eller musik. De sidste to til tre år af opholdet var udelukkende forbeholdt den praktiske uddannelse.¹¹²

Den praktiske uddannelse er således blevet vægtet højt: *”... saa at sige hele den praktiske Uddannelse til Selverhverv ... alt fra først af udgjør en væsentlig Del af selve Opdragelsen. ...*”¹¹³ Samtidig er

106 ”Grundplan for Underviisningen i Det Kongelige Blindeinstitut”, 1866; side 3.

107 De almindelige skolefag var: dansk, religion, regning, geometri, geografi, historie, naturhistorie og naturlære.

108 Anskuelighedslære vil sige opnåelse af forestillinger om f.eks. bygninger via modeller.

109 Bortset fra et ganske lille antal piger der modtog undervisning i børstenbinderi og musik, var disse fag forbeholdt drengene.

110 De håndværksmæssige fag udgjordes af: kurvemageri, rebslageri, skomageri og børstenbinderi.

111 Musikundervisningen var rettet mod uddannelse til organister, klaverstemmere, musikudøvelse eller musikundervisning.

112 ”Grundplan for Underviisningen i Det Kongelige Blindeinstitut”, 1866; side 7.

113 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05; side 61.

der også blevet lagt vægt på, at uddannelsen begyndte tidligt: *"... at de Blinde alt i en ung Alder lære at tænke paa deres Fremtid, og faae Leilighed til, og baade derved og ved Exemples Magt ogsaa Lyst til alt som Børn at begynde paa deres professionelle Uddannelse, det bidrager i en væsenlig Grad til at fremme den Karakterens Udvikling til Selvstændighed og Modenhed, der er en uafviselig Betingelse for, at den Blinde kan blive til Noget i Verden."*¹¹⁴.

Også af instituttets første undervisningsplan fremgår det, at undervisning i håndgerning, håndværk eller musik er blevet højt prioriteret. Kun formiddagene blev til dels anvendt på skolefag. Eftermiddagene anvendtes helt på praktisk uddannelse. Lektielæsning har fået en underordnet plads: *"... Derimod er Lectielæsning til Skoletimerne kun et underordnet Arbejde, dels af Mangel paa Skolebøger for Blinde, dels fordi der ved de Blindes Underviisning maa anvendes megen Tid paa deres tekniske og musikalske Uddannelse. ..."*¹¹⁵

Formålet med institutionsopholdet var således, via en opdragende og erhvervsmæssig uddannelse, at gøre eleverne selverhvervende og dermed til nyttige medlemmer af samfundet.

Blindeopdragelsen er et begreb, Moldenhawer indfører. Begrebet dækker ikke kun over opdragelse af blinde, men tillige over opdragelse med henblik på de særlige forhold, som selve blindheden anses for at medføre.

Opdragelsens sigte er overordnet at gøre institutionens mål til elevens eget: *"... Den unge (17-19-aarige) Blinde, der fra Anstalten træder ud i Livet, maa ville, maa til Trods for alle Fristelser ville det, som man i Anstalten har lært ham at vilde. ..."*¹¹⁶

Som det kan udledes heraf, rummer institutionsopdragelsen et flertydigt indhold. Moldenhawer havde en klar definition af opdragelsens opgaver og dens enkelte elementer: *"... Opgaven for saa vidt er den almindelige, der er fælles for al Opdragelse, som den maa stræbe at bibringe Eleverne en i aandelig og legemlig Henseende harmonisk*

114 Moldenhawer, 1878 b; side 55.

115 Beretning om Det Kongelige Blindeinstitut for Finansaarene 1859-60 og 1860-61; side 6.

116 Moldenhawer, 1877 a; side 111.

*Udvikling; men hertil kommer for et Blindeinstituts Vedkommende tillige den Opgave, at give Eleverne den rent praktiske Uddannelse, der skal gøre dem skikkede til at erhverve deres Udkomme eller i alt Fald at bidrage dertil, ...".*¹¹⁷

Blindeopdragelsen består således af åndelig og legemlig udvikling samt praktisk uddannelse. Under åndelig udvikling hører naturligvis de almindelige skolekundskaber, men det er imidlertid ikke disse, Moldenhawer beskæftiger sig særligt med og til stadighed vender tilbage til i årsberetninger, artikler, m.v. Derimod er han optaget af de sider af udviklingen, som er særlige i forhold til blinde. Det særlige for blinde, i henseende til åndelig udvikling, vedrører karakterens udvikling. Karakterens udvikling er en betingelse for, at endemålet skal lykkes: *"han maa, ofte under store Savn, beholde Selvstændigheden for Øie som det Maal, han vil stræbe efter, og med Seighed holde fast ved Selvvirksomheden. Derfor kommer det ogsaa ved de Blindes Opdragelse saa meget an paa Karakterens Udvikling ..."*¹¹⁸

Opdragelsen har som følge heraf ligefrem en dobbelt opgave: *"... Her staar man nu overfor en dobbelt Opgave, dels den, at opdrage den Blinde til Flid og Stadighed, dels den, at lade ham lære Noget, hvormed han senere kan fortjene sit Brød. ..."*¹¹⁹

De to elementer er indbyrdes forbundne og er forudsætninger for et heldigt resultat af opholdet: *"... Men det skeer meget hyppigt, at en Blind skal være selvstændig, førend han har opnaaet den første Betingelse derfor, Fasthed i Karakteren. ..."*¹²⁰ I dette ligger også særligt, at eleverne skal styrkes til at kunne møde de problemer og vanskeligheder, de forventedes at støde på efter afgang. Dette aspekt er endog fundet af så central betydning, at det omtales i grundplanen for undervisningen: *"... Den Blinde, der skal gøres skikket til at færdes i de Seendes Verden, hvor Alt er beregnet paa Synet,*

117 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05; side 66.

118 Moldenhawer, 1877 a; side 111-112.

119 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05; side 61-62.

120 Moldenhawer, 1877 a; side 121.

*støder der bestandig paa Vanskeligheder, der enten fremkaldes eller forøges ved Blindheden, og da han ikke tør gjøre Regning paa hos sine Omgivelser at finde Indsigt i og Taalmodighed til at hjælpe ham udover disse, maa Opdragelsen stille sig som et Hovedformaal, at lære den Blinde at hjælpe sig selv. ...”*¹²¹

Selvstændighed og selvhjulpenhed synes at være tillagt en væsentlig betydning. Baggrunden herfor er dennes motiverende effekt: *”... Det Maal, hvortil der baade ved Opdragelsen og ved de øvrige Foranstaltninger bør stræbes hen, er den størst mulige Selvstændighed og Selvansvarlighed; thi derved opnaaes de bedste Resultater baade i moralsk og i økonomisk Henseende, idet alle de bedste Kræfter og Egenskaber, der ere nedlagte hos Individet, derved komme til Udvikling og blive satte i Virksomhed.”*¹²²

Et gennemgående tema i opdragelsen er normalisering. Institutionens formål kan netop anskues som normaliserende derved, at den sætter blinde i stand til at indgå i det normale arbejdsliv. Men i forbindelse hermed rummede opdragelsen imidlertid en mere generel normaliserende tilpasning eller afretning af eleverne til det seende samfund: *”... stille vi os overfor det blinde Barn, da hersker der forsaavidt Enighed iblandt Pædagogerne, som alle erkjende Nødvendigheden af en gennemgribende Behandling, der langt fra at skulle udvikle og opelske det for “den Blinde” som Saadan Eiendommelig, det der adskiller ham fra hans seende Medmennesker, tværtimod har til Opgave at udjævne denne Modsætning og at nærme ham saameget som muligt til dem, for saaledes at gjøre ham mere skikket til at færdes i Verden.”*¹²³ Denne tankegang afspejles i flere af undervisningsfagene.¹²⁴ Der, hvor normaliseringen kommer tydeligst til udtryk, er i relation til gymnastikundervisningen og den legemlige udvikling. Dette havde Moldenhawers særlige opmærksomhed: *”... Et Middel, der særlig fremmer den Blindes hele Optræden og giver ham Sikkerhed i Bevægelser og en god Holdning, er Gymnastikken.*

121 ”Grundplan for Underviisningen i Det Kongelige Blindeinstitut”, 1866; side 30.

122 Moldenhawer, 1878 b; side 63.

123 Beretning om Det Kongelige Blindeinstitut for Skoleaaret 1867-68; side 4.

124 Blandt andet i valg af skriftsystem, som berøres i afsnit 8.1.

Derfor er en god og ikke knapt tilmaalt Gymnastikundervisning en nødvendig Betingelse for, at et Blindeinstitut kan løse sin Opgave i praktisk Henseende."¹²⁵ Formålet med gymnastikken er at styrke eleverne fysisk til at kunne beherske det erhverv, de uddannes i, men som det også fremgår af ovenstående, er gymnastikken led i institutionens bredere normaliseringsprogram. Dette gik ud på at inkorporere normal adfærd og fjerne afvigende adfærd: *"Det blinde Barn bør opdrages til at kunne færdes iblandt Seende. Baade i sin Maade at være paa og i sin Gjerning er det bedst for den Blinde at adskille sig saa lidt som muligt fra de Seende.*"¹²⁶ Hensigten med tilpasningen var altså at lette muligheden for at glide ind i samfundet efter afgang. Dette havde ikke mindst udgangspunkt i et erhvervs-mæssigt hensyn: *"... samtidig maa der sørges for, at de, der skulle færdes ude i Verden og komme i Berøring med adskillige Familier i deres Hjem, ere i Besiddelse af et net Fremtræden og et dannet Væsen. Og af hvor stor Betydning er ikke denne Omstændighed, hvor det drejer sig om Undervisning i Musik eller om Massagebehandling! ..."*¹²⁷

Blinde skulle således umiddelbart udvise en afvigende adfærd.¹²⁸ Adfærden består af vaner, som barnet har tillagt sig: *"Det blinde Barn er meget tilbøieligt til at faae hæslige Vaner. Da det nemlig ikke kan rette sig efter Andres Exempel og ikke har nogen klar Forestilling om, hvad der kaldes stygt, beroer det paa tilfældige Indvirkninger eller dets individuelle Eiendommeligheder, hvilke Bevægelser og Manerer det vænner sig til. ... Hyppigt forekommende Vaner ... ere: at bore med Fingrene i Øinene, at dingle med Hænder og Been, at rokke med Overkroppen, en skjæv Holdning, Grimasser med Ansigt-*

125 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05; side 65.

126 Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet, 1866; pkt 1.

127 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05; side 65.

128 Denne afvigende adfærd er der også i dag opmærksomhed på, hvor det benævnes blindisme. Interessen er imidlertid blevet overtaget af psykologer, som har udviklet en særlig psykologisk årsagsforklaring. Ifølge denne udvikles blindismer som en psykisk konsekvens af manglende emotionel stimulation gennem synssansen, såfremt blindheden opstår inden for de første seks leveår. (Eksempelvis Bredahl Christensen, 1997.)

tet og i det Hele taget alle Unoder, hvorved den Blinde kunde blive paafaldende eller ubehagelig for Andre. ..."¹²⁹ Adfærden er altså betinget af blindheden. Skylden for den tillægges dels, at adfærdsregulering via iagttagelse ikke er mulig og dels, at barnet fra hjemmets side ikke er blevet vejledt. Der synes imidlertid at være andet og mere heri. Dette afspejles af formuleringer som "*medfødte Eiendommeligheder*"¹³⁰ og "*... den Maade, paa hvilken Feilene yttre sig hos de Blinde, ofte er eiendommelig, dels paa Grund af Særegenheder, der ligge i Blindheden, dels paa Grund af den derved foraarsagede ufornuftige Behandling i Hjemmet.*"¹³¹

Blindheden hævdes tilsyneladende at skulle betinge ejendommeligheder. Ud over den rent fysiske afvigelse ved ikke at kunne se gøres blinde til afvigere i en bredere og mere omfattende betydning.

Adfærdskorrigeringen blev ikke betragtet som en let opgave: "*... hvad de i Vaner og Manerer have vænnet sig til, er tildeels af den Art, at det bliver en af Opdragelsens vanskeligste Opgaver at modarbejde og forandre det...*"¹³² Den stærke fokusering på den ydre optræden afspejles også af undervisningsplanen. Gymnastikken er her det undervisningsfag, hvor adfærdskorrigering er et særligt element. I "Grundplanen for Undervisningen" omtales og beskrives dette i et særskilt afsnit: "*Paa Grund af den meget forsømt Tilstand, i hvilken de blinde Børn sædvanligviis modtages paa Institutet, kommer Gymnastiken til at spille en vigtig Rolle iblandt Underviisningsgjenstandene. Det gjælder nemlig om ... at øve Børnene i Brugen af deres Legeme, og at fjerne det Keitede, Famlende, Ubehjælpsomme og Uskjønne i Bevægelser og Holdning... I Forbindelse med Gymnastiken søger man at vænne Eleverne til forskellige til det daglige Liv henhørende Regler for god Levemaade idet der gives dem Veiledning i Anvendelsen af disse, saasom at bukke eller neie, tage Huen af, paa rette Maade komme ind og gaae ud af en Dør, sætte sig ned og reise*

129 Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet, 1866; pkt. 11.

130 Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet, 1866; pkt. 11.

131 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 25.

132 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 25.

sig, gaae lige ud, følges ad, gaae smukt, holde Arme og Hænder rigtigt, holde Hovedet opreist osv."¹³³

Et af hovedargumenterne for institutionsanbringelse frem for forbliven i hjemmet er netop, at institutionen i særlig grad er velegnet til at bekæmpe afvigende adfærd: "*... et Blindeinstitut ... maa gjøre sig det til Opgave, at bekæmpe den abnorme Tilstand og derved at gjøre det blinde Barn saameget som muligt skikket til senere at leve ude i Verden. ...*"¹³⁴ Denne påståede abnormitet skyldes forsømmelser i barndommen.¹³⁵ Den er imidlertid ikke blot en konsekvens af forældrenes manglende indsats, men tillige direkte foranlediget af forældrenes behandling: "*... Hvori bestaaer da især Forsømmelsen? Først og fremmest deri, at de ikke ere blevne vænnede til Arbeide og Anstrengelse, og at de derfor hyppigt ere slappe og dorske; dernæst i, at de ofte ere blevne saa ufornuftigt behandlede, at der slet ikke har kunnet været Tale om nogen Opdragelse i Hjemmet, idet de snart ere blevne behandlede med urimelig Strengthed og Utaalmodighed, snart med en misforstaaet Kjærlighed, der medfører Forkjælelse, snart atter med fuldstændig Ligegyldighed og Tilsidesættelse ...*"¹³⁶ Endvidere lader hjemmet barnet: "*... voxte fast i sine Egenheder og Abnormiteter og i den Grad smelte sammen med sine Vaner og Unoder, at de blive til Barnets anden Natur og senere næsten ikke ere til at udrydde. Dette Fortrin ved et velordnet Blindeinstitut fremfor Opdragelse i Hjemmet kan man ikke noksom fremhæve overfor dem, der hævde Betydningen af, at Børnene ikke fjernes fra Hjemmet, som ethvert Barns naturlige Opholdssted, hvis Goder ikke kunne erstattes ved et kunstigt dannet Hjem.*"¹³⁷

133 "Grundplan for Underviisningen i Det Kongelige Blindeinstitut", 1866; side 21-22.

134 Moldenhawer, 1878 b; side 52.

135 Der skal ikke her tages stilling til hvorvidt kritikken af hjemmene er berettiget eller ej. Den kraftige fokusering på problemet kan have fået dette til at syne større end det reelt var. Samtidig var det en institutions legitimerende interesse i at gøre hjemmet til et problem. Endelig var der i perioden en generel holdning til institutioner som mere egnede til at opdrage end forældrene (Lykke, 1990).

136 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 24-25.

137 Moldenhawer, 1878 b; side 53.

Blinde børns abnormiteter og hjemmets ansvar herfor var imidlertid ikke blot det, institutionen legitimerede sig ved, men det blev anset for et reelt problem. Dette afspejles af, at der i 1865 (trykt i årsberetningen for 1866-67) formuleredes en henvendelse til: *"Dhrr Sognepræster, Districtslæger, Skolelærere og Andre, der ifølge deres Embedsstilling have Leilighed til at indvirke paa de Forældre, der have blinde Børn."*¹³⁸ Henvendelsen opfordrede disse til at påvirke forældrene dels til at lade deres børn indskrive på blindeinstituttet i en tidlig alder, dels til at forbedre opdragelsen i hjemmet: *"Da Erfaringen har lært, at Forældre ofte af misforstaaet Kjærlighed til deres blinde Børn beholde dem hjemme udover den Alder, i hvilken de burde søge at faae dem optagne i Blindeinstituttet ... Da dernæst de blinde Børn ved deres Optagelse i Institutet hyppig bære tydelige Spor af at være i høi Grad forsømte ... tør det antages, at dannede Mænds og Kvinders Samtaler med Forældrene om denne Gjenstand maatte kunne virke til en gavnlig Forandring i denne Henseende."*¹³⁹ Videre i henvendelsen beskrives situationen og den måde, hvorpå det blinde barn hævdes at blive behandlet i hjemmet, og: *"... Efter en saadan Behandling i Hjemmet er det naturligt, at det blinde Barn, naar det i en Alder af 10-12 Aar eller endog senere, kommer til Institutet, er svækket paa Legemet og Sløvet paa Sjælen; Benene ere uskikkede til at støtte paa, Hænderne til at gribe med, Fingrene uvante med at føle ..."*¹⁴⁰ For at hindre disse noget dramatiske følgevirkninger af blindheden, rummer henvendelsen endelig eksempler på, hvorledes dette kan modarbejdes i form af leg, motion, husarbejde, osv.

Disse anvisninger dannede grundlag for udarbejdelsen af en henvendelse direkte til forældrene i 1866, *"Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet"*. Dette beskrives i 14 punkter: Punkterne 2 til 10 omhandler forslag til, hvorledes barnet kan beskæftiges. Under punkt 5 fremgår det, af hvilken grund forsømmelsen skal mod-

138 Beretning om det Kongelige Blindeinstitut for Skoleaaret 1866-67.

139 Beretning om det Kongelige Blindeinstitut for Skoleaaret 1866-67; side 20.

140 Beretning om det Kongelige Blindeinstitut for Skoleaaret 1866-67; side 21-22.

141 Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet, 1866; pkt. 5.

142 Moldenhawer, 1869; side 160.

arbejdes: ”*Ved at beskæftige det blinde Barn paa en hensigtsmæssig Maade ... bidrages Meget til, at det senere, naar Barnet optages i Blindeinstituttet, bliver muligt at naae det Maal: at sætte den Blinde istand til, saavidt skee kan, ved eget Arbeide at erhverve sig Livets Ophold ...*”¹⁴¹

Blinde børn skal således opdrages i en institution, og opdragelsen skal påbegyndes i en så tidlig alder som mulig: ”... *da kunne vi hilse en bedre Tid for Blindeopdragelsen, hvor der mere er Tale om Blindes Oplærelse og mindre om forsømte blinde Børns Redning fra aandelig Nød og legemlig Uvirksomhed...*”¹⁴² Optagelsesalderen var sat til 10-12 år. Denne kæmpede Moldenhawer imidlertid energisk for at få ændret. I 1861 foranledigede Moldenhawer således, at Kjædeordenen oprettede et børneasyl for små blinde børn.¹⁴³ I 1879 opnåede Moldenhawer med instituttets udvidelse at samtlige blinde børn kunne optages. I 1898 oprettedes en forskole ved Refsnæs under blindeinstituttet. Baggrunden for disse initiativer var først og fremmest, at jo yngre barnet var, jo bedre var betingelserne for en heldig socialisering og herunder også chancerne for at modvirke hjemmets skader: ”... *naar deres Optagelse først skeer i en fremrykket Alder, bliver dette i høi Grad føleligt og efterlader uudslettelige Spor for hele Livet...*”¹⁴⁴ Heri ligger også et bestemt syn på menneskets natur, hvor hvert alderstrin har sine særlige udviklingspotentialer, og hvor det ikke er muligt: ”... *”at opsætte til en senere Tid” eller ”at indhente noget Forsømt” ...*”¹⁴⁵

Et andet argument, hvormed institutionsanbringelsen berettiges, er selve skoleundervisningen. Undervisning i almindelige skoler blev af Moldenhawer ikke anset som et reelt alternativ. Han var her i modstrid med 1852-betænkningen i hvilken eleverne, efter at de havde erhvervet sig de mest elementære skolekundskaber i landsbyskolernes

143 Optagelse på børneasylet var netop forbeholdt børn fra særligt uegnede hjem. Ved åbningen i 1861 var der kun plads til to børn, men ved flytning til nye lokaler i Klerkegade 1869 og udvidelse af disse i 1876 kunne asylet optage fra 20 til 30 børn. Efter oprettelsen af forskolen ved Refsnæs i 1898 og til nedlæggelsen i 1914 var asylet forbeholdt københavnske børn, og antallet lå på omtrent 15.

144 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 24.

145 Moldenhawer, 1869; side 158.

nederste klasser, skulle optages på instituttet i ca. 11 års alderen.¹⁴⁶ Den undervisning, eleverne evt. havde modtaget inden optagelse på instituttet, anså Moldenhawer for sporadisk, mangelfuld eller helt utilstrækkelig.¹⁴⁷ Institutionsopdragelsens berettigelse betragtes tilsyneladende som så indlysende, at Moldenhawer kun diskuterer dette et enkelt sted. Ved abnormskolens lærermøde i Stockholm 1878 polemiserede Moldenhawer mod en engelsk rapport, som byggede på resultaterne af forsøg med undervisning i almindelige skoler.¹⁴⁸ Rapportens konklusion er, at integreret skolegang er mulig efter en evt. forberedelse i særlige asyler eller ved et års forberedende ophold på et blindeinstitut. Først ved 15-årsalderen skal eleverne optages på blindeinstitutter for at modtage den praktiske uddannelse.¹⁴⁹ Denne konklusion er Moldenhawer på alle måder uenig i. Afvisningen går særligt på hjemmets uegnethed, men også på almueskolernes overfyldte klasser, problemer med forsyning af hjælpemidler til lærerne, undervisningens kvalitet, skolevejens længde og vanskeligheder med ledsagelse til og fra skole. Moldenhawer er endelig også uenig i rapportens påpegning af fordele ved en tidlig integration: ”... *de ikke blot udtale, at blinde Børn godt kunne undervises i Skoler for seende Børn, og lige saa godt kunne tilegne sig Skolekundskaber der, som normale Børn – men de ansee det ligefrem for en Fordeel for de Blinde at blive oplært sammen med Seende; de Blinde skulle saaledes – mene de – fra Barndommen vænne sig til at færdes i de Seendes Verden og allerede fra Skoleaarene lære at hjælpe sig selv og at stole paa sig selv.*”¹⁵⁰ Dette betvivles af Moldenhawer. Begrundelsen er fraværet af ligestillede kammerater: ”... *som det blinde Barn kunde*

146 ”Forslag til en Reorganisation af Blindeinstituttet i Kjøbenhavn”, 1852. Bibliotek for Læger 4. række 8. bind 1856; side 216.

147 I hovedbøger over eleverne er opført hvilken og hvor meget undervisning eleverne havde modtaget inden optagelse i instituttet. Dette varierede meget fra elev til elev og ahang tilsyneladende af den lokale skolelærer, sognepræsten og forældre eller søskendes medvirken.

148 Moldenhawer, 1878 b; side 49-64. Rapporten var udarbejdet af en komite nedsat af Charity Organisation Society i London.

149 Moldenhawer, 1878 b; side 51.

150 Moldenhawer, 1878 b; side 49.

kappes med. I det Hele taget vil det blinde Barn være stillet altfor exceptionelt til at det kan ansees for pædagogisk rigtigt. Jeg troer, at man kan sige, at det blinde Barn ved at opdrages i et velordnet Blindeinstitut føres henimod en normal Tilstand ved at vænne sig til at arbejde sammen med ligestillede og derved paa en mere normal Maade, medens det i en Skole for Seende bestandigt og paa mangfoldige Maader mindes om, at det er anderledes end Andre og derfor føler sig som exceptionelt og abnormt..."¹⁵¹

I begge synspunkter er det tilsyneladende en selvfølge, at der er særlige forhold ved blindheden, udover de rent praktisk betingede, som gør blinde anderledes. Kun fremgangsmåden til hvorledes dette minimeres er forskellig, altså problemet om hvorvidt forskellige udjævnes eller forøges ved institutionsanbringelse.

Eftersom normalisering til samfundet var intentionen, skulle det forventes, at fuld integration var hensigten, men det er ikke umiddelbart Moldenhawers tanke. Tilhørsforholdet til den gruppe, kategoriseringsprocessen havde konstrueret, ophørte ikke ved afgang: "... Skulle de Blinde saa meget som muligt forsvinde i det øvrige Samfund, eller skulle de hellere bevare en vis Klasse- eller Kasteaand? ... Nuvel! En af de allerbedste Stridskræfter er efter min Anskuelse, ikke blot de Blindes Medvirkning, derom ere vel alle enige, men de Blindes fælles Medvirkning som en særegen Klasse med Fællesskab i Interesser, Ære eller Skam, Agtelse eller Ringeagt... Jeg troer derfor at turde paastaae, at Klasseaanden hos de Blinde støtter Æresfølelsen, og at de ved Bevidstheden om Solidaritet kunne bringes videre, end det ellers vilde være muligt..."¹⁵². Eleverne antages således at være knyttet sammen af et interessefællesskab, men overordentligt betegnende for hele kategoriseringsprocessen benævnes de tillige som en "klasse" og "kaste". Blinde udgør altså en særlig samfunds-klasse. Også i forhold til målet benyttes denne benævnelse: "... en heel Samfundsklasse, der tidligere hørte til Proletariatet... bliver overført til den hæderlige Arbejderklasse..."¹⁵³

151 Moldenhawer, 1878 b; side 52.

152 Moldenhawer, 1877 a; side 118-119.

153 Moldenhawer, 1878 b; side 64.

Blindeinstituttet får her af Moldenhawer en særlig plads: ”... *De fra Anstalten afgaaede Elever staae paa denne Maade ligesom en sluttet Cohorte med Anstalten som Centrum.*”¹⁵⁴

Såvel behovet for et gruppefællesskab som en vedblivende tilknytning til institutionen afspejler en særlig opfattelse af de samfundsmæssige normer for blinde. En opfattelse som forventer, at disse normer vil bevirke, at de hjemvendende elever vil møde modstand og få vanskelig ved at opnå accept. Aspektet omkring udviklingen af karakteren var netop særligt rettet mod at styrke eleverne til dette møde. Vurderingen af de samfundsmæssige normers karakter illustreres af ord som ”*skam*”, ”*ringeagt*” og ”*verdens fordom*”.

På trods af normaliseringsbestræbelserne var der således fra institutionens side forventning om, at blinde ville blive opfattet som anderledes. Som værn herimod får gruppetilhørsforholdet sin betydning. Gruppen kommer til at fungere som en styrke via bevidstheden om fællesskabet: ”... *Naar han opnaaer en Stilling, er det derfor ogsaa noget Tilkæmpet, noget han som Blind sætter særdeles stor Priis paa. Han bidrager derved tillige... til at hæve de Blinde som Klasse...*”¹⁵⁵ Den samme styrkende mekanisme ligger der også i opretholdelsen af relationer mellem eleverne og blindeinstituttet og i at fremstille dette som et ”centrum” for de tidligere elever.

Etableringen af disse fællesskaber er blevet set som et led i opnåelse af institutionens overordnede mål. Relationsforholdene havde som funktion at styrke og fastholde eleverne på den bane, som blindeinstituttet havde udstukket og indpræget i dem gennem institutionsopholdet.

Overordnet betragtet havde institutionaliseringen til formål at sætte blinde i stand til at ernære sig selv, og opdragelsen og uddannelsen var udformet og målrettet mod beskæftigelse efter afgang.

Det institutionelle program kan synes frigørende i forhold til et traditionelt billede af blinde. Institutionen så tydeligvis sin rolle som et humant pionerarbejde for en mere menneskeværdig tilværelse for blinde, og dens målsætning indebar et brud med tidligere tiders opfattelse af blindes muligheder.

154 Moldenhawer, 1877 a; side 119.

155 Moldenhawer, 1877 a; side 119.

Fremstillingen af institutionen som stående overfor og i modsætning til noget andet afspejles også i skildringen af de almindeligt udbredte samfundsnormer for blinde, som blandt andet prægede forældrenes opdragelse. Bruddet med fortiden som en kamp udmaltes direkte i metaforen om eleverne som *"en sluttet Cohorte med Anstalten som Centrum"*.

Imidlertid konstruerede institutionen herved et nyt, men ikke mindre generaliseret billede af blinde: I dette fremstilles blinde som en gruppe med en række fælles træk, der enten er blindheden direkte iboende eller en konsekvens af den. Gennem denne konstruktion får blindeinstituttet sin berettigelse som følge af, at det alene er instituttet, der er i stand til at behandle konsekvenserne af blindheden og sætte den blinde i stand til at fungere i samfundet. Institutionens selvforståede funktion er således normaliserende, men i en dobbelt forstand. Uddannelsen er rettet mod indtrædelse i et normalt arbejdsliv, og samtidig gøres blinde "normale" i en bredere betydning ved at de af blindheden medfølgende abnormiteter fjernes. Institutionsopdragelsen fører den blinde: *"... henimod en normal Tilstand ..."*.¹⁵⁶ Gennem normaliseringen neutraliseres afvigelsen. Denne dobbelte normalisering og afvisningen af alternative muligheder er begrundelsen for institutionaliseringen.

Som allerede omtalt spillede de samfundsmæssige normer en stor rolle i legitimeringen af institutionsanbringelsen. Herunder gør institutionen sig store anstrengelser for at forberede eleverne på mødet med disse holdninger til blinde. Disse normer forventes også at måtte bevirke, at de hjemvendende elever vil føle sig anderledes. Det forudsiges blandt andet, at de afgangselever vil møde modstand og skulle overvinde hindringer forårsaget af stereotype forestillinger om og forventninger til blinde. Som værn herimod opstilles fællesskabet med ligestillede. Dette institutionelle krav om gruppeidentifikation indebærer altså, at blinde kategoriserer sig selv ud fra blindheden som det primære. Herved opnås at blinde konstitueres som gruppe.

På trods af normaliseringsideologien synes blinde ikke at skulle blive en fuldgyltig del af samfundet. Blinde skal tilnærmes de sam-

156 Moldenhawer, 1878 b; side 52.

fundsmæssige krav om normalitet, men de opnår alligevel ikke fuld accept. De er dog ikke uden for samfundet, men heller ikke fuldt optaget i dette. Blinde etableres snarere som en særskilt gruppe eller enklave i samfundet.

Den institutionelle udlægning af blindhedens betydning og konsekvenser m.v. samt forskriften på, hvorledes dette skal takles, illustrerer i hvor høj grad opfattelsen af blindhed og blinde som gruppe er konstrueret. Her igennem opstilles der grænser for, hvilke handlemuligheder og attituder der er til rådighed. Det indlæres gennem opdragelsesprocesserne under institutionsopholdet, hvor institutionen lærer eleverne at opleve sig som blinde og agere på den heraf foreskrevne måde.

*Forstander Johannes Moldenhawer fotograferet 1893.
Landsarkivet for Sjælland, Øerne og Bornholm.*

4. Blindeopdragelsen

Middagen indtages på blindeinstituttet ukendt årstal, men formentlig før 1920, hvor tinskåle blev erstattet med jernporcelæn. Blindehistorisk Museum.

Emnet i det følgende er socialiseringsprocessen under institutionsopholdet, det vil sige de praktikker og teknikker, som får eleverne til at antage det institutionelle syn på deres situation. 1800-tallets disciplinære institutioner kendetegnedes af en række fælles teknikker, igennem hvilke de institutionelle normer indarbejdedes. For at belyse dette vil Foucaults undersøgelser af disse disciplinerings- og normaliserings-mekanismer blive inddraget.¹⁵⁷ Også Goffmans påvisning af en række karakteristiske ligheder i totale institutioner, forårsaget af funktionelle fællestræk, er velegnet i en sammenlignende belysning af socialiseringsprocessen.¹⁵⁸

¹⁵⁷ I denne sammenhæng er særligt benyttet Foucault, 1961 og 1975.

¹⁵⁸ Goffman, 1961. Goffman definere totale institutioner som et sted: "... hvor et større antal ligestillede individer sammen føre en indelukket formel administreret tilværelse afskåret fra samfundet udenfor i en længere periode.", og nævner direkte blindeinstitutioner som eksempel herpå. (Goffman, 1961; side 9, 12.)

I undersøgelsen benyttes især en artikel af Moldenhawer ”Om Disciplinen i Blindeinstituter med særligt Hensyn til Forholdene i Det Kongelige Blindeinstitut i Kjøbenhavn” fra 1889.¹⁵⁹ I denne ”afhandling”, som den videnskabeligt betegnes, beskrives disciplinen i instituttet udførligt. I indledningen fastslås det at: ”*Grundlaget for Disciplinen i et Blindeinstitut maa være det samme som i enhver anden Opdragelsesanstalt, nemlig Agtelse for Autoriteten og den deraf følgende Lydighed. ...*”¹⁶⁰ På trods af denne påpegning medførte afhandlingen en kritisk omtale i Politiken, hvor referatet af afhandlingen afsluttes med: ”... Hr. Moldenhawer tror ikke, at legemlig Straf kan undværes i et Blindeinstitut, men mener at den anvendt med Maadehold og uden Hæftighed, til alle Tider vil hævde sin Berettigelse. Det er muligt, skønt de Bemærkninger, hvormed Hr. M. ledsager sin Udtalelse ikke synes synderlig overbevisende. Nogen Raahed vil der dog for en almindelig Tankegang altid være forbunden med den korporlige Revselse af en Blind ... Hr. M. er imidlertid først og fremmest en Disciplinens Mand. Man har ved at gennembladre hans Afhandling en ikke helt beroligende Fornemmelse af, at ”Disciplinen” er baade Alfa og Omega i hans Opdragelsesmetode.”¹⁶¹

I et svar afviste Moldenhawer, at disciplinen i hans opdragelsesmetode skulle være alfa og omega som en misforståelse.¹⁶² Der er da heller intet, som tyder på, at opdragelsen i blindeinstituttet afveg fra tilsvarende institutioners, men derimod har den været på linje med eller en smule forud for samtidens pædagogiske opdragelsesprincipper. Kritikken synes også i nogen grad at være foranlediget af, at det drejede sig om netop blinde. Den afspejler imidlertid, at Moldenhawers skildring var på grænsen af, hvad det var tilladt at udsige.

Inden de enkelte teknikker søges afdækket, er det nødvendigt først at se på den helt overordnede forudsætning, som udgøres af den

159 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 24-35.

160 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 24.

161 Politiken den 4.12 1889. Blindeinstitutets årsberetninger blev sædvanligvis omtalt i dagbladene, men i modsætning til denne, blot refereret.

fysiske afsondring fra omverdenen i et afgrænset institutionsmiljø. Denne afskærmning mod ydre påvirkning er af afgørende betydning i den videre proces, hvor institutionsopholdet indebærer en række indskrænkninger af personligheden. Goffman betegner den skranke, totale institutioner placerer mellem de institutionaliserede og omverdenen, som den første personlighedsindskrænkelse. Socialiseringsprocessen er betinget af minimal indflydelse udefra. Mange totale institutioner afskærer således nyankomne fra at få eller aflægge besøg uden for institutionen, og herved sikres et omgående og dybt brud med hidtidige roller.¹⁶³ I afhandlingen om disciplinen berører Moldenhawer dette emne, hvilket vil sige kontakten til hjemmet og forældrene. Optagelse i instituttet er endvidere betinget af at: ”... *Saalænge Barnet er i Institutet maae dets Forældre eller Forsørgere afholde sig fra enhver Indvirkning paa dets Opdragelse, uden forsaavidt at de til Forstanderen kunde udtale deres Ønsker. ...*”¹⁶⁴ Optagelsesbetingelserne indeholder også bestemmelser vedrørende fravær: ”... *Med Undtagelse af den Ferietid, der maatte blive bestemt, tillades det ikke, at noget Barn er fraværende fra Institutet, medmindre det paa Grund af særegne, vigtige Familieforhold maatte af Forstanderen erkjendes at være nødvendigt. ...*”¹⁶⁵

Selve opdragelsesteknikkerne udgøres af en række forbundne indlærings- og påvirkningsmetoder, hvori straf- og belønningssystemet er en af de mest centrale. I dette er straffen ikke nødvendigvis den mest fremtrædende, idet overføringen af de institutionelle normer foregår mest virksomt gennem en motiverende belønning. Samarbejde kan dog også opnås gennem straf eller trusler om straf, og selve frygten for straf kan være tilstrækkelig til at hindre såvel forbudt aktivitet som til at fremtvinge ønsket aktivitet.

På instituttet benyttes en balanceret afpasning mellem straf og belønning: ”... *Ihvorvel Opdragelsen i et Blindeinstitut som i enhver*

162 Moldenhawer, Politiken 16.12 1889.

163 Goffman, 1961; side 19.

164 ”Bekjendtgørelse fra Bestyrelsen for det nye Blindeinstitut ang. Betingelserne for Børns optagelse i samme”, punkt 7.

165 ”Bekjendtgørelse fra Bestyrelsen for det nye Blindeinstitut ang. Betingelserne for Børns optagelse i samme”, punkt 8.

anden Opdragelsesanstalt saa meget som muligt bør stræbe at veilede og rette uden at gribe til Straffemidler, og ihvorvel det bør være Opgaven at fremme og befæste god Opførsel blandt Eleverne ad anden Vei end gennem Frygt for Straf, saa er det dog lige saa vel i et Blindeinstitut som i en anden Anstalt af lignende Art umuligt at undvære Straffen som pædagogisk og disciplinært Opdragelsesmiddel. Det gjælder blot om at vælge de rette Straffemidler til paa en god og varig Maade at naae det tilsigtede Formaal, god Opførsel og samvittighedsfuld Pligtopfyldelse og senere deraf fremgaaende hæderlig Vandel og udholdende Selvvirksomhed. ...”¹⁶⁶

Sanktionsformerne udgjordes dels af fratagelse af privilegier, dels af direkte afstraffelse. Den første type består i tab af goder og indskrænkninger af friheden som f.eks. inddragelse af udgangstilladelse og retten til at besøge familie og venner.¹⁶⁷ En hel særlig pressionsmulighed, som hverken henhører under fratagelse af privilegier eller direkte afstraffelse, er henvendelse til forældrene.

Som tidligere nævnt anså Moldenhawer ikke forældrene for velgennede til at opdrage blinde børn, og forældrenes indflydelse under opholdet var begrænset. Imidlertid rettede Moldenhawer henvendelse til hjemmet i gentagne tilfælde af brud på ordenen og i særlige tilfælde af ulydighed. Henvendelsen til forældrene skete for at formå disse til: *”... ved alvorlig Formaning at indvirke paa deres Barn. I det Hele taget har det viist sig, at dette Middel, benyttet med fornøden Discretion, er af stor Betydning, idet de Blinde i Regelen med deres hele Sjæl hænge ved Hjemmet og Forældrene, selv om Erindringerne fra deres Barndom kun ere fattige paa Glæde. Jeg har ikke truffet paa et eneste Tilfælde, hvor det ikke var en pinlig Tanke for den Paagjældende at gøre sine Forældre sorg. ...”*¹⁶⁸

Ved på denne måde at fritage særligt usamarbejdsvillige elever følelsen af et holdpunkt uden for institutionen, kan modstandsviljen utvivlsomt bringes til ophør.

Vedrørende den direkte afstraffelse nævner Moldenhawer tre overordnede former nemlig: Legemlig revselse, isolation og nægtelse af

166 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 29.

167 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 31.

168 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 31.

et måltid. Der er dog en række forbehold og forsigtighedshensyn i forhold til anvendelsen af disse straffe. Således bliver de kvindelige elever stort set ikke legemligt straffet, og anvendelse af legemlig straf i øvrigt og fratagelse af et måltid må ske med hensyntagen til elevernes ofte svagelige og sygelige tilstand.¹⁶⁹ Korporlig afstraffelse kan desuden være problematisk, eftersom det kan få forældrene til at tage deres børn ud af instituttet.¹⁷⁰ Vedrørende isolering som straf har Moldenhawer udviklet en særlig raffineret variant, som skyldtes betænkeligheder omkring den følelsesmæssige reaktion på den almindelige indespærring: *"... Jeg har derfor, naar jeg har villet give en Elev Stuearrest, ladet ham lide denne Straf i et Værelse ved Siden af Contoiret, og jeg har da, naar jeg antog, han havde havt Tid nok til at tænke over, hvad jeg havde foreholdt ham, eller at han havde bøiet sit Sind, opsøgt ham eller kaldt ham ind til mig, og, benyttet paa denne Maade, er efter min Erfaring Isolering ikke uden Betydning. Den har i alle Tilfælde det forud for den strengere Form, at, medens denne let kan fremkalde Bitterhed eller Sløvhed, vækker den mildere Form snarere virkelig Anger. ..."*¹⁷¹

En elevbeskrivelse af de forskellige straffeformer afspejler, at den korporlige straf ikke betragtedes som den værste: *"... Det, at blive opdaget i et ulovligt Forehavende, var jo ikke rart. De Stryg, der vankede, var ikke det værste, selv om det naturligtvis aldrig er nogen Behagelighed at skulle give Ryg til en vred Mands Spanskrør; men det ansaas for større Straf, naar den opdagede blev frataget Udgangstilladelse for en længere Tid. Denne Doms Fuldbyrkelse fik en uhyggelig Lighed med et Arrestdekret. En Elevs Misbrug af Udgangstilladelsen besvaredes i de fleste Tilfælde med Husarrest af Forstanderen. Denne Straffeform var vi, som sagt, mere kede af, end nogen anden. Den blev ligesom mere officiel, idet den af Hensyn til den skiftende Inspektion maatte publiceres blandt Lærerne; ..."*¹⁷²

169 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 33.

170 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 30.

171 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 33.

172 Marius-Hansen, 1923; side 35. J. Marius-Hansen var elev på blindeinstituttet fra 1890 til 1901 og udgav i 1916 (første oplag) sine erindringer.

Hensigten med sanktionssystemet synes ikke alene at have været en adfærdskorrektion, men derimod ønsket om at fremkalde skam og anger. Dette fremgår også af den måde, hvorpå straffene anvendes: *"... Legemlig Revselse, anvendt med Maadehold og uden Hefthighed, men støttet af Harme over Forseelsen og et af Kjærlighed gennemtrængt Ønske om at fremkalde Anger og Forbedring, vil til alle Tider hævde sin Berettigelse. Den kan med Held anvendes overfor Løgn, Tyveri, ondskabsfuldt Drilleri, brutal Behandling af en Kammerat, gentagen Ulydighed og Omgaaen af Befalinger, Uartighed mod Lærere eller andre Functionairer m.m. Men det er af største Betydning, at den ledsages af en virkelig Erkjendelse, fra Elevens Side, af den begaaede Forseelse, oprigtig Anger og den Beslutning, at forbedre sig. Den, som straffes, maa ikke komme til at fatte Nag til den, som tildeler Straffen, og maa ikke gaae bort med Bitterhed i Sindet, som om han var blevet forurettet, ..."*¹⁷³

Kravet om anger og oprigtig erkendelse af forseelsen afslører, at der sigtes mod en prægning af selve personligheden. I forlangendet om oprigtig anger ligger ikke blot et krav om overholdelse af særlige adfærdsnormer, men at disse normer også forstås og overtages af den enkelte elev.¹⁷⁴

Opsynet, med at eleverne handler og opfører sig som programsat, er en helt central og måske den mest betydningsfulde faktor i socialiseringen og prægningen af personligheden. Ifølge Goffman har opsynet den funktion at sørge for, at enhver gør, hvad der er bestemt, og under vilkår hvor den enkeltes overtrædelser stilles i relief mod de øvriges synlige og konstant overvågede lydighed.¹⁷⁵ For at opretholde disciplinen kræves et system, hvor selve bevidstheden om overvågningen virker betvingende. Denne teknik og dens funktion skal i det følgende belyses nærmere, fordi den i et blindeinstitut, som det her vil blive søgt påvist, får en særlig virkningsfuld betydning.

173 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 29.

174 Anger og tilgivelsessystemet fremgår blandt andet af Marius-Hansens beskrivelse 1923; side 16), også instituttets nye forstander J. Plesner har i 1908 skildret dette. (Plesner, 1908 b; side 96.)

175 Goffman, 1961; side 14.

Den disciplinære magt kendetegnes ifølge Foucault ved, at den udøves i og med, at den gør sig usynlig, men pålægger dem, den underlægger sig, altid at være synlige.¹⁷⁶ Dette udtrykkes blandt andet i panoptismen, som i begyndelsen af 1800-tallet vandt frem indenfor fængselsarkitekturen, men som i tillempet form udbredtes på institutioner indenfor uddannelse, socialforsorgen, hierarkisk organiserede arbejdspladser, m.m.¹⁷⁷ I den panoptiske indretning, i den ideale arkitektoniske form, kan den observerende ikke ses, og som følge heraf ved de observerede, at de bliver overvåget, men aldrig hvornår dette sker. Brud på disciplinen vil følgelig indebære risiko for opdagelse og straf, og herigennem tvinges de overvågede til at disciplinere sig selv ud fra forestillingen om konstant overvågning. Følgen bliver, at der i individet indpræges en automatisk virkende selv-overvågning, hvorved ydre kontrolinstanser næsten overflødiggøres. Magten automatiseres, de-individualiseres og anonymiseres således for til sidst at individualiseres som indre instans i den enkelte.¹⁷⁸

På blindeinstituttet var eleverne under permanent opsyn, som betegnes inspektionen.¹⁷⁹ Påstanden er hér, at dette inspektions-system og blindeinstitutter i almindelighed umiddelbart fungerer panoptisk. Ud over ruder i dørene skyldes det ikke en særlig arkitektonisk udformning, men panoptismen fungerer i kraft af, at det at se adskilles fra det at blive set, hvilket netop er situationen på et blindeinstitut. Eleverne kan, som følge af den manglende synsevne, aldrig vide sig iagttagede, og derfor må bevidstheden om overvågning være permanent. I Moldenhawers afhandling om disciplinen

176 Foucault, (1975) 1994; side 134.

177 Foucault, (1975) 1994; side 270. Hele del 4 kap. 3 omhandler fængselsagtighedens relative kontinuitet. Foucault analyserer ikke kun panoptismen som konkret projekt, men også som metafor for hele den moderne magts konkrete og symbolske arkitektur.

178 Fremstillingen af Foucaults analyse af panoptismen er støttet på Heede, 1992; kap. 10.

179 I Det Kongelige Blindeinstituts arkiv findes inspektionsplaner som dag for dag døgnet igennem skemalægger personalets inspektionsopgaver. (Sager vedrørende undervisningen 1858-1922 1 pk.) Her udover er der bevaret to inspektionsbøger, som indeholder optegnelser i forbindelse med inspektionen. (Dagbøger; Inspektionsbøger 1908, 1944-48.)

synes der at være en erkendelse af denne sammenhæng og de heraf følgende disciplinære muligheder. Blandt andet omtales ulemperne ved sammenblandingen af svagtseende og helt blinde elever, som problematiserer overvågningens usynlighed. Således er svagtseende på en række udenlandske blindeinstitutter helt udelukket fra optagelse: "... *Et væsentligt Motiv ved den derom tagne Bestemmelse ved Blindeinstituttet i Dresden var den Rolle, de Halvblinde der hyppig spillede som Spioner for de Blinde, hvilket virkede demoraliserende ...*"¹⁸⁰, og videre: "... *At den derved opstaaede Ueensartethed af Eleverne kan medføre Ulemper i Henseende til Disciplinen er utvivlsomt; ...*"¹⁸¹. Moldenhawer omtaler endelig også en modvilje hos eleverne mod at blive beluret: "... *En Følelse, der ligefrem er begrundet i Blindheden, er Frygt for at blive beluret og Vrede mod den, der formeentlig er kommen bag paa den Blinde og saaledes har draget Nytte af hans Blindhed. ...*"¹⁸²

Elevernes vrede over at blive beluret og de svagtseendes rolle som spioner viser, at den manglende iagttagelsesevne havde betydning i forhold til disciplinen. Dette billede bekræftes også samstemmende af elevbeskrivelser.¹⁸³ Eksempelvis beskrives inspektionens anstrengelser for at forblive uopdaget: "... *For der var små ruder i alle dørene, ovale eller firkantede, og når et rum blev brugt til undervisning, havde læreren en klap af træ, som han kunne skyde ned for ruden eller kighullet, så ingen kunne se ind. Men når timen var forbi, låste han klappen inde i sit skab, for vi andre måtte ikke kunne gemme os. Inspektionen kunne komme og stille sig op uden for døren og kigge ind når som helst, og uden at vi mærkede noget. Man kunne ikke høre, at nogen standsede uden for døren og stod dér og så ind. ... De kunne stå bag en rude og pludselig smække vinduet op og råbe ud over haven: – Einar, hold det hoved i ro. Eller: – Adolf,*

180 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 27.

181 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 28.

182 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 26.

183 Foruden Bjarnhof, som her er anvendt, behandles samme emne af blandt andet Karen Marie Pedersen ("De ser os : At se os selv med andres øjne - eller vore egne øjne", 2001). Karl Bjarnhof var elev på blindeinstituttet fra 1912 til 1916. I den selvbiografiske trilogi omhandler "Det Gode Lys" (1957) særligt opholdet på blindeinstituttet.

nu borer du igen. Eller de kunne stå uden for døren og se ind gennem et ovalt kighul. Vi skulle aldrig føle os sikre. Vi skulle aldrig kunne glemme, at vi aldrig var alene. Ikke når vi arbejdede. Ikke når vi havde fri. Ikke engang om natten. Der kunne når som helst være en, som – uden at vi vidste det – stod og så, hvad der skete i vores ansigter, eller hvad vi foretog os med vores hænder. ... Og var der endelig et sted, hvor der ikke fandtes nogen rude og ikke noget kighul, skete det, at døren næsten lydløst blev åbnet af en hånd, som ingen kunne se. Og et menneske, som man heller ikke kunne se, stak sit hoved ind og så og trak sig lydløst tilbage og lukkede døren igen og gik sin vej. Man hørte måske skridtene hen ad gangen. ...”¹⁸⁴

Denne taktiske måde, hvorpå eleverne forhindredes i at kunne vide sig alene, synes således at blive fremmet og forstærket af den manglende iagttagelsesevne. Af ovenstående fremgår det indirekte, at dette udnyttes i forhold til en normaliserende sanktion af de ejendommeligheder, blindheden tillagdes at forårsage. Dette aspekt beskrives i flere elevskildringer: *”... I skulle gerne lære at ligne andre mennesker, sagde inspektionen, – opføre jer som andre mennesker. ... Vi skulle helst ligne andre, sagde han – og man skulle helst ikke kunne se i ansigtet på os, hvad vi egentlig er. ... Vi skulle lære at gebærde os som andre mennesker. Ligne andre mennesker. Vi blev overvåget, for at vi ikke skulle lægge os uvaner eller grimme manerer til. ... Vi skulle lære at føre os frem, som om der ikke var noget i vejen med os. Vi skulle blive som seende mennesker. ... De holdt øje med os og overvågede os. Og de gjorde det for at hjælpe os. De ville hjælpe os til ikke at støde an mod noget, når vi engang skulle ud i de seendes verden. Det var så uhyre vigtigt, hvordan det kom til at gå os dér. Om folk fik sympati for os eller det modsatte. Alting afhang af, om man blev i stand til at begå sig. Og man talte om ”de seendes verden” som et fjernt land, befolket af væsener, hvis reaktioner man ikke kunne vide noget som helst om. Man måtte nøjes med at gætte. ... Vi var anbragt her for at gøre os værdige til engang at passere disse grænser og slå os ned i ”de seendes verden”. ...”¹⁸⁵*

184 Bjarnhof, 1957; side 39 og 43 ff.

185 Bjarnhof, 1957; side 40 og 43 ff.

Som det fremgår af ovenstående har overvågningen den funktion at installere en selv-overvågning med et fremadrettet sigte. Gennem elevernes bevidsthed om iagttagelse bliver den normaliserende kontrol automatisk og oppebæres af eleverne selv. Samtidig med denne identitetsprægning er det nærliggende at antage, at selvopfattelsen påvirkes negativt generelt, eftersom blindheden rummer aspekter, som til stadighed medfører korrektion og sanktion.

Et andet centralt element i disciplinen er inddelingen og udnyttelsen af tiden. Gennem skemalægningen struktureres det, hvordan handlinger skal udformes. Reglementer og undervisningsplaner beretter om, hvordan døgnet opdeles i tidsintervaller, hvorigennem handlingerne styres til mindste enkelthed i forhold til måltider, skolegang, pauser, arbejde, søvn osv. Herigennem differentieres eleverne ud fra køn, alder, færdighedsniveau og erhvervsretning. Den følgende dagsorden fra den første årsberetning illustrerer den segmenterede døgnrytme: *"... Eleverne staae op Kl. 6½, spise Frokost Kl. 7 1/4, holde Morgenandagt Kl. 7 3/4, undervises fra Kl. 8-10, have Formiddagsmaaltid Kl. 10 og Frihed til Kl. 11; derefter Underviisning fra Kl. 11-3; Middagsmaaltid Kl. 2; Frihed til Kl. 3½; Underviisning fra Kl. 3½ til 7 eller 7½, Aftensmad Kl. 7 eller 7½, Frihed eller Forelæsning og for de Smaa Leg til Kl. 8 3/4 eller 9, Aftenandagt Kl. 9. De smaa gaae derpaa til Sengs, de ældre have Tilladelse til at blive oppe til Kl. 10, naar de have Anvendelse for Tiden. ..."*¹⁸⁶

Et afsnit i afhandlingen om disciplinen afspejler, at Moldenhawer var bevidst om betydningen af tidsudnyttelsen i disciplinær henseende: *"... Da Præcision er af stor Betydning i disciplinair Henseende, er det ikke blot alle Functionairers Opgave i denne Henseende at foregaae med et godt Exempel, men ogsaa hver i sin Virkekreds at overholde, at Eleverne passe Tid og Klokketæt. Efter at der om Morgenens Kl. 6½ er ringet op, begiver Portneren sig med en Klokke rundt paa Drengenes Sovesale, for saaledes paa en eftertrykkelig Maade at minde de Lade og Søvnige om, at det er Tid til at staae op; naar Kl. er 7 1/4, maae alle være ude af Sovesalene, for at møde*

186 Udtog af Beretninger om Det Kongelige Blindeinstitut for Finansaarene 1859-60 og 1860-61; side 6.

i rette Tid til Frokosten; samtidig aflaaes Dørene til Sovesalene. Ved alle timeforandringer og Maaltider, saavel som til Morgen- og Aftenandagten, ringes med en Klokke, som høres over hele Huset, og som ogsaa kalder Børnene ind fra Legepladsen og til Arbejde efter Fritiden. Naar Veiret tillader det, tilbringes Fritiden efter Frokost (3/4 Time) og efter Middag (1 Time) i Regelen i det Frie, og Undtagelser herfra indrømmes kun af Helbredshensyn eller paa Grund af en eller anden Underviisning, der har maattet henlægges i Frokost-timen. Efter Aftenandagten, som er Kl. 9, gaae alle de uconfirmerede Børn iseng; de Confirmerede er det tilladt at blive oppe til 10, naar de beskjæftige sig i Stilhed. Lidt før 10 lyde et Par svage Slag med Klokken til Underretning for dem. Da et Blindeinstitut frembyder en stor Mangfoldighed af Beskjæftigelser, og da de enkelte Elevers Underviisning i mange Henseender er forskjellig indbyrdes, have disse foruden den fælles Dagsorden tillige deres særlige Inddeling af Tiden, og de have derfor hver deres særskilte Timetabel for Dagens 9 Arbeidstimer, og disse Tabeller maae af og til revideres. ...”¹⁸⁷

Denne skemalægnings omfattende og opdragende indvirkning illustreres ved, at den ikke blot strukturerer handlingerne, men ogsaa bestemmer, på hvilke steder eleverne skal befinde sig på bestemte tidspunkter. Markeret af klokkesignaler sættes eleverne fysisk i bevægelse fra eksempelvis sovesalen til spisesalen, osv. Gennem denne tidsinddeling tilpasses eleverne til det strukturerede arbejdsliv. Centralt er, at den giver mulighed for systematisk kontrol af eleverne, ikke kun i forhold til disciplinen, men ogsaa i forhold til kontrol og regulering af forløb og de forskellige faser i disse. Tiden organiseres og opdeles i parallelle segmenter eller forløb, som er lagt an med et specificeret resultat for øje. Denne opdeling består dels af niveauer eller klassetrin, og dels i en adskillelse af undervisning og uddannelse, som hver for sig er underopdelt i flere elementer. Kontrollen, af om målet med de afgrænsede forløb nås, sker endelig via prøver eller eksamener.

I afhandlingen om disciplinen omtales eksamen ogsaa.¹⁸⁸ Eksamenene udgjordes dels af en ugentlig karaktergivning, dels af flere gange årligt afholdte prøver: ”... Som et Middel til at hævde Betydningen af Lærerens Tilfredshed eller Utilfredshed med Elevernes Flid

og Fremgang, har jeg fra Begyndelsen indført Karakteergivning, dog, som bedst stemmende med Forholdene i et Blindeinstitut, kun een gang ugenlig, idet jeg om Løverdagen oplæser de af Lærerne i en Protocol indførte Karakterer for samtlige Skolebørn. Tre Gange om Aaret gives en Hovedcensur, og paa Grundlag af denne bestemmes Elevernes Plads i Klassen. Den sidste af disse Hovedcensurer lægges sammen med Eksamens-Censuren, som fremkommer ved de af to Censorer, en Fremmed og en af Lærerne, afgivet Karakterer. Ifølge min Erfaring byder denne Ordning hverken for meget eller for lidt Stof for Kappelystne, ligesom den i ingen Henseende fremkalder mindre gode Sider i Børnenes Natur. ...”¹⁸⁹

Den egentlige eksamen blev således brugt til at kontrollere, om det fastsatte niveau i et undervisningsforløb var nået, mens de kvartalsvise har haft en regulerende funktion.¹⁹⁰ På samme måde som offentlig udstilling og pressio benyttedes i andre sammenhænge, havde den ugentlige karaktergivning tydeligvis også en sådan ren disciplinær funktion.¹⁹¹ Dette kan illustreres af en elevbeskrivelse: ”... Forstanderen oplæste hver Lørdag Formiddag alle Ugens Karakterer, og der ventede altid den en lille Skylle, som ved denne Lejlighed mødte frem med en af de omtalte, bedrøvelige Karakterer. ...”¹⁹²

Eksamen har en tredobbelt funktion. Den viser, om de fastsatte mål for niveauet er opnået, den kontrollerer, om elevernes niveau er samstemmende, og den særstiller hver elevs kvalifikationer. Via opdelingen i forløb og eksaminationen af disse gives der mulighed for indgreb, differentiering, korrektion og sanktion. Eksamen sikrer

187 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 34.

188 Af en parentetisk kommentar (Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 33) fremgår det, at instituttet på dette område var forud for andre blindeinstitutioner: ”(Karakteergivningen finder, saavidt mig bekjendt, ikke Sted i noget andet Blindeinstitut.)”

189 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 32.

190 Konfirmationen har haft en tilsvarende funktion. Konfirmationen markerede overgangen til de voksnes verden, og kunne i tilfælde af en utilstrækkelig kundskabstilegnelse eller særlig slet opførsel udskydes, hvilket fremgår af Hovedbøger over eleverne.

191 Blandt andet ved særligt grove brud på disciplinen blev eleverne sammenkaldte, og det forefaldende omtalt tillige med den straf, den eller de pågældende var idømt. (Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 32.)

192 Marius-Hansen, 1923; side 16.

imidlertid ikke blot tilegnelsen af kundskaber, men den udvinder samtidig en viden om eleverne. Ved eksamen bliver eleven gjort til genstand for individuelle beskrivelser, som giver et overblik, der gør det muligt at kvalificere, klassificere og sanktionere. De individuelle færdigheder, niveauer, m.v. som udvindes via eksamen bogføres.¹⁹³ Gennem denne systematiske bogføring, som ledsagede eksamen, knyttedes eleven til sine særtræk, personlige udvikling, færdigheder, mål og afvigelser.

Gennem de forskellige disciplinære taktikker: overvågningen, den normaliserende sanktion og dette sammenkoblet med eksamen, rangordnes eleverne. Alle indtager den udpegede plads. Denne rangordning afspejles også i elevernes indbyrdes hierarkiske relationer.¹⁹⁴ Systemet er imidlertid på samme tid individualiserende og ensrettende. Eleverne hierarkiseres og differentieres gennem den konstante vurdering og fordeling ud fra handlinger, færdigheder og egenskaber, men samtidig straffes og belønnes de med et indordnende sigte ud fra et krav om at underordne sig en fælles norm.

Der er endnu et vigtigt aspekt i socialiseringsprocessen og dannelsen af eleverne som persontyper, nemlig den afgørende betydning af selve institutionsstrukturen og specielt forstanderens rolle. I afhandlingen om disciplinen fremgår det, at såvel doms- som straffemyndigheden bør være forenet hos forstanderen: ”... *I Principet er det bedst, at Straffemyndigheden hviler i een Haand, og om det end ikke er rigtigt ganske at berøve de andre Lærere og Lærerinder den Udvei, i paakommende Tilfælde, at kunne tildele en Elev et Slag paa Kinden, maa det paa den anden Side dog ansees for rigtigst, at man fortrinsviis griber til anden øieblikkelig Straf, saasom at sætte Vedkommende i Skammekrogen eller endog udenfor Døren,*

193 På instituttet blev karaktergivningen løbende indført i eksamens- og standpunktsprotokoller. Samtidig blev dette indskrevet i hovedbøger over eleverne, som følger dem fra optagelse til afgang. Indskrivningerne indeholder sjældent andet end netop eksamenskarakterer og om eleven oversidder eller rykker op.

194 Eleverne var inddelte i grupper efter alder, konfirmerede og ikke konfirmerede, efter erhvervsmæssig uddannelsesretning m.v. Disse grupper stod i et underordnet forhold til hinanden, som var bestemt af alder, status, o.l. (Dette skildres eksempelvis i Marius-Hansen, 1916; side 22 ff.)

og i alvorligere Tilfælde at gøre Anmeldelse til Forstanderen, enten mundtlig eller ved en Anmærkning i Protocollen. ...”¹⁹⁵

Gennem denne formaliserede struktur er personalet hierarkiseret i forhold til autoritet og magtudøvelse.¹⁹⁶ Ud over at dette kan tjene interne ledelsesmæssige funktioner, så får forstanderen herigennem en nøglerolle overfor eleverne i kraft af de magtpositioner, han indtager. I beskrivelser af instituttet skildres denne struktur, som betegnes patriarkalsk. Forstanderens rolle beskrives direkte som en ”Fader”.¹⁹⁷ En sådan rolledefinition synes også at fremgå af afhandlingen om disciplin, hvor der forekommer ord og vendinger som ”Faderlig Formaning” og ”denne mere faderlige Maade at indvirke paa” m.v.¹⁹⁸ Forstanderens særlige rolle i forhold til eleverne illustreres også blandt andet i forhold til inspektionen, som Moldenhawer ikke tog del i, idet han derimod anstrengte sig for ikke at optræde i belurerens rolle. Således skildres det eksempelvis af J. Plesner (forstander 1905-22): ”... M. gjorde sig megen Umage for aldrig at overrumple eller belure Eleverne; han varskoede altid sit Komme ved at aabne og lukke Dørene haardt, ved at gaa med faste Skridt og tale højt, ved at rømme sig eller hoste lydeligt ...”.¹⁹⁹ Moldenhawer søgte på denne måde, ligesom også Plesner, der færdedes med et klirrende nøgleknippe,²⁰⁰ at opnå elevernes tillid. Denne rolles kendetegn er, ifølge Goffman, en karakteristisk strategi i institutionsmiljøer.²⁰¹ Forstanderen erhverver sig autoritet ved, i modsætning til det øvrige personale, at optræde faderligt tillidsvækkende og troværdig.

195 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 29.

196 Dette hierarkiske og autoritære system fremgår dels af blindeinstituttets arkiv, og fremstilles dels fra forskellig side. Blandt andet beskriver instituttets læge Gordon Norrie den autoritære behandling af personalet. (Norrie, 1931; side 136 ff.)

197 Dette fremgår blandt andet af den finske lærerinde Frida Granns rejseberetning fra 1878, som på baggrund af et længere besøg på blindeinstituttet skildrer forstanderens patriarkalske forhold til lærere og elever. (Forstanderens korrespondance: Breve fra Finland m.v. 1863-1905 1 pk.)

198 Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89; side 31.

199 Plesner, 1908 b; side 96.

200 Bjørnhof, 1957.

201 Goffman, 1961; side 89.

Foucault ser denne institutionsstruktur som en slags generaliseret familie med lederen som en faderfigur.²⁰² Den borgerlige familie overføres og symboliseres som model i institutionsverdenen. Via den familiære struktur opbygges et mikrokosmos, hvorfra magt og autoritet hentes, og hvorigennem normal adfærd installeres – eller, i det omfang dette ikke lykkes, installeres dårlig samvittighed, fremmedheds-, mindreværds- og forkertheds-følelse.²⁰³

Mod hele dette institutionssystem og disse disciplineringsmekanismer har eleverne imidlertid en mulighed for at reagere, nemlig ved *ikke* at gøre hvad der forlanges, f.eks. gennem overtrædelse af ordensreglementet. Goffman betegner denne form for ulydighed som sekundære tilpasninger.²⁰⁴ Primære tilpasninger vil sige, at individerne villigt accepterer de institutionelle normer og underordner sig det planlagte og programmerede forløb. Sekundære tilpasninger er derimod handlinger, hvor institutionens antagelser om, hvad den enkelte bør gøre, og hvordan den enkelte bør forholde sig, omgås. De sekundære tilpasninger giver individet mulighed for at tage afstand fra den rolle og personlighedsmodel, som institutionen søger at påtvinge ham eller hende.²⁰⁵ Brud mod reglementet hører her ind under – og er ifølge Goffman – institutionaliserede handlinger, som demonstrerer autonomi og en vis grad af kontrol over situationen.²⁰⁶ Goffmans eksempler på sådanne adfærdsmønstre fra blandt andet psykiatriske hospitaler er helt genkendelige på blindeinstituttet. Sådanne institutionaliserede handlinger kan illustreres med et eksempel i form af en hændelse fra 1867, skildret i et indigneret brev fra den inspektionshavende lærer til forstanderen.²⁰⁷

202 Foucault, 1961; kap. 9. Foucaults eksempel vedrører asylet, hvor overlægen var den øverste autoritet. Som det her er sket kan der imidlertid argumenteres for, at lægens symbolske status kan overføres på andre institutioner end det psykiatriske asyl.

203 Foucault, 1961; side 291.

204 Goffman, 1961.

205 Goffman, 1961; side 46 ff. og 138 ff.

206 Goffman, 1961; side 46 ff.

207 Eksemplet er imidlertid ikke illustrativt i forhold til opførslen på instituttet, fordi det er af så markant karakter, men netop derfor, fremtræder det bagvedliggende tema særligt tydeligt.

"Hr. Forstander Moldenhawer!

*Imorges skete følgende på Spisesalen: Jesper Pedersen sad foroverbøjet med begge Armene og Albuer på Bordet og drak sin The. Jeg sagde til ham, at han skulde sidde ordentlig, hvad han kun langsomt og uvilligt gjorde, og, såvidt jeg husker, førte jeg selv hans Arme ned, så han sad nogenlunde ordentlig med Albuerne nedenfor Bordet. Men da jeg gik fra ham, og stod henne ved Lærebordet, bredte han atter Armene ud og lagde Albuerne på Bordet, og sad aldeles upassende og magelig. Jeg sagde da atter til ham: sid ordentligt, Jesper, og da han ikke øjeblikkelig gjorde, hvad jeg sagde, gik jeg hen og slog med Magt hans Arme ned af Bordet; hvorpå han i hidsighed slog efter mig. Herpå satte jeg ham uden for Døren. Men idet jeg slipper ham og støder ham hen af Gangen, vender han sig atter og griber og slår efter mig. Meget vred over Drengens Frækhed, farer jeg efter ham, hvorpå han ryger mig ind på Livet og kastede mig, der dog ikke ventede sådant Angreb, om på Gulvet. ... Medens endnu hr. Castenschjöld og jeg vare i Spisesalen, hørte vi i det fjerne et tregange gentaget Hurraråb, som af visse Fyre råbtes over ved Pigernes store Sovesal, som et Udtryk for deres Glæde over Jespers Heltedåd. ... Men da Drengene nu er temmelig store, må altså jeg, hvis det overhoved skal være os og ikke Børnene, der skal styre, indstændig anmode om, at de få at mærke, at deres Uartigheder ikke bliver tålte, og at de må, så længe de ere her, yde øjeblikkelig Lydighed. Navnlig ere (6 navngivne drenge) meget fornærmede, såsnart der bliver sagt dem noget, og det sure Ansigt, den langsomme Gang og det hele Væsen siger strax: vi ere fornærmede og vi vilde ikke finde os i at irettesættes, hvilket jeg med det samme vilde gøre Forstanderen opmærksom på, uden iøvrigt at blande disse andre ind i Jespers Forseelse. ..."*²⁰⁸

Skildringen illustrerer, at genstridighed ligesom vrede og en tvær afvisende holdning er udtryk for autonomi, og at det er et forsøg på at genoprette grundlæggende integritet og værdighed i en påtvungen

208 Brev fra Chr. Ohik Kjøbenhavn den 25. januar 1867. (Sager vedrørende lærerrådet 1857-1908.)

situation. Ifølge Goffman bliver det herigennem muligt at bevare en vis afstand og holde noget af sig selv tilbage fra institutionens favntag.²⁰⁹

Formålet med ovenstående har været at påvise, at blindhed er en social rolle, som indlæres gennem socialiseringsprocessen under institutionsopholdet, der via disciplinerings-mekanismerne indebar en massiv og årelang påvirkning. De institutionelle normer og forestillinger om blindhed indarbejdedes og befæstedes i eleverne som automatisk-virkende psykisk instans gennem de dagligdags rutinemæssige praktikker og teknikker. Socialiseringen er betinget af, at institutionens definition af virkeligheden bliver til den enkeltes, hvilket sker i denne intensive interaktion mellem personale og elever. I processen belønnes eller straffes eleverne for henholdsvis at slutte sig til eller afvise den institutionelle definition på deres situation. De fordrede attituder og adfærdsmønstre vil gradvis under det årelange forløb blive påvirket af institutionens antagelser om blindes funktionelle rolle. Under indvirkningen af de forskellige disciplinerings-mekanismer må de institutionelt definerede normer blive overført og indbygget i selvbilledet.

Den amerikanske sociolog Robert A. Scott har undersøgt institutioners socialiserende indflydelse i nyere tid. Scott demonstrerer denne gennem en sammenligning med ikke-institutionaliserede, som ikke udviser samme attituder og adfærdsmønstre som institutionaliserede.²¹⁰ På baggrund heraf konkluderer Scott, at blindeinstitutioner er aktive i at frembringe og forme fundamentale attituder og adfærdsmønstre bestemt af professionelle definitioner af blinde.²¹¹

Vejen, gennem hvilken blinde oplever deres situation, er således grundlæggende et produkt af de indgribende socialiseringsprocesser. Når eleverne forlader institutionen er de antagelig alle blinde i institutionens forståelse af begrebet. De har under indlæringsprocessen tilegnet sig de attituder og normer, som institutionen har besluttet, blinde skal have. I den forstand kan det således hævdes, at institu-

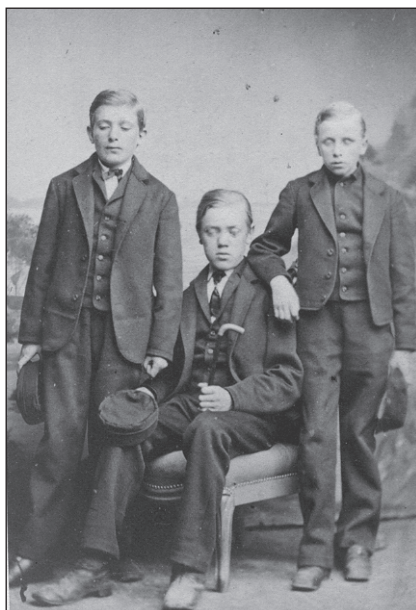
209 Goffman, 1961; side 234.

210 Scott, 1969; side 105-114 og 120.

211 Scott, 1969; side 121.

tionen producerer blinde ved at frembringe og forme fundamentale attituder og adfærdsmønstre. Samtidig må institutionen givetvis også frembringe blindes oplevelse af at være blinde.

Hensigten med dette og det foregående afsnit har dels været at afdække institutionens forestillinger om og definition af blinde, blindes situation og dens løsningsmodel herfor, dels at undersøge hvorledes og hvor uimodståeligt dette indpræges i den enkelte. I det følgende skal det derfor søges belyst, om de tidligere elever reelt også oplever og kategoriserer sig som blinde i institutionens forståelse af begrebet og altså som et resultat af opholdet.

*Tre unge mandlige elever fra blindeinstituttet.
Ukendt årstal. Blindehistorisk Museum*

5. Breve fra tidligere elever

*Blinde kvinder i Kjædens Forsørgelsesanstalt 1905.
Blindehistorisk Museum.*

På baggrund af det foregående antages det, at når et individ optages på en institution, bliver det en del af dennes diskurs og indskrives i positionen 'elev'. Den personlige selvforståelse skabes, idet de institutionaliserede accepterer og tager diskursen til sig. I opbygningen af selvforståelsen er eleverne ikke alene genstande i diskursen, men de har accepteret diskursens betegnelser og er således fanget i denne selvopfattelse. Gennem diskursen, i den form den havde på blindeinstituttet, formidles bestemte identiteter, og den personlige selvforståelse viser, hvordan eleverne har indoptaget diskursens verdensbillede og gjort denne til en del af deres egen selvopfattelse.

I blindeinstituttets arkiv på Landsarkivet findes en pakke med et større antal breve fra tidligere elever, som er særligt velegnede til en analyse af dette. Brevene afspejler, hvordan institutionsmekanis-

merne i praksis har virket. Institutionens påvirkning må afsløre sig i fællestræk i brevene og dermed i, om de tidligere elever oplever sig som anderledes og kategoriserer sig selv som primært blinde og tilhørende gruppen af blinde, fordi de har været på institutionen og taler dens sprog med dens stemme. Målet for analysen af brevene er således at aflæse sporene af den institutionelle påvirkning og elevernes selvkategoriisering.

Brevene angives at dække perioden 1877 til 1881.²¹² Pakken omfatter i alt 248 breve fra i alt 73 elever, 47 mandlige og 26 kvindelige.²¹³ I 1876 havde 141, 82 mandlige og 59 kvindelige elever afsluttet deres uddannelse i instituttet.²¹⁴ De 73 korresponderende elever udgør således godt halvdelen af samtlige afgåede elever og må derfor betegnes som repræsentative.

Brevene har ikke tidligere været anvendt i forskningsmæssig sammenhæng. Flere af brevene har imidlertid været benyttet i samtidige artikler i Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen af forstander J. Moldenhawer. I 5 artikler blev breve fra tidligere elever til forstanderen trykt under titlen ”Fra Blindeverdenen”.²¹⁵ Formålet hermed var at: ”... hidsætte nogle Breve fra Blinde, der indeholde kortfattet Skildringer af deres Virksomhed og daglige Liv, og tillige give et Indblik i deres Tænkemåde ...”.²¹⁶

Brevenes form og indhold har altså afspejlet et billede, som blindeinstituttet ønskede formidlet, eftersom en udvalgt gruppe er blevet offentliggjort.

Brevenes form er utrolig enslydende som formet efter en skabelon, og deres indhold kan stort set opdeles i følgende punkter:

212 Breve fra og om blinde elever 1877-81 1 pk. Der er imidlertid ingen breve fra årene 1877 og 1878, hvorfor brevene reelt dækker perioden 1879-81.

213 Af de 248 breve er to i relieftryk, 32 i punktsskrift, 184 skrevet med det Guldbergske skriveapparat og 28 håndskrevne. Der findes også breve fra eleverne i elevcharteksne, men da det drejer sig om op mod 1000 elever i den her omhandlede periode, er disse ikke undersøgt systematisk. Brevpakken rummer derimod et omfattende materiale fra en begrænset periode, som derfor er velegnet for en analyse.

214 Den 17. Aarsberetning om Det Kgl. Blindeinstitut for Skoleaaret 1875-76.

215 Moldenhawer, 1871, 1876, 1877 b, 1878 a og 1881.

216 Moldenhawer, 1871; side 75.

1. Tak for: bøger,²¹⁷ bevillinger²¹⁸ og anden hjælp.
2. Anmodninger om nye bøger, bevillinger og anden hjælp.
3. Beskrivelse af den erhvervsmæssige situation.²¹⁹
4. Kommentarer til eller svar på breve og forespørgsler fra Moldenhawer.
5. Hilsener og lykønskninger (omkring højtider og fødselsdage) til forstanderen, hans familie, lærerpersonalet og elever.

Brevene er således kun lidt informative og holdt i en formel form og et formelt sprog. Formen afspejler et bestemt stereotypet forhold mellem forstanderen og de tidligere elever, hvilket blandt andet kan læses ud af indledning og afslutning.²²⁰ De to hyppigst anvendte indledninger er "*kjære hr. Forstander*" og "*gode hr. Forstander*". Mindre hyppigt brugt er "*ærede hr. Forstander*" og "*højest ærede hr. Forstander*". Mere illustrativt end indledningerne for forholdet til forstanderen er brevenes afslutninger. Brevene afsluttes med "*De hilses af deres ærbødige*", "*hengivne*", "*takskyldige*" eller "*taknemmelige*", eller med udtryk som "*med hengivenhed*", "*med højagtelse*", "*med taknemmelighed*" eller "*med megen agtelse*". Ydermere tilføjes ofte "*Deres Elev*", eller det mere korrekte "*forhenværende Elev*", "*gamle Elev*" eller "*tidligere Elev*". Dette kan være udvidet med "*Deres hengivne Elev*", "*taknemmelige Elev*" eller "*oprigtigt hengivne Elev*".

Allerede brevenes indledninger og afslutninger kan indirekte anvendes til at sige noget om diskursen: Der er tydeligvis et fortsat

217 Dvs. lån eller salg af litteratur i form af punktskrift eller relieftryk. Instituttet stod for trykning, udlån og salg af bøger.

218 Bevillinger fra Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed til arbejdsrekvisitter i forbindelse med de håndværk, eleverne var uddannet i.

219 Af brevene fremgår det, at forstanderen ønskede beskrivelser af elevernes erhvervsmæssige og økonomiske situation. Disse var til brug ved vurdering af ansøgninger til Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed.

220 I brevcitaterne i det følgende er den oprindelige stave- og skrivemåde bibeholdt, dvs. der er kun benyttet store bogstaver ved substantiver og begyndelsesbogstav når der er tale om håndskrevne breve. I de punktskrevne breve forekommer der derimod kun små bogstaver. I brevene forekommer desuden både å og aa, hvilket er gengivet. Citaterne vil derfor kunne forekomme sjusket gengivet men er direkte overført.

lærer/elev forhold, et underdanigheds- og et taknemmeligheds forhold, hvor brevskrivelserne kategoriserer sig selv som fortsat stående i et underordnet elev-forhold. I denne selvkategoriisering ligger også et fader/barn forhold. Kun en enkelt af brevskrivelserne skriver direkte *"forhenværende Plejefader"* i indlednings- og afslutningshilsenen, men implicit ligger der en sådan tilknytning.²²¹

Denne familiære tilknytning til forstanderen og institutionen kan blandt andet også underbygges ved at se på hilsenerne. I hovedparten af brevene er der hilsener til forstanderen, hans familie, til lærerne, evt. specifikke lærere og til instituttets elever: *"Hermed vil jeg slutte mit brev for denne gang med mange flittige hilsener til alle Lærerne og lærerinderne, og eleverne, og Enevoldsen og hans kone, og deres kone, og selv været de hilset fra deres hengivne elev"*.²²²

Som allerede berørt ser Foucault institutioner som en slags vedvarende domsinstans, en generaliseret familie med overlægen (her forstanderen) som faderautoritet, hvilket spiller en afgørende rolle ved dannelsen af den institutionaliserede som persontype. Af det foregående afsnit fremgik det, at Moldenhawer benyttede ord og vendinger af familiær karakter.

Brevene viser, at der ligger en sådan familiær tilknytning såvel til institutionen som til forstanderen. Dette fremgår også eksplicit: *"... den faderlige interæsse, som jeg ved de nære for de blindes vel, ..."*.²²³ Helt konkret siges det også, at forstanderen har stået som en far for den enkelte: *"De har været, som en fader imod mig. de har altid ledet mig paa den rette vei, og jeg ville ønske og haabe at de altid vilde være min trøst og støtte saa længe som de lever ..."*.²²⁴

De andre kendetegn, som karakteriserer et sådant forhold som f.eks. tillid, fortrolighed m.v., formuleres også: *"De er den eneste til hvem jeg sætter fuldstændig tillid da jeg veed at de nærer en varm interæsse for de blindes vel."*,²²⁵ og *"inderlig tak at de er saa god imod os og altid opfylder hvad vi beder dem om ..."*.²²⁶

221 Breve fra Kristen Nielsen, Lostrup.

222 Brev fra Niels Nielsen, Prøvegården den 22. februar 1880.

223 Brev fra Hans Rundqvist, (udateret).

224 Brev fra Niels Nielsen, Prøvegården den 22. februar 1880.

225 Brev fra Louise Lorentzen, Felsøj den 23. august 1881.

226 Brev fra Hans og Signe Lind. Østerlarsk den 2. januar 1881.

Lydighed og ønsket om accept peger også på sådanne relationsforhold. Dette ses f.eks. i følgende: *"Jeg haaber at faa hr Forstanderens biligelse i dette Skrit da jeg nødig vilde gjøre den Mand noget imod, som jeg stadig skylder Takken for at jeg er kommet saa vit som jeg er ..."*²²⁷

En anden omend langt senere kilde til dette tema er Dansk Blindesamfunds medlemsblad, som i 1929 udsendte et temanummer i forbindelse med 100 året for Moldenhawers fødsel med indlæg af gamle elever: *"... I Aar havde Johannes Moldenhawer fyldt 100 Aar, og vi vil derfor dvæle lidt ved Minderne og hellige dette Nummer af vort Blad til ham, der med rette er blevet kaldt "De Blindes Fader" paa Grund af hans patriarkalske faderlige Forhold baade til Eleverne og de afgaaede."*²²⁸ Videre indeholder temanummeret en række korte artikler, som beskriver forstanderen: *"... hvem husker ikke Forstander Moldenhawer, naar vi som afgaaede Elever kom til ham? Maaske var det ved saadanne Lejligheder, han allermest viste sig som "Fader". ..."*²²⁹, *"... han var, lige til sin Død 1908, i Ordets bedste Betydning en "Fader" for de Blinde. ..."*²³⁰ og *"... Han sagde en Gang til min Fader: "Ja, de er hans Fader; men jeg er hans Plejefader!". Dette er vist i god Forstand betegnende for Forholdet mellem Moldenhawer og hans Elever. ..."*²³¹ Moldenhawer beskrives også som: *"de Blindes Fader"* i artikler og jubilæumsskrifter fra blindeinstituttet.²³²

Der er således talrige eksempler ikke blot på et fortsat lærer/elev forhold, men også på et fader/barn forhold. Dette, og underdanigheden som præger brevene, underbygger også teorien om institutionen som et disciplinerende opdragelses-system, hvor man opfatter sig som en familie og knytter sig til en forstander.

Foruden hilsener op til jul, nytår og påske sendte eleverne lykønskninger i forbindelse med Moldenhawers fødselsdage. Her kommer

227 Brev fra Karl Christian Enevoldsen, Borup den 11. oktober 1881.

228 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 14, 1929; side 55.

229 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 14, 1929; side 56.

230 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 14, 1929; side 58.

231 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 14, 1929; side 57.

232 Eksempelvis i Refsnæsskolens 25 års jubilæumsskrift. (Rützou, 1923; side 5).

de ind på betydningen af Moldenhawers virke og afslører, hvilken selvopfattelse og opfattelse af instituttets rolle, eleverne har. Det følgende brev er udformet som et digt. *"Hvær hilset i den skønne sommer morgen. Der varsler dig en dag saa lys og smuk, da mange blinde landsforviser sorgen, og trykkeer ned hvert lille hjerte suk."*²³³ Også de to følgende eksempler er illustrative: *"... jeg vil ønske at Gud vil lade dem leve med os og give dem kraft og styrke til at vedblive at værke for os blinde mennesker og, at han vil belønne dem for alt deres godhed imod os ..."*²³⁴ og *"... haabe at de længe maa leve og arbejde for den sag, som de alt i 22 aar, med saa megen iver og varme, har virket for ..."*²³⁵

Vurderingen af institutionens/forstanderens rolle og betydning, som eleverne her giver udtryk for, og Blindeinstituttets egen fremstilling af samme, som den fremgik af afsnit 1.2, synes helt samstemmende. Det er derfor nærliggende at antage, at eleverne giver udtryk for indlærte holdningsforventninger. I forhold til taknemmeligheden er der også mange vendinger, som må karakteriseres som institutionelt sprogbrug eller institutionelle fraser: *"... fik saa lidt i livets kamp stod bange- da rakte de mig haand og styrked min aand, og atter i kampen saa glad jeg gik."*²³⁶ Uanset, eller måske netop på grund af sentimentaliteten, bærer disse eksempler præg af en særlig selvopfattelse og et syn på blindeinstituttets/forstanderens betydning som frigørende. Den gennemgående taknemmelighed gør det nærliggende at antage, at der er tale om overføring af institutionelle forventninger. Fremstillingen af blindes almene situation afspejler, at de taler institutionens sprog eller ser sig selv med dens øjne netop som en følge af institutionsopholdet.

Relationsforholdet kan endvidere belyses ved at se nærmere på hensigten med brevene. Det gennemgående formål er ansøgninger til Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed. Grunden, til at eleverne her henvender sig til Moldenhawer, kan til dels forklares ved, at han var sekretær i foreningens bestyrelse, og at han som

233 Brev fra Marie Toucher, København den 13. juli (år ikke angivet).

234 Brev fra Dorteia Sauermilch, Fredericia den 13. juli 1881.

235 Brev fra Lars Vilhelm Jørgensen, Revshale den 13. juli 1880.

236 Brev fra L. S. Pode, Stilbjerg den 23. februar 1880.

instituttets forstander var bekendt med eleverne og de med ham. Dette kan imidlertid ikke forklare hele årsagen til den omstændelige ansøgningsprocedure, som brevene afspejler. I en række breve anmoder eleverne indledningsvis om overhovedet at måtte indsende en ansøgning. Dette har tydeligvis ikke blot været en ren formalitet, hvilket følgende illustrerer: *"Kjære hr. forstander jeg er bange at de har glemt at svare mig på det brev: som jeg skrev til Dem: det var om jeg ikke måtte skrive en ansøgning til bestyrelsen for foreningen for blindes selvvirksomhed om nogle penge til hjælp til materiale, ..."*.²³⁷ Når tilladelsen er opnået, følger så tak herfor og selve ansøgningen. Moldenhawer anmodes ikke blot om at besørge ansøgningen, men vigtigere om også at støtte den, påtegne den eller at tale elevens sag, f.eks: *"jeg tillader mig herved at henvende mig til Dem, for at bede dem om de velvillig vil tillade og støtte et andragende fra mig til foreningen ... jeg henvender mig med tillid til Dem, da jeg af erfaring veed at de gjerne vil hjælpe, dersom de anseer mig for værdig til hjælpen. I haab at de ikke vil vredes over denne min bøn tegner jeg mig ærbødigst."*²³⁸ Dette, at forstanderen skal tale elevens sag, er sandsynligvis den bagvedliggende grund i forbindelse med den omstændelige ansøgningsprocedure. Den høflige og underdanige tone samt ikke mindst sætningen *"i håb at De ikke vil vredes"* viser, at det af eleverne ansås for formålstjenligt at fremstille sig i denne ydmyge positur.

Eleverne har altså tillagt Moldenhawer en særlig magt, hvilket understreges yderligere ved andre eksempler. Blandt andet anmoder flere om bistand til at opnå en plads på Kjædens forsørgelses- og arbejdsanstalt for blinde kvinder. En anden elev anmoder og formår Moldenhawer til at gøre erhvervsmæssig reklame for sig i de lokale blade.²³⁹

Forstanderen tillægges imidlertid ikke kun magt og indflydelse i forhold til de foreninger og institutioner, som har en relation til

237 Brev fra Kristen Nielsen, Lostrup den 8. marts 1880.

238 Brev fra Jens Hansen, Vrold den 14. marts (År ikke angivet).

239 Breve fra Niels Christian Pedersen, Gislinge den 9. september og 23. oktober (År ikke angivet).

blinde, men han tillægges også indflydelse overfor by- og kommunalråd med hensyn til opnåelse af offentlig hjælp, eller ansøgninger til kongen: *"... Hvorfor jeg hermed vil indsende en Ansøgning til hans Maristæt Kongen, som jeg i alt ærbødighed beder dem være saa venlig at paategne og besørge for mig, kære hr. Forstander da jeg ved at de Bøndskrifter som gaar gennem deres Hænder til hans Maristæt nok skal blive opfyldte. ..."*²⁴⁰

Disse eksempler afspejler på den ene side, at Moldenhawer tillægges en position, hvor han kan påvirke offentlige instanser, på den anden side en relation præget af afhængighed. Dette illustrerer karakteren af relationsforholdet, men også implicit hvor hierarkiseret og autoritært institutionsmiljøet må have været, eftersom det må antages, at eleverne indtager den attitude, de har tilegnet sig fra institutionen.

Udover denne form for opdragende regulering gennem afhængigheden, var der også andre former for kontrol med de tidligere elever. For at komme i betragtning ved ansøgninger skulle ansøgeren være værdigt trængende. For at kontrollere dette krævedes indsendelse af skemaer over den erhvervsmæssige fortjeneste, som det fremgår af en række breve. Herudover foretog forstanderen rundrejser til eleverne om sommeren for at vurdere deres situation efter afgang, hvilket også omtales i brevene.

Antallet af ansøgninger og det, der søges om, viser, at særdeles mange var overordentlig afhængige af foreningens hjælp og Moldenhawers velvilje. Den økonomiske afhængighed har givetvis været fremmede for særlige attituder, som fordredes af instituttet. Nødvendigheden af at opfylde særlige forventninger som betingelse for Moldenhawers velvilje og en positiv behandling har således utvivlsomt spillet en rolle. Elevernes holdning kan imidlertid ikke alene være forårsaget af afhængigheden. Dette vil kunne aflæses ved en sammenligning med den anden hovedhensigt med brevene, nemlig at modtage bøger, eftersom afhængigheden hér ikke har samme basale karakter. En sammenligning af sproget og formen viser imidlertid, at der stort set ingen forskel er, f.eks: *"Jeg har længe ønsket mig et*

240 Brev fra Jesper Pedersen, Vestervildbjerg den 27. september 1881.

Mathæiis evangelium; men det er vel for fordringsfuldt af mig, at bede dem derom, og de må ikke blive vred på mig."²⁴¹ eller "*da vi gjerne ønske at have en morskabsbog at læse i i julen, skulle vi nu skrive for at bede dem derom, det kan være enten ... men kjære hr. forstander hvis det ikke kan tillades os bede vi dem om ikke at blive vred paa os for vort ønske.*"²⁴²

Forholdets karakter fremgår særligt tydeligt i følgende: "*Jeg har endnu ikke faaet læst ret meget; men jeg skal nok øve mig; for det er vel nok mest der for de har sendt den (bogen) ...*"²⁴³

Illustrativt for de mange breves enslydende tone er der kun to, som skiller sig ud derved, at der udtrykkes oppositionelle holdninger til blindeinstituttets valg af litteratur: "*Tak for den tilsendte Bog. Jeg bryder mig ikke om at eje den, da vi har alle Andersens Eventyr, og jeg er godt kendt med dem. ... Kunde der blot en gang blive trykt noget som kunde være til gavn for hvem der gerne vilde vide noget om Danmarks og Verdens historie. ...*"²⁴⁴ og "*... Jeg har ikke i sinde at købe Deres trykte Bøger for mine skrevne Bøger. Jeg skal derfor nok lade være at sende flere Bøger over til Institutet. Jeg har sendt det ene Eksempplar af de Bøger som jeg har skrevet over til Dem, fordi jeg mente, at de var glad ved at faa bøger til Institutet, som saa Eleverne kunde have glæde af. Nu tænker jeg jo nok at de vilde hellere tage Bøgerne dersom nogen af dem havde været Morskabsbøger, men saadanne Bøger tringer jeg ikke saa meget til, dem fik jeg ikke saa faa af da jeg var paa Institutet. ...*"²⁴⁵

Også i andre breve udtrykkes der ønsker til læsestof, men de er ikke kritisk formuleret som ovenstående. Da kun to af 248 breve adskiller sig, understreger de imidlertid blot billedet af en gruppe utroligt velopdragne mennesker. Samtidig lader disse to breve for-

241 Brev fra Andrea Larsen, Åkirkeby den 15. juli 1880.

242 Brev fra Hans og Signe Lind, Østerlars den 6. december 1880.

243 Brev fra Georg Schiøtt, Hyllestad den 29. december 1880.

244 Brev fra E. Bartoldi, Salling prestegaard den 5. i 1. 1881.

245 Brev fra P. Hansen, Korsbjerg den 14. april 1881. Af dette som af andre breve fremgår det, at flere af de tidligere elever havde en lille fortjeneste ved at afskrive punktbøger for blindeinstituttet.

mode, at der i elevernes indbyrdes korrespondance ikke nødvendigvis har været udtrykt samme underdanighed til forstanderen som i brevene direkte til denne.²⁴⁶

Et helt centralt aspekt af problemstillingen kategorisering/selv-kategorisering er tilknytningen til instituttet, hvorledes eleverne befinder sig efter afgang, samt hvordan de oplever sig selv i forhold til det omgivende samfund. Af afsnit 3 fremgik det, at eleverne beskrives som: *"en sluttet Cohorte med Anstalten som Centrum"* af Moldenhawer.²⁴⁷ Brevene giver også indtryk af en vedblivende tilknytning til instituttet. Mange udtrykker således taknemmelighed over ikke at være glemt efter afgang: *"det er mig en stor glæde, at jeg endnu bevarer i Deres erindring ..."*²⁴⁸ eller *"... jeg maa ofte med taknemmelighed tænke paa hvormeget godt der bliver gjort for os blinde, ikke alene mens vi ere i instituttet, men ogsaa efter at vi have forladt det, og det er yndigt at vide, at man ikke er glemt."*²⁴⁹

Mange ønsker endvidere at gense instituttet, og der har tydeligvis ofte været besøg af tidligere elever.²⁵⁰ Dette formuleres f.eks. således: *"Vi vil nu skrive et lille brev til dem, for at bede dem om at give os tilladelse til at komme over paa instituttet i besøg. ... thi vi længes meget efter instituttet."*²⁵¹ og *"da jeg undertegnet i lang tid har tænkt paa at aflægge et lille besøg paa instituttet hvor jeg som elev altid følte mig glad og lykkelig, ..."*²⁵² Opholdet kunne dog i erindringen have fået et lysere skær, men det synes imidlertid ikke kun at være tiden, som bærer forklaringen på, at instituttet har opnået en sådan tiltrækning. Dette fremgår af de breve, som sendes efter besøgene, f.eks.: *"det var saa yndigt at finde den samme venlige omgang efter saa mange aars forløb."*²⁵³ eller *"... de kan tro, at vi vare glade ved at være der; thi alle var saa venlige imod os, ..."*²⁵⁴

246 Af brevene fremgår det, at eleverne har haft kontakt og korresponderet indbyrdes.

247 Moldenhawer, 1877 a; side 119.

248 Brev fra Anton Jakobsen, Bratten den 1. januar 1881.

249 Brev fra Andrea Larsen, Åkirkeby den 12. august (År ikke angivet).

250 Herom skriver Moldenhawer (1878 b; side 49 ff.) også: "... Blindeinstituttet som de vedblive at betragte som deres andet Hjem."

251 Brev fra Ester og Marie Jakobsen, Den 7. september 1881.

252 Brev fra Else Adamsen, Grauballe den 9. maj 1881.

253 Brev fra Augusta Precht, Alken den 28. juni 1881.

254 Brev fra Ester og Marie Jakobsen, den 12. oktober 1881.

Efter alt det foregående ville det naturligvis ikke kunne forventes, at eleverne skulle skrive noget ufordelagtigt om instituttet til dets forstander, men glæden ved at vide sig husket, iveren efter at gense instituttet, ligesom ordvalget hvormed de fremlægger deres ønske og takker for besøgene, viser, at der er tale om et oprigtigt savn, hvilket implicit kunne sige noget om elevernes situation efter afgang.

Det er derfor spørgsmålet om længslen, hvormed de ser tilbage på institutionstiden, ikke netop skyldes forskellen mellem opholdet og den virkelighed, de har mødt efter afgang. Flere berører dette, f.eks: *"man mærker det Bedst Naar man har været fraværende en tid, og tillige naar man sidder ene, saa Dvæler Tankerne altid ved de kjære man i fordumstider har været sammen med."*²⁵⁵ og *"de kan troe kjære hr forstander at jeg har længtes meget efter instituttet siden jeg er kommet hjem, jeg kan aldrig glemme den yndige tid som jeg har tilbragt der jeg ønsker mangen gang, at jeg over der igen. her er saa meget som jeg savner; ja nu kan jeg rigtig mærke hvor meget jeg holdt af instituttet."*²⁵⁶

Savnet af blindeinstituttet synes således også at have forbindelse med oplevelsen af situationen efter afgang. Flere ønsker måske af denne grund at få en plads på Kjædens forsørgelsesanstalt som f.eks her: *"... og jeg vilde ønske at de kunde værke saaledes for mig at jeg snart maa komme over paa forsørgelsesanstalten. ... thi her er ikke rart at være."*²⁵⁷ og *"jeg føler mig ikke rigtig lykkelig i min stilling; men savner instituttet med alle dets underholdende timer, yndige fornøielser o kunde jeg dog engang i tiden være saa heldig at faa plads i Kjæden, det vilde være rart for mig, thi naar først man har været paa instituttet og der har lært saa meget godt og skjøndt at kende, falder det meget sværere naar man igjen skal leve blandt udannede bønder; og i mindre heldige forhold."*²⁵⁸ Oplevelsen af nedvurdering og at føle sig udstødt, siges klarest i de to følgende breve: *"jeg vil sige dem jeg har aldeles ingen lyst til at være her ovre da en blind er saa lidt regnet her ..."*²⁵⁹ og *"Jeg har for en tid siden faaet søgt*

255 Brev fra Christian Peter Thomsen, Nørrebrønderslev den 24. november 1881.

256 Brev fra Else Adamsen, Gravballe den 25. april (År ikke angivet).

257 Brev fra Dorthea Sauermilch, Fredericia den 13. juli 1880.

258 Brev fra Else Adamsen, Grauballe den 7. oktober (År ikke angivet).

259 Brev fra L. S. Pode, Stilbjerg 26. juli 1880.

i højskolebladet om en saadan plads, men paa den maade bliver det vel umuligt at faa nogen plads, da de fleste mennesker vil tænke, at et blindt menneske da umuligt kan bestille noget."²⁶⁰ Af dette synes det at fremgå, at blindhed ikke bare er et fysisk, men nok så meget et socialt handicap. Netop savnet af instituttet og fremmedhedsfølelsen udenfor dets verden samt følelsen af at være udstødt og nedvurderet, viser at de opfatter sig som anderledes og tilhørende en særlig gruppe.

Af afsnit 3 fremgik det, at institutionen forventede, at de hjemvendende elever ville møde modstand og få vanskeligt ved at opnå accept som følge af de samfundsmæssige normer. Dette synes brevene således at bekræfte. Det er imidlertid spørgsmålet, om denne opfattelse ikke blandt andet netop skyldes de forventninger, eleverne har med sig fra institutionen. Omgivelsernes reaktioner og enhver form for modstand kan aflæses og fortolkes som udtryk for ringeagt og nedvurdering, men det behøver ikke nødvendigvis at være det. Omgivelsernes negative reaktioner skal ikke afvises, men opfattelsen af disse kan være forstærket gennem forventningen og den indprægede afvigerfølelse.

Selvom eleverne har opfattet sig som nedvurderet, har de dog ikke nødvendigvis følt sig mindreværdige. De skriver netop om dette med et anstrøg af vrede og som noget urimeligt. Vendingen "*naar man igjen skal leve blandt udannede bønder*" afspejler endda en vis selvfølelse. Undervisningen og atmosfæren i blindeinstituttet har indholdsmæssigt adskilt sig ikke så lidt fra landsbyskolerne i sidste halvdel af 1800-tallet. En stor del af lærerpersonalet i blindeinstituttet var således universitetsuddannet.²⁶¹ Endvidere forelæste professorer ved Københavns Universitet for eleverne, ligesom det var ansatte herfra, som var censorer ved eksamenerne. Eftersom instituttet lå i København benyttedes en række af de muligheder, dette gav. Eleverne besøgte blandt andet det etnografisk- og oldnordiske museum, m.v.²⁶² En række af tidens opdagelsesrejsende, missionærer, m.fl.

260 Brev fra Mette Pedersen, Virum den 9. juli 1881.

261 Moldenhawer var cand. phil. i klassisk filologi og blandt de øvrige var der cand. theol'er, cand. polyt'er, m.v.

262 Moldenhawer, 1905; side 110.

holdt foredrag på instituttet. Desuden gæstedes instituttet af utallige besøgende, eksempelvis medlemmer af rigsdagen, ministre og medlemmer af kongehuset, der også overværede eksamenene, ligesom af talrige udenlandske besøgende.²⁶³ Herudover fandt der ofte arrangementer sted i form af udflugter, matineer, koncerter og højt-læsninger.²⁶⁴ Musikalsk begavede elever opførte underholdninger og koncerter, men også koncerter og oplæsninger af operasangere, medlemmer af Det Kgl. Kapel og kongelige skuespillere fandt sted i instituttet. Endelig fik eleverne adgang til koncerter og teaterforestillinger, herunder disponerede instituttet hver lørdag over en loge i Det Kgl. Teater.²⁶⁵

Alt dette har givetvis været medvirkende til den tiltrækning, instituttet udøvede på de afgående elever, ligesom det har haft betydning for elevernes selvfølelse. Udtrykket *"udannede bønder"* dækker således nok både over vrede og en vis foragt fra elever, som under opholdet i instituttet har fået en fornemmelse af verden og haft adgang til hovedstadens ånds- og kulturliv, og som efter hjemvendelsen føler sig ringeagtet af mennesker, der har haft en ubetydelig skolegang.

Ovenstående analyse af brevene viser altså institutionsopholdets prægende betydning. Det kommer blandt andet til udtryk i brevenes enslydende velopdragne tone, uanset tema, og at de taler institutionens sprog. Eleverne oplever sig som anderledes og kategoriserer sig ud fra blindheden som det primære identitetsgivende, netop fordi de har været på institutionen. Som følge af opholdets prægende betydning for dannelsen af den personlige selvforståelse har eleverne indbygget institutionens verdensbillede og gjort dette til en del af deres egen selvopfattelse. De ser sig selv og deres situation med institutionens øjne, de ser sig selv som en gruppe, der er anderledes.

263 I dagbøgerne (Dagbøger 1858-1962) er der ført dagjournaler over begivenheder på instituttet, blandt andet vedrørende besøgende m.v.

264 Dagbøger 1858-1962.

265 Af en avisartikel i Berlingske Tidende den 31.12. 1891 om det forløbne år fremgår det således at: *"... Instituttet har, som sædvanlig, haft 6 Pladser at raade over hver Lørdag i det Kgl. Theater; og et Antal af Eleverne have havt Adgang til Musikforeningens Prøver: Ogsaa Casino har givet Eleverne fri Adgang to Aftener; og til hr Utrups Koncert fik Institutet 8 Fribilletter: ..."*

Medvirkende hertil er givetvis også den situation og de forhold, de oplever efter afgang. Institutionen må komme til at stå som frigørende i forhold til de forhold, de senere skal leve under. Samtidig betyder denne modsætning, at eleverne er fremmedgjorte udenfor institutionen, hvilket må blive yderligere forstærkende for både følelsen af gruppetilhørighed og tilknytningen til institutionen.

Imidlertid beskriver brevene kun mangelfuldt, hvordan det gik de hjemvendende elever efter det årelange institutionsophold. Brevene antyder en række forhold om den situation og de vilkår, de vender hjem til. Dette skal derfor undersøges nærmere i det følgende.

6. Efter afgang

I det følgende skal elevernes stilling og vilkår efter afgang belyses nærmere. Hensigten hermed er dels at uddybe og nuancere det billede af eleverne, som kommer til udtryk i brevene, dels at undersøge, om institutionens intentioner opfyldtes i praksis. Desuden er målet at afdække elevernes afhængighed af økonomisk understøttelse, således som det fremgår af brevene. Dette kan blandt andet ske ved at se på såvel privat som offentlig understøttelse. Herudfra skulle det være muligt at perspektivere elevernes tilknytning til instituttet og afhængigheds- og taknemlighedsforholdet til forstanderen.

I undersøgelsen er udvalgt en femårs-periode fra og med 1871 til og med 1875 over samtlige optagede elever. Kildematerialet, som omhandler eleverne såvel under som efter opholdet, består af hovedbøger,²⁶⁶ elevprotokoller,²⁶⁷ og elevcharteks²⁶⁸. Optegnelserne i hovedbogsmaterialet er ikke systematiske, men rummer kortfattede notater med års mellemrum, og ofte standser optegnelserne få år efter afgang. Optegnelserne afspejler ydermere, at det er ganske bestemte aspekter af elevernes liv, som har institutionens interesse såsom erhvervsmæssig beskæftigelse og social stilling. På trods heraf giver materialet dog i nogen grad et indblik i elevernes livsforløb efter afgang. Ud fra en tværtematisk statistisk bearbejdning af dette materiale skulle det være muligt at udlede visse generelle træk.

I perioden 1871-75 var antallet af elever, der blev optaget i instituttet, 70: 39 drenge og 31 piger.²⁶⁹ Ved en hurtig gennemgang af

266 Hovedbøger over eleverne; I 1858-1873 1 bd. og II 1873-1885 1 bd. Samt Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 1 bd.

267 Elevprotokoller 1858-1906 (piger 47-95 1 bd., og drenge 92-137 og 138-186 2 bd.).

268 Elevcharteks, piger 1854-1941 (nr. 36-65 og 66-115 2 pk.) og mænd 1851-1943 (nr. 87-130 og 131-184 2 pk.).

269 Forskellen i antallet af piger og drenge var sædvanligvis større, eksempelvis var der ved udgangen af 1878, 46 drenge og 24 piger. Årsagen hertil var først og fremmest kønsfordelingen i aldersgruppen 10-20 år, i hvilken alder eleverne opholdte sig på instituttet. Ifølge sognepræsternes indberetninger fra 1874 var antallet af samtlige blinde mellem 10 til 20 år 165, heraf var 65 piger og 100 drenge (Moldenhawer, 1879).

materialet falder to hovedgrupper bort. Den ene er elever, som afgik ved døden: Der døde 6 (3 drenge og 3 piger) under selve opholdet og yderligere 9 (7 mænd og 2 kvinder), så vidt det kan skønnes, indenfor tre år efter afgangens.²⁷⁰ Den anden hovedgruppe, som bortfalder, udgøres af elever som blev udskrevet, hvilket i alt drejede sig om 8 (3 drenge og 5 piger). 4 af disse blev udskrevet hurtigt igen med henvisning til for dårlige evner eller direkte åndssvaghed. En af disse overførtes til De Kellerske Åndssvageanstalter, mens de øvrige hjemsendtes. De 4 andre udskrevne blev udskrevet på grund af for godt syn enten som følge af øjenoperation eller på grund af, at synet var bedre end først antaget ved optagelsen.

Således er der 14, som bortfalder før afgangens. Fratrukket de 9 elever som dør inden for tre år efter afgangens, er der 47 tilbage, 26 mænd og 21 kvinder, af de i alt 70 optagne elever.

Elevernes baggrund kan belyses ud fra forældrenes sociale stilling. Hovedparten kom fra landet og størstedelen fra små kår. Sidstnævnte fremgår tillige af, at eleverne ved afgangens fik værktøj ydet af enten instituttets separate fond, Foreningen til "Fremme af Blindes Selv-virksomhed" eller af fattigvæsenet. Kun to fik delvis og tre slet ikke hjælp herfra på grund af velstillede forældre.

Eleverne blev ofte uddannet i flere håndværk eller i musik og et supplerende håndværk, hvilket skulle forbedre deres muligheder for selverhverv. Håndværksfagene udgjordes af børstenbinderi, kurvemageri, måttefletning, rebslageri, skomageri og stoleflet. Musikuddannelserne var rettet mod organisttjeneste, klaverstemning og øvrige musikerhverv. Den uddannelsesmæssige inddeling afspejler imidlertid en tydelig gruppering af eleverne efter køn. Pigerne uddannedes således i kvindeligt håndarbejde, men kun i ringe grad indenfor de øvrige erhverv. Der var en klar opfattelse af forskel i livssituation

270 Det høje dødstal på 21,43 % var sædvanen i blindeinstituttet frem til efter 1900. Det skyldtes tuberkulose som følge af uhygiejniske forhold og den usunde bygning. I 1904 udsendte blindeinstituttets øjenlæge (1903-1938) Gordon Norrie et reformforslag, som beskrev forholdene (Norrie, 1904). Norries bestræbelser sammen med oprettelsen af den nye forskole på Refsnæs i 1898 for de mindste elever i sundere opgivelser, betød af forholdene gradvist forbedredes. Dødeligheden i samtiden på andre institutioner som f.eks Ribelund var iøvrigt tilsvarende høj. (Mandrup Rønn, 1996).

som følge af kønnet. Moldenhawers holdning hertil var at: *"Naar vi betragter de blinde i Sammenligning med de seende, viser det sig strax, at Forskjellen imellem dem i Henseende til Stillingen i Livet, i Forhold til Livets Krav, er større for Kvindernes end for Mændenes Vedkommende. Medens en god og praktisk anlagt Uddannelse ... i mange Henseender kan stille den blinde Mand paa lige Fod med den seende, saa er dette i langt ringere Grad Tilfældet med Kvinderne. ..."*²⁷¹ Drengene uddannedes derfor i en række håndværk og/eller musik. Der er flere drenge end piger, som uddannedes i musiske fag. Kun 3 piger blev uddannet i disse fag, og foruden kvindeligt håndarbejde uddannedes de kun i børstenbinderi bortset fra en enkelt i stoleflet. Af "Grundplan for undervisningen" fra 1866 fremgår det, at pigerne øves i *"qvindeligt Huusgjerning, hvortil der er saa meget mere Opfordring, som Skik og Brug ofte træder hindrende i Veien for pigers Erhverv ved Haandværksarbejde. ..."*²⁷² Samtidig fremgår det, at pigerne også undervises i håndværksarbejde, fordi de er anderledes stillet i samfundet end de seende, men: *"... Det eneste Haandværk, der her i Institutet hidtil er bleven lært af Piger, er Børstenbinderi, ..."*²⁷³ Også i forhold til musikuddannelsen spiller kønnet ind: *"Da man ikke tør gøre sig Haab om at kunde anbringe blinde Piger i organist pladser, maa man i de enkelte Tilfælde, hvor det ansees for hensigtsmæssigt at give dem en videregaaende musikalsk Uddannelse, indskrænke sig til at uddanne dem til Lærerinder i musik og til at deeltage i Chorsang i Kirkerne, ..."*²⁷⁴

Situationen for drenge og piger var således uddannelsesmæssigt forskellig, idet institutionens erkendelse af de kulturelle normer betød, at deres mulighed for selverhverv ikke var lige. Dette forhold fremgår også af antallet af fattigforsørgede kvinder og mænd. Således var der i 1890 16,34% mandlige og 20,34% kvindelige blinde under fattigforsørgelse.²⁷⁵

271 Moldenhawer, 1884; side 370-371.

272 "Grundplan for Undervisningen i Det Kongelige Blindeinstitut", 1866; side 5.

273 "Grundplan for Undervisningen i Det Kongelige Blindeinstitut", 1866; side 29.

274 "Grundplan for Undervisningen i Det Kongelige Blindeinstitut", 1866; side 24.

275 Danmarks Statistik 4. række A.8,a. Folketælling i Danmark 1. februar 1890, 1894; side 207.

Umiddelbart efter afgangen vendte størstedelen af eleverne tilbage til hjemmet. De afgåede elevers boform senere i livet varierer noget mere, men der er en række karakteristiske fællestræk. Forskellen mellem mænd og kvinder er også her tydelig: 16 ud af 26 mænd etablerede sig selvstændigt, mens det samme kun gjaldt for 6 ud af 21 kvinder. For både mænd og kvinder er det dog en stor andel, som ikke etablerer sig selvstændigt. Disse elever fylder ikke meget i hovedbøgerne. Et eksempel, der illustrerer dette, er en elev, som afgik fra instituttet i 1885, 21 år gammel uddannet i børstenbinderi og musik.²⁷⁶ Efter afgangen tog han ophold hos sin mor i København, hvor han forsøgte at ernære sig ved børstenbinderi og klaverspil. Hans indtjening var imidlertid ringe, og han blev støttet økonomisk fra forskellige side. Frem til 1902 var hans forhold uforandrede, men i 1904 blev han beskæftiget som musiker i Stege og senere i Vordingborg. I 1915 afgik han ved døden.

Tilsvarende kortfattet skildres en stor del af eleverne. Da der i hovedbøgerne er skrevet løbende bemærkninger omend med års mellemrum, må det antages, at i det mindste de sider af elevernes liv, som interesserede instituttet, ikke har været bemærkelsesværdige.

Udover etablering i eget hjem eller fortsat ophold hos forældrene var mulighederne for de afgåede mandlige elever kun fattigvæsenet, det vil oftest sige fattiggården. I materialet er der dog kun få eksempler på mandlige elever, der ender hér. De afgåede kvindelige elever havde derimod endnu en mulighed, nemlig kvindehjem. Der blev i tidens løb oprettet flere hjem og pensionater for blinde kvinder. De to, hvortil hovedparten søgte hen, og som var statsanerkendte, var Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt i København (oprettet 1829 og fra 1865 kvindehjem) samt den selvejende institution Hjemmet for Arbejdsføre Blinde Kvinder på Mariendalsvej på Frederiksberg

276 Jens Theodor Olsen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 217, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 179 og elevcharteks mænd nr. 132.

277 Ved opførelsen af en ny bygning i Klerkegade i 1969 og en tilbygning i 1883 kunne Kjædens arbejds- og forsørgelsesanstalt rumme 36 kvinder. Marinendalshjemmet havde plads til 30 kvinder.

(oprettet 1900).²⁷⁷ I 1887 oprettede en tidligere elev et pensionat for blinde piger i Aalborg,²⁷⁸ og et andet kvindehjem åbnedes i 1894 i Børkop, ligeledes af to tidligere elever. Det flyttede i 1897 til Vejle.²⁷⁹

De ændrede optagelsesbestemmelser i Kjædens anstalt er et andet udtryk for blindeinstituttets differentierede behandling af og målsætning for henholdsvis mandlige og kvindelige elever. Baggrunden for ændringen var et sendebrev til Kjæden i 1861, hvori Moldenhawer argumenterede for, at da uddannelsen til selvstændig virksomhed, "... *fornemmelig bør antages at kunde føre til et heldigt Resultat med hensyn til de mandlige Blinde, synes det at være de blinde Piger der fortrinsvis bør have Adkomst til optagelse i en Forsørgelsesanstalt.*"²⁸⁰ Også i et foredrag ved det tredje nordiske abnormskolemøde i 1884 fremfører Moldenhawer nødvendigheden af kvindehjem: "... *Hvad den blinde Piges Stilling efter Afgangen fra Instituttet angaar, da er den, som alt antydet, væsentlig forskjellig fra den mandlige blindes. Hun er langt mere afhængig af sine Omgivelser end han, og hvis hun føler sig ulykkelig i Hjemmet ved at falde andre til Byrde uden at kunde give fuldt Vederlag for sit Underhold, kan hun ikke saa let som den blinde Mand skabe sig en selvstændig Existens. ... Naar man i nyere Tid ... har udtalt sig næsten enstemmig mod alle Forsørgelsesanstalter for blinde, da har man fornemmelig haft Tanken henvendt paa de blinde Mænd og ikke tænkt paa eller ænset den store Forskjel, der i Henseende til Selverhverv findes mellem dem og blinde Kvinder. ...*"²⁸¹

278 Hensigten med Augusta Prechts pensionat var at give ophold og uddannelse i håndarbejde, børstenbinderi og undervisning i læsning og skrivning til voksne kvinder, som ikke havde været på blindeinstituttet. Pensionatet understøttedes af en kreds af seende damer, og det optog fra 1887 til 1905 27 kvinder.

279 Ægteparret Ane Katrine Sørensen og L. S. Podes hjem "L. S. Podes hjem for uformuende blinde kvinder" kunne fra 1901 rumme 17 beboere. Hensigten var at optage kvinder som ikke havde eget hjem og som ellers var henviste til enten familiepleje eller fattiggård. Hjemmet var en selvejende institution, men modtog årligt statstilskud, samt støtte fra Hjælpeforeningen i Vejle, Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed og fra Kjæden.

280 "Sendebrev til guvernementet for selskabet Kjæden den 1. marts 1861", Kjædens arkiv og gengivet i Moldenhawer, 1905; side 116.

281 Moldenhawer, 1884; side 375-376.

Af de 21 kvinder i materialet får i alt 10 ophold på kvindehjem, men 2 fraflytter igen. En del kvinder boede hjemme indtil forældrenes død og blev derpå optaget på kvindehjem. Et eksempel på et livsforløb er en pige, som afgik fra instituttet i 1879, 20 år gammel.²⁸² Efter afgangen vendte hun hjem til sine forældre. Her efter er der blot i 1891 noteret, at hun havde ophold i Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt, hvor hun forblev. Dette eksempel illustrerer også, at det ikke var ringere begavede piger, som ville have sværere ved at klare sig, der kom på kvindehjem: I 1874 fik hun præmie som bedst bestået i skolefagene, og desuden fik hun både i 1876 og 1877 en flidspræmie.²⁸³

Det kan umiddelbart forekomme vanskeligt forståeligt, at 8 ud af 21 afgåede kvinder ønskede et livslangt ophold, ofte fra en ganske ung alder, på en arbejds- og forsørgelsesanstalt. Af de undersøgte breve fra tidligere elever i afsnit 5 fremgår det imidlertid, at kvinderne ønskede, og nogle endog stærkt ønskede, at blive optaget i Kjædens anstalt. Forklaringen skal nok søges i alternativerne hertil: Hvis de ikke blev gift, var alternativerne enten fattigvæsenet, hvilket vil sige familiepleje eller fattiggård, eller forbliven i hjemmet. Sidstnævnte må være blevet oplevet som ydmygende: Som voksen at skulle være afhængig af og bebyrde forældrene, der for flertallets vedkommende ikke var velstillede. Det kan endelig heller ikke udelukkes, at anstaltlivet er opstået som en udfrielse fra et lokalmiljøes undertrykkende normer.

Kun et fåtal (14 ud af 47) blev gift. En omtrent lige stor del giftede sig med seende som med blinde. Også her er der en iøjnefaldende forskel mellem mænd og kvinder: Samtlige kvinders ægtefællers syn er omtalt, mens for mændenes vedkommende omtales kun 2 ud af 9. Årsagen hertil er sandsynligvis, at en ægtefælle for kvinderne betød en forsørger. Syn og arbejdsduelighed hang sammen med forsørgerevne. I en række af instituttets årsberetninger er der opstillet lister over beskæftigelse, og en særlig rubrik, som kun findes under

282 Esther Jacobsen: Hovedbog over eleverne I 1858-1873 nr. 181, Hovedbog over afgåede elever folie 105 og elevcharteks piger nr. 70.

283 Esther Jacobsen: Hovedbog over eleverne I 1858-1873 nr. 181.

kvinderne, hedder ”gifte”. Optegnelserne i hovedbøgerne over afgåede elever ophører tillige straks eller umiddelbart efter, kvinden er blevet gift. Dette illustrerer følgende eksempel, der drejer sig om en pige, som afgik fra instituttet i 1877 i en alder af 19 år.²⁸⁴ Forældrene ønskede ikke at modtage hende i hjemmet. Muligvis som forklaring herpå er noteret at, *”Hun har stedfader”*. Af sognerådet anbringes hun derfor ved afgangens hos en familie, hvor *”der var trang til kvindelig medhjælp”*. I 1878 er det noteret, at det går hende godt, og det sidste, der er skrevet, er: *”1883; gift med seende skomager. Død i marts 1940”*.

Et andet eksempel indeholder en, omend ganske kort, bemærkning om blinde kvinders stilling som mødre. Det drejer sig om en kvindelig elev, som afgik i 1878, 16 år gammel, og vendte hjem til forældrenes gård, hvor hun var eneste barn.²⁸⁵ Da faderen dør i 1886, overtages bestyrelsen af gården af en ung slægtning, med hvem hun gifter sig, og de overtager gården. I 1887 besøgte forstanderen hende på en af sine sommerrundrejser og har efterfølgende noteret: *”1887: Jeg besøgte hende. Hun fødte en lille Datter, som hun selv passede, og var tilfreds i sin stilling.”*

Det bemærkes blot, at hun selv passer datteren, men det uddybes ikke. Det kan derfor ikke være helt usædvanligt, men da det overhovedet noteres, vidner det på den anden side om, at dette ikke altid var en selvfølge, hvilket foredraget ved det tredje nordiske abnormskolemøde også illustrerer: *”... den blinde Kvinde egne sig i Almindelighed hverken Stillingen som Husmoder eller en egentlig Tjenestepigestilling, eftersom hun i ingen af dem kan gjøre Fyldest saaledes som en seende. Dermed skal ingenlunde være sagt, at der ikke gives dygtige blinde Husmødre, eller at man ikke skulde træffe blinde Piger, der ere flinke til huslig Gjerning. Tvært imod, man træffer endog paa mærkelige Exempler herpaa; men de maa dog nærmest betragtes som Undtagelser ...”*²⁸⁶

284 Ane Kirstine Larsen: Hovedbog over eleverne I 1858-1873 nr. 171, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 126 og Elevcharteks piger nr. 67.

285 Caroline Amalie Andersen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 212, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 140 og Elevcharteks piger nr. 84.

286 Moldenhawer, 1884; side 371.

Procentdelen af ugifte mænd og kvinder i denne gruppe af afgåede elever er henholdsvis 34,62% og 23,81%, hvilket svarer meget godt til tallene fra den officielle befolkningsstatistik fra 1890 over blinde, hvor andelen ligger på 33,9% mænd og 16,1% kvinder.²⁸⁷ I befolkningen som helhed over 20 år var 64,6% mænd og 58,2% kvinder gifte.²⁸⁸ Det meget lave antal gifte blinde i sammenligning med den øvrige befolkning er derfor påfaldende.

Som allerede nævnt giftede ca. lige mange sig med seende som med blinde. Årsagerne, til at der ikke er flere, der blev gift med seende, skal nok søges i blindes sociale status, hvilket på forhånd har medført fravalg. Årsagen, til at der ikke er flere, som gifter sig inden for gruppen, kan der være flere forklaringer på. En grund kan være den enkeltes holdning til gruppen. Ifølge Goffman har afvigere samme forestillinger og idealer som andre, og når disse normer forbinder f.eks. blindhed med lav status, vil dette resultere i en ambivalent holdning.²⁸⁹ Medmindre disse normer revurderes, vil en seende ægtefælle derfor uundgåelig være mere attraktiv. Herudover kan en forklaring også være, at eleverne levede geografisk spredt efter afgang og med ringe mulighed for kontaktskabelse.

Der var imidlertid en vis tilflytning til København. En sammenligning mellem opholdssted og fødested giver et indtryk af, at København har tiltrukket mange. I 1892 levede der således 212 her, men af disse var kun 68 (32,08%) født i København.²⁹⁰ En del af forklaringen er, at såvel Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt samt Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomheds værksted var placeret i København. Men kontakten med andre blinde ligesom byens større anonymitet og eventuelt friere normer kan også have haft betydning, hvilket brevene i afsnit 5 også giver indtryk af.

287 Danmarks Statistik 4. række A.8.a Folketælling i Danmark 1. februar 1890, 1894; side 207.

288 Danmarks Statistik 4. række A.8.a folketælling i Danmark 1. februar 1890, 1894. Af forholdstallene i Danmarks statistik, ud fra hvilke den procentvise fordeling er beregnet, fremgår det, at tallene for befolkningen som helhed omfatter personer over 20 år, hvorimod dette ikke fremgår i forhold til blinde. Forskellen kan derfor reelt være mindre.

289 Goffman 1963.

290 Hansen, 1895; side 1 og 22. Oplysningerne heri stammer fra indberetninger fra landets præster 1892. Det drejer sig om fødte efter 1833, hvilket vil sige personer under 60 år.

I forhold til en beregning af størrelsen af den erhvervsmæssige indtjening er materialet ikke anvendeligt. Det kan derimod udledes af en oversigt over de afgåede elevers stilling og erhverv i årsberetningen fra 1880-81.²⁹¹ Heraf fremgår det, at der er 56 mænd med indtægt fra 30 til 1600 kr. med et gennemsnit på ca. 360 kr. Hvis man undtager musikerhvervet, som i indtægt ligger klart over de øvrige erhverv, er gennemsnitsindtægten ca. 270 kr. 22 mænd er anført som værende uden indtægt. Af de i alt 53 kvinder angives kun 18 med indtægt, og med en gennemsnitsindtægt på knap 60 kr. Hos 35 kvinder oplyses indtægten som ubestemt, hvilket utvivlsomt reelt vil sige ingen indtægt. Selv for de kvinder, som har en indtægt, er mændenes tilsvarende 6 gange højere. På denne tid var den årlige indtægt for ufaglærte arbejdsmænd ca. 500 kr. og for faglærte ca. 700 kr.²⁹² Sammenlignet hermed var den gennemsnitlige indtægt for de mandlige håndværkere altså kun ca. halvdelen af en ufaglært arbejders.

I årsberetningen 1888-89 kommenterer forstander Moldenhawer de små indtægter. Han forklarer dette ved, at indtjeningen på landet er mindre end i byerne, men *"... den forslår tillige langt bedre. ... Det er derfor meget vanskeligt for ikke at sige umuligt at anstille fyldestgørende sammenligninger med de enkeltes erhverv."*²⁹³ Dette er dog nok et forsøg på at tilsløre de faktiske forhold: Det fremgår tydeligt, at kun organister og til en vis grad musikere har haft en rimelig indtjening, mens håndværkere har haft en meget varierende og ofte utilstrækkelig indtægt, og de modtog ofte understøttelse. I hovedbogen over afgåede elever er noteret tilskud fra Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed, og det er særligt håndværkere og kvinder, som modtager bidrag.

Flere af eleverne søgte at supplere deres indtægter ved at tage andre uddannelser og derved have flere erhverv. Eksempelvis vendte en mandlig elev hjem til forældrene efter afgangens uddannet inden

291 Det kgl. Blindeinstituts 22. årsberetning 1880-81, 1882. (Oversigt med de fra blindeinstituttet afgåede elevers stilling og erhverv, efter de i 1880 udfyldte skemaer med oplysninger om elever af Det kgl. Blindeinstitut.)

292 Dansk Socialhistorie bd. 5 afsnit 2.3.2.

293 Det Kgl. Blindeinstituts årsberetning 1888-89; side 23.

for rebslageri og musik, og han var de følgende år beskæftiget med rebslageri og violinspil.²⁹⁴ Han giftede sig og uddannede sig i 1892 til børstenbinder. Senere fik han ansættelse som organist og blev tillige telefonbestyrer. En anden elev var også uddannet som rebslager, og han blev senere uddannet som børstenbinder.²⁹⁵ Han indrettede på et tidspunkt et udsalg af børstenbinderarbejder, men opgav det igen. Han giftede sig og indrettede med sin hustru en detailforretning. Herefter tog han en uddannelse som massør, og han blev den første blinde massør. Som massør fik han en ganske indbringende praksis. Således er det noteret, at hans årlige indtægt i 1907 var 4000 kr. Der er også et usædvanligt eksempel på en kvinde, som efter afgang vendte hjem til sine forældre, uddannet i kvindeligt håndarbejde og i stoleflet, og det er noteret, at hun desuden var musikalsk begavet.²⁹⁶ Tre år efter fik hun tilladelse til at opholde sig et halvt år på instituttet for at modtage musikundervisning, da hun havde udsigt til at opnå en lille organiststilling på sin hjemstav. Atter hjemvendt var hun beskæftiget med at spille i kirken, med håndarbejde og lejlighedsvis musikundervisning. Fire år efter var hun, ved sognets understøttelse, atter i København til videre uddannelse. Senere bosatte hun sig fast i København og fik ophold i Værnehjemmet for enligstillede kvinder. Hun fik en organiststilling, og uddannede sig tillige som massør. Hendes livsforløb adskiller sig således noget fra de øvrige kvinder.

Disse eksempler er imidlertid undtagelser. Hovedparten synes at være forblevet ved den beskæftigelse, de var uddannet i, og de var ofte understøttet fra såvel privat som offentlig side. To mindre grupper skiller sig ud herfra, den ene i positiv og den anden i negativ retning.

Medbestemmende, for hvorledes det går, synes også at være personlige egenskaber.

294 Niels Christian Pedersen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 215, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 91, Elevcharteks mænd nr. 130.

295 Hans Rosenqvist Rasmussen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 2, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 118 og Elevcharteks mænd nr. 119.

296 Bodil Kirstine Jensen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 228, Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 160 og Elevcharteks piger nr. 91.

I hovedbogen over afgåede elever er der noteret ydelser fra Den Separate Understøttelses Fond, hvis midler stammede fra private gaver, og som administreredes af instituttet. Fonden ydede overvejende støtte i forbindelse med afgang fra instituttet til erhvervs-mæssig etablering. Det er imidlertid helt overvejende Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed, som står for den private understøttelse, hvilket både fremgår af såvel materialet 1871-75 som af brevene fra tidligere elever. Initiativet til oprettelsen af denne forening var en henvendelse fra Moldenhawer til Kjædeordenen i 1861, hvor han blandt andet kom med forslag om etableringen af en understøttelsesvirksomhed for de afgåede elever.²⁹⁷ Af økonomiske grunde blev dette afvist, hvorefter en lignende henvendelse blev rettet til blindeinstituttets bestyrelse, men med samme resultat og begrundelse.²⁹⁸ I stedet tog Moldenhawer initiativ til stiftelse af en privat understøttelsesforening i 1862. Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomheds aktiviteter kom dels til at bestå i understøttelser, og dels i et udsalg med tilknyttede værksteder af blindes arbejder i København.²⁹⁹

Fra blindeinstituttets side var der dog optimistiske forventninger til elevernes muligheder for at forsørge sig selv efter afgang. En *"dygtig og energisk Blind"* kan i følge Moldenhawer: *"... ernære sig fuldkommen selvstændig. ..."*³⁰⁰ Indtjeningsforholdene viser, at dette ikke var tilfældet for flertallet, hvilket også antallet af elever, som modtog støtte fra Selvvirksomheden, afspejler. Således blev 149 forhenværende elever understøttet i løbet af foreningens første 25 år,³⁰¹ hvilket udgør ca. 3/4 af samtlige afgåede elever.³⁰² Formen og omfanget af understøttelser kan yderligere uddybes, hvilket her

297 "Sendebrev til Guvernementet for Selskabet Kjæden 1. marts 1861", Moldenhawer, 1905; side 114.

298 "Om Statens Stilling til de Blinde efter deres Afgang fra Institutet. August 1861". (Manuskripter og beretninger af forstander Moldenhawer, 1854-1907. 1 pk.).

299 Foreningens udsalg og værksteder, som åbnede i 1872, blev imidlertid hæmmet af afsætningsproblemer.

300 Moldenhawer, 1877 a; side 116.

301 "Foreningen til at Fremme Blindes Selvvirksomhed, i Tiden fra 1862 til 1887", 1887.

302 I 1888 var der færdig uddannet 202 elever i instituttet. (Aarsberetning for Det Kongelige Blindeinstitut 1888-89).

er sket gennem en undersøgelse af tre udvalgte regnskabsår, 1875, 1880 og 1885.³⁰³ I denne tiårige periode modtog ca. 1/3 vedblivende understøttelse. Antallet af understøttede personer på hhv. 56 i 1875, 104 i 1880 og 117 i 1885 illustrerer endvidere, at ganske mange var afhængige af hjælp.³⁰⁴ Dette er særligt mange i betragtning af, at der i 1875 kun var færdiguddannet 141 elever i instituttet.³⁰⁵

Formålene, der blev ydet hjælp til samt fordelingen af ydelser, er også illustrative. Ydelserne fordeler sig med ca. 2/3 inden for det erhvervsmæssige område og 1/3 til helt basale behov som husleje-hjælp, hjælp til beklædning, sengeklæder m.v. Særligt hjælpen til de basale behov afspejler en vanskelig økonomisk situation. Ydermere er de gennemsnitlige ydelser relativt små, f.eks. i 1885 gennemsnitlig ca. 25 kr. Behovet for hjælp fordelte sig endvidere ikke jævnt over året, men hovedparten af ydelserne lå i vinterhalvåret. Årsagen hertil er sandsynligvis, at det var sværest at afsætte de forarbejdede varer om vinteren, og dermed blev indtjeningen ringere i denne periode. Det er især ydelser til de basale behov som falder i vinterhalvåret, og specielt i december måned, hvor 1/5 af alle ydelser eksempelvis fandt sted i året 1885. Al dette afspejler vilkår for en stor del af de afgåede elever, som gjorde, at de var afhængige af understøttelse.

I materialet, ligesom i Brevene i afsnit 5, er der talrige eksempler på afgåede elever som modtog fattigunderstøttelse. Omfanget af blinde under fattigforsørgelse kan aflæses af folketællingen fra 1890: Af den samlede befolkning på 2.171.000 hørte 39.014 svarende til 1,8% ind under fattigvæsenet. Det samlede antal blinde opgives til 1.153, og af disse var 212 eller 18,4% under fattigforsørgelse af samtlige blinde uden for anstalter.³⁰⁶ Det vil sige at godt ti gange så mange

303 Ud fra kassebøger for foreningens understøttelseskasse (Kassebog for foreningens understøttelseskasse 1873-1887 1 bd.) er for hvert år sammentalt antallet af personer som modtog hjælp, samt antallet af ydelser. En række personer fik gentagende gange bidrag.

304 Årsagen til det lave antal understøttede i 1875 kan være, at foreningen endnu kun rådede over begrænsede midler.

305 Den 17. Aarsberetning om Det Kgl. Blindeinstitut for Skoleaaret 1875-76.

306 Danmarks Statistik 4. række A.8.a. Folketælling i Danmark 1. februar 1890, 1894; side 207.

blinde var under fattigforsørgelse i forhold til den øvrige befolkning samlet set. Den offentlige understøttelse lader sig imidlertid ikke yderligere belyse statistisk, da optegnelserne i materialet bærer præg af at være tilfældig. I stedet vil dette område blive søgt belyst ud fra en kildeanvendelse, som både illustrerer understøttelsesformerne og hvorledes disse er blevet oplevet. Foruden materialet 1871-75 vil også udvalgte elevsager blive inddraget, som kunne omhandle disse sider, ud fra pakken med *"Breve fra tidligere elever 1877-81"*.

Offentlig understøttelse kunne enten ske via det almindelige offentlige fattigvæsen eller via de frie fattig-kasser. Af materialet 1871-1875 samt af elevbrevene fremgår det, at langt størstedelen modtog understøttelse fra det almindelige fattigvæsen.³⁰⁷ De gældende regler for, hvorledes den offentlige fattigforsørgelse skulle ordnes, var fattiglovene af 1803,³⁰⁸ som afløstes af Fattigloven af 1891.³⁰⁹ I lovene af 1803, under 1. klasse hvorunder blinde hørte, skulle hjælpen bestå af kost, som kunne erstattes med penge? Herudover kunne hjælpen ske i form af klæder, husly og varme samt pleje og medicin i sygdomstilfælde.³¹⁰ Forsørgelsen kunne i praksis ske på tre måder nemlig: Naturalforplejning, forsørgelse ved at gå på omgang eller bortlicitation til forsørgelse i private hjem. Den første fortrængtes i løbet af 1800-tallet af pengeunderstøttelse,³¹¹ og den anden var ligeledes fra midten af 1800-tallet ved at forsvinde.³¹² I Lov om det offentlige Fattigvæsen af 9. april 1891 §28 kunne forsørgelsen ske på tre måder, enten ved understøttelse i hjemmet, anbringelse i pleje hos private eller ved optagelse i forsørgelsesanstalter. Hvilken form og

307 "Lov om fri fattigunderstøttelse" af 8. marts 1856. Understøttelse herfra havde ikke fattighjælpsvirkning, men De fri Fattigkasser var finansieret ved frivillige bidrag, og fik, ifølge Harald Jørgensen (1940 side 110), ingen større betydning, da det ikke tilnærmelsesvis var muligt at skaffe tilstrækkelige midler.

308 "Reglement for fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse på landet i Danmark" af 5. juli 1803 og "Reglement for fattigvæsenets provisoriske indretning og bestyrelse i amtskøbsteder" af 5. juli 1803.

309 "Lov om det offentlige Fattigvæsen" af 9. april 1891.

310 §12 for landet og §8 for købstederne.

311 Forsørgelse ved at gå på omgang blev forbudt med 1891-fattigloven §28.

312 Jørgensen, 1940; side 262.

i hvilket omfang fattighjælp skulle ydes var overladt til den enkelte fattigbestyrelse at afgøre.³¹³

De områder, inden for hvilke sognet ydede kontanthjælp til blinde, var de samme, som Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed ydede hjælp til, nemlig værktøj, materiale og arbejdsrekvisitter. Herudover ydedes hjælp til klæder, senge og sengeklæder. Sognet understøttede tillige ved erhvervsmæssig videreuddannelse. Endelig har en meget benyttet form været et årligt pengebeløb til underhold. Materialet 1871-75 vidner om, at sognerådene i flere tilfælde var uvillige til at yde hjælp og har holdt hjælpen tilbage, hvilket har givet anledning til henvendelser fra instituttet. Eksempelvis var et sogneråd på Fyn uvillig til at yde hjælp til værktøj til en afgået elev, og først da stiftamtet medvirkede på instituttets foranledning, bøjede sognerådet sig.³¹⁴ Et andet eksempel er en pige, som opholdt sig hos en slægting i København, og som fik blindeinstituttets forstander til at henvende sig til fattigvæsenet om hjælp til nye klæder.³¹⁵ På denne henvendelse svarer fattigvæsenet: *"Lige som vi paa den ene side ere villige til at yde den fornødne Understøttelse til den blinde Dorteia Sauermilchs Paaklædning, saaledes ere vi paa den anden Side bange for, at hun ei viser den fornødne Omhyggelighed ved sit Tøi. Ved hendes Afrejse herfra for omtrent 3 maaneder siden, blev hun forsynet med de paa medfølgende Fortegnelse opførte Klædningsstykker, som hun nu ei, som hr. Forstander i meget ærede Skrivelse af 2.dennes anmelder, i høi Grad kan trænge til Klæder. Vi tillade os derfor at bede om det maa blive undersøgt, hvorledes hun har omgaaet med de Klæder, der ved Afreisen blev hende givet."*³¹⁶

Udover støtte på denne måde forestod instituttet også henvendelse om støtte til værktøj og erhvervsmæssig etablering til elevernes hjemsojg i forbindelse med afgang.

313 Fattigloven af 9. april 1891 §29 og §43.

314 Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 99.

315 Som hendes hjemkommune har Fredericia forsørgelsespligten uanset hendes opholdssted.

316 Brev fra "Fredericia Byraads Fattigvæsens-udvalg den 5. oktober 1876", (Elevcharteks, piger nr. 59).

Af materialet 1871-75 fremgår det, at kun to afgangselever fik ophold på fattiggården. Denne kollektive plejeform var i stærk fremgang fra 1860'erne, og ifølge folketællingen fra 1890 var knap halvdelen (17.006, af de i alt 39.014) af fattighjælpsmodtagerne anbragt i fattiganstalter.³¹⁷ Muligvis er forsørgelsen af blinde sket på anden måde som følge af, at blinde betragtedes som værdigt trængende. Både i materialet og i brevene fra tidligere elever lader det til, at familiepleje har været mere anvendt end fattiggårde, uagtet at anbringelse på fattiggården var den billigste løsning.

Såvel i materialet som i brevene er der en række eksempler på familiepleje. Bortlicitation til privat forsørgelse i sognet bestod i, at den trængende blev taget i fuld forplejning for en fast betaling. En sådan overenskomst gjaldt i reglen en længere periode, som oftest et helt år.³¹⁸ Årsagen til privat pleje skyldtes enten, at den pågældende var forældreløs, eller at ophold hos forældrene af anden grund ikke var mulig. Af brevene fremgår det, at opholdet i den fremmede familie kunne være positivt, men ofte var det modsatte tilfældet. Særligt overfor piger har denne forsørgelsesform været anvendt, men også drenge har været i pleje, dog oftest hos en mester i forbindelse med håndværksuddannelse. Ved bortlicitationen gjaldt det for fattigkommissionen om at presse prisen så meget som muligt, mens det modsatte gjaldt for den bydende familie. Licitationen fandt ofte sted ved offentlig auktion og i nærværelse af den pågældende.³¹⁹ Det er dog uvist, hvor mange af de afgangselever som bortliciteredes ved offentlig auktion eller ved anden overenskomst. I forhold til tidligere kvindelige elever er det dog ifølge Moldenhawer ikke sjældent sket: *"... Har en blind Pige ikke noget Hjem at ty til, da er hun i Reglen hjemfalden til Fattigvæsenets Forsørgelse, og hun vil da enten blive anbragt i en Fattiggaard eller i en Familie, og Valget af denne vil ikke rette sig efter Pigens Tarv, men efter Pengehensyn, saa at hendes Anbringelse ikke sjælden antager Karakteren af en Licitation ..."*³²⁰.

317 Danmarks Statistik 4. række A.8,a., Folketælling i Danmark 1. februar 1890, 1894.

318 Jørgensen, 1940; side 247.

319 Bortlicitation ved offentlig auktion blev forbudt med Fattigloven af 9. april 1891 §28.

320 Moldenhawer, 1884; side 375.

To breve omhandler det ydmygende i denne form, og de forklarer muligvis også, hvorfor så mange kvinder ønskede en plads på Kjædens Arbejds- og Forsørgelsesanstalt. *"Hrr. Forstander. Jeg kan lade dem vide at jeg er flyttet til Lille Binderop til en gårdmand, jeg kom her til den 14. juni, og således skal jeg flytte hvert år, hvorover jeg er meget bedrøvet, thi hvert år når tiden er omme så bliver der holdt lesitacion, og det bliver sagt ved kirken, og så møder de i sognråds mødet, som vil have mig, og den der vil have mig for bedst køb, den skal jeg til, jeg vilde så nødig flytte, thi jeg tror ikke jeg får det så godt som jeg havde det. Jeg vil gerne bede dem om at om de vil være så god at hjælpe mig til at få en plads på Forsørgelsesanstalten, når der bliver en ledig plads."*³²¹

Året efter skriver hun igen: *"Herr Forstander Jeg kan lade dem vide, at jeg er flyttet til Nørager ... Det er rigtig flinke folk jeg er hos; men det varer vist ikke uden år, for de vil have mere for at have mig, jeg frygter for at jeg skal komme til at flytte hvert år, om jeg ikke (tre ulæselige ord) komme på steder, hvor jeg ike får det godt, og jeg skal bestandig til, hvor de vil have mig for bedst køb. Jeg vil derfor gerne bede dem om de vil være så god at gøre mig den tjeneste, at skrive en ansøgning for mig, om at komme på Forsørgelsesanstalten, da jeg vilde opnå at komme på Forsørgelsesanstalten, så jeg kunde blive fri for den flytten."*³²²

En særlig form for fattighjælp, som var karakteristisk for slutningen af 1800-tallet, var betaling af rejseomkostningerne til personer, der ønskede at emigrere for på denne måde at befri sognet fra personer, der bebyrdede fattigvæsenet.³²³ Af de i alt 47 elever i materialet emigrerer fire, alle til USA. En kvinde blev mormon og udvandrede med trosfæller til Utah.³²⁴ To mænd udvandrede med deres forældre.³²⁵ Endelig udvandrede en kvinde for at gifte sig med en anden

321 Brev fra Maren Hansen Binderop den 14. januar 1870. (Elevcharteks piger nr. 49).

322 Brev fra Maren Hansen den 27. oktober 1871. (Elevcharteks piger nr. 49).

323 Sådanne ekstraordinære udbetalinger fra kommunekassen var ikke tilladte, men gennemførtes i ikke ringe omfang.

324 Else Marie Peirath: Hovedbog over eleverne II 1873-85 nr. 225 og Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 158.

325 Hans Henriksen: Hovedbog over eleverne I 1858-1873 nr. 187 og Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 145, samt Chrestian Vilhælm Nielsen: Hovedbog over eleverne II 1873-1885 nr. 223 og Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 168.

af instituttets elever, som var skomager i USA.³²⁶ Herudover er der i brevene 1877-81 breve fra en elev, som er udvandret, og som omtaler kendskab til en anden elev bosiddende i nærheden. Således er der ganske mange af de afgåede elever, som udvandrer.³²⁷

Som det er fremgået af afsnit 2 medførte fattighjælpsmodtagelse indskrænkninger af de borgerlige rettigheder. Dette gjaldt dels i forhold til dispositionsretten over egen ejendom, dels fattighjælpsvirkning på ægteskabsindgåelse og dels udelukkelse af valgret til folketinget. I det undersøgte arkivmateriale findes ikke direkte omtale af indskrænkninger i ejendomsdispositionsretten. Derimod er der et klart eksempel på fattighjælpsvirkning på ægteskabsindgåelse. En tidligere elev skriver i 1881 til forstanderen i anledning af, at sognerådet ikke vil give sit samtykke til hans ønske om at indgå ægteskab, og han anmoder om forstanderens hjælp: *"Den 3. oktober var der sogneraadsmøde for Leverskov og Aarup sogn, og jeg var der tillige med den pige hvormed jeg er forlovet og havde fremlagte nogle meget gode anbefalinger fra de steder hvor hun hidtil havde tjent og jeg tror ogsaa efter deres udtalelse at hun har faaet deres yndest, men de vilde dog først se om jeg kan ærnære mig selv, og udsatte sagen til det første sogneraadsmøde i juni 1882."*³²⁸

Hensigten med reglerne om fattighjælpsvirkning ved ægteskabsindgåelse var at begrænse familie-stiftelse og den heraf følgende reproduktion med risiko for yderligere fattighjælpsudgifter og nye potentielle fattighjælpsmodtagere. Denne hensigt er dog muligvis i dette tilfælde ikke opnået, for videre skriver han: *"... men og pigen vil til besluttet at tage hende i huset, som hun holder. Jeg ved at under disse forhold vi har til hinanden vil vi udsætte os noget for folkesnak, men vi har hvert sit værelse med seng."*³²⁹

326 Ane Katrine Marie Larsen: Hovedbog over eleverne I 1858-1873 nr. 170 og Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 108.

327 Kun i et tilfælde, hvor den pågældende fik 300 kr. i rejsehjælp af Københavns Magistrat, fremgår det dog klart, at rejseomkostninger er blevet betalt af fattigvæsenet. (Hans Henriksen: Hovedbog over eleverne I 1858-73 nr. 187 og Hovedbog over afgåede elever 1859-1903 folie 145).

328 Brev fra Karl Kristian Enevoldsen, Borup den 11. oktober 1881. (Breve fra tidligere elever 1877-81, 1 pk.).

329 Brev fra Karl Kristian Enevoldsen, Borup den 11. oktober 1881. (Breve fra tidligere elever 1877-81, 1 pk.).

Af ovenstående fremgår det, at det var meget varieret, hvorledes eleverne klarede sig efter afgang. Samtidig er der en række fællestreæk omkring deres situation og vilkår. Et særligt aspekt er her etableringen i selvstændige og uafhængige forhold. Et andet fællestreæk vedrører beskæftigelse og indtjening, hvor afhængigheden er gennemgående i begge forhold. Eleverne stod efter afgang i en meget sårbar situation. De utilstrækkelige indtjeningsbetingelser gjorde en stor del afhængig, og i mange tilfælde vedvarende afhængig af understøttelse. Ikke mindst som følge heraf er båndet til blindeinstituttet og dets forstander opretholdt.

Afslutningsvis skal også blindeinstituttets rolle i opretholdelsen af dette bånd berøres. Instituttet fulgte, på forskellig måde, eleverne efter afgang, hvilket såvel hovedbøgerne over afgåede elever som forstanderens rundrejser om sommeren til tidligere elever vidner om. Endvidere spillede understøttelsesvirksomheden, og særligt Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed, som administreredes af Moldenhawer, en vigtig rolle. Denne afspejler en bestemt strategi i forhold til de afgåede elever. Moldenhawers holdning til fattigunderstøttelse var at: *"... Denne vil lige saa vist i Regelen ikke blive ydet ham paa en saadan Maade, at han derved spores til fortsat Flid, i det den mere vil antage Karakteren af en Fattigforsørgelse end af en Hjælp til at fortsætte sin Virksomhed. En saadan Understøttelse kan kun udgaa fra det Blindeinstitut, hvor den Blinde har faaet sin Oplærelse, hvor man kender hans Karakter og Natur og kan tage tilbørligt Hensyn til disse. ..."*³³⁰ For at kunne foretage denne individuelle behandling holdt Moldenhawer sig orienteret om elevernes situation: *"... For at holde et vaagent Øie med de afgaaede Elever og for i Tide at erfare, naar Noget er gaaet galt eller gaaet istaa, have vi deels de aarlige schematiske Beretninger, der indsendes af samtlige Sognepræster, deels den specielle Korrespondance og med fleeraarige Mellemlum schematiske Besvarelser af forskellige Spørgsmaal angaaende den Blindes Stilling og Tilstand. Desuden har jeg foretaget gjentagne Feriereiser omkring i Landet for personlig at*

330 "Sendebrev til Guvernementet for Selskabet Kjæden den 1. marts 1861", Moldenhawer, 1905; side 117.

gjøre mig bekendt med Forholdene. Ved denne Ordning vinder man den store Fordel at de Blinde vel ere henviste til sig selv og deres eget Arbejde, men dog have den tillidsfulde Følelse, at de naar de gøre deres Pligt ikke vilde komme til at staa uden Støtte og Raad i Verden. ..."³³¹

Skemaerne, som med års mellemrum udsendtes, rummede rubriker med: *"navn, dato for optagelse, dato for udtrædelse, hvorledes er De beskæftiget, hvor meget fortjener De til deres underhold, opførsel (om muligt at udfylde af sognepræsten), synstilstand (at udfylde af lægen).*"³³² Rubrikken *"opførsel"* forekommer påfaldende. I en årsberetning hedder det herom: *"Af disse Oplysninger fremgaaer, at alle de fra Institutet afgaaede Elever (ifølge Sognepræsternes eller andre paalidelige Mænds Vidnesbyrd) opføre sig godt og ansee Arbejde for en Velsignelse..."*³³³ Af skemaerne fremgår det, at opførslen i de fleste tilfælde af præsterne kun beskrives med en enkelt sætning, som f.eks: *"hun er from"* eller med ord som *"god"*, *"upaaklagelig"* o.l.³³⁴

Det interessante er imidlertid ikke, hvad der skrives, men at der skrives. Instituttets formål med disse skemaer har utvivlsomt blandt andet været at undersøge resultatet af institutionsopholdet for evt. at kunne korrigere dette. Omvendt kan det også anskues som et udtryk for vedblivende kontrol med sanktionsmulighed gennem understøttelsesvirksomheden, hvilket sætningen *"naar de gøre deres Pligt ikke vilde komme til at staa uden Støtte"* synes at underbygge, hvilket også antydes i brevene i afsnit 5. Baggrunden herfor har givetvis sammenhæng med blindeinstituttets legitimitet udad til, som har været betinget af, hvorledes eleverne forholdt sig efter afgang og af, at de beviste instituttets berettigelse. Dette kan også være grunden til, at elevernes utilstrækkelige indtjeningsforhold tilsløres og bortforklares i instituttets årsberetninger m.v.

Dette leder frem til at inddrage andre perspektiver på problemstillingen. I de to sidste afsnit skal andre sider, herunder ikke mindst italesættelsen af blinde, derfor søges nærmere belyst.

331 Moldenhawer, 1877 a; side 111.

332 15. Aarsberetning 1873-74.

333 11. Aarsberetning 1868-69; side 13.

334 Bestyrelsens indkomne journalsager, 1857-1926.

7. Den officielle italesættelse af blinde

I perioden 1850 til 1914 undergik statens forholden sig til marginaliserede en udvikling med hensyn til opsplitning og differentieret behandling. Målet er her at undersøge, hvorledes blinde diskuteredes officielt i forhold til denne udvikling, og dette kan ske gennem debatterne i Rigsdagen. Rigsdagsdebatterne er her benyttet, fordi de bedst illustrerer diskussionen og holdningsændringerne. Det er endvidere netop gennem Rigsdagsbeslutninger, at forestillinger og opfattelser m.v. konkretiseres og får faktiske konsekvenser. Eksempelvis blev institutionaliseringen en konsekvens af en konkret politisk beslutning om oprettelse af et nyt blindeinstitut. Opfattelsen af blinde som en særlig kategori og distinkt gruppe med fælles eksistensvilkår m.v. blev således fremmet og udbredt gennem en politisk beslutning. Den offentlige diskurs og ændringer i denne skal derfor søges afdækket og relateret til marginalgruppeproblematikken gennem en undersøgelse af Rigsdagens debatter hen over den her omhandlede periode.

Rigsdagens debatter om blinde fra 1850 til 1914 vedrører foruden loven af 1857 de årlige finanslovsudgifter.³³⁵ Blindeinstitutts driftsudgifter og aflønningen af personalet blev fastsat ved de årlige finanslovsforhandlinger, og herfra blev der efter 1880 også ydet tilskud til de private velgørende foreninger. En gennemgang afslører imidlertid, at debatterne ikke afspejler positionsforhandlinger, kun et eventuelt levn af disse. Der, hvor der forhandles, er det hovedsageligt vedrørende økonomiske forbehold i forhold til allerede fastlagte målsætninger.³³⁶ Derimod viser debatterne, hvordan behandlingen af

335 Det her anvendte materiale er fremkommet ved en søgning på ordet blind i indholdsregistre i Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget og Forhandlinger paa Landstinget i perioden 1850 til 1914.

336 Målsætningen i forhold til blindeinstitutet var defineret med loven af 1857 på baggrund af 1852-betænkningen. Herudfra formulerede instituttets personale og bestyrelse de konkrete økonomiske behov, som videresendtes til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Denne forhandlingsproces fremgår af forstanderens og bestyrelsens korrespondance. Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet

blinde legitimeredes politisk. De kan endvidere afdække hvilke bil-
leder af blinde, der konstrueredes og italesattes med heraf følgende
konsekvenser.

Hensigten med statens overtagelse af blindeinstituttet og mål-
sætningen med dette var skitseret i 1852-betænkningen og klart
defineret i 1857-loven. Heri formuleres hensigten som at: "... *de
sættes i Stand til, saavidt skee kan, ved eget Arbeide at erhverve
sig Livets Ophold.*"³³⁷ Denne baggrund for statens engagement arti-
kuleres imidlertid ikke i rigsdagsdebatterne før efter 1880. Inden
1880 går derimod bestemte ord og betegnelser om blinde ofte igen
som kendetegnende for argumentationsformen. Det drejer sig om
ord som "*stakkels*" og "*ulykkelige*". Eksempelvis beskrives blinde
under anden-behandlingen af 1857-loven, som: "... *denne maaskee
ulykkeligste Klasse af vore Medmennesker.*"³³⁸ Under lovens tredje
behandling hæftes f.eks. vendinger som "*arme Ulykkelige*" og "*stak-
kels Ulykkeliges Tilstand*" på blinde.³³⁹ Betegnelserne viser, at der
er et stærkt medlidenhedsaspekt. Dette udtrykkes helt klart under
tredjebehandlingen af 1857-loven: "*Da Job laa i sin Smerte, var det
en trøstende Tanke for ham, at han i sine Velmagtsdage havde været
den "Blindes Øje og den Haltes Fod", at han altsaa havde anvendt
en opoffrende Kjærlighed paa at lindre de Ulykkeliges Savn, hvem
Synet er nægtet, og som derved ere berøvede mange Glæder, der ere
os Andre givne. Det er særdeles glædeligt, jo mere man sætter sig ind
i denne Sag, hvortil jeg som Medlem af Comiteen har haft særegen
Anledning, at erfare, at der ogsaa har været mange Danneqvinder
og mange Dannemænd i vort Fædreland, og især i Kjøbenhavn,
som have deelt denne Følelse, hvem det har været en Glæde at være*

udformede de endelige finanslovsudkast efter at have foretaget ændringer i forhold til
økonomiske forbehold, men reelt ikke i forhold til indholdet, hvilket fremgår ved en
sammenligning af blindeinstituttets bestyrelses og ministeriets korrespondance med
Udvalgenes Betænkninger i Rigsdags Tidende.

337 Lov om oprettelse af et nyt Blindeinstitut 21. januar 1857 §1.

338 Anhang B Rigsdagstidende, Udvalgenes Betænkninger 8. Session 1856; spalte 32.

339 Anhang B Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget 8. Session 1856; spalte
697-98.

den Blindes Øje ... som saa opoffrende have virket for at lindre de stakkels Ulykkelige Tilstand ...".³⁴⁰

Blinde beskrives som en ensartet gruppe og som ulykkelige og stakkels på en indforstået og nærmest selvindlysende måde. Det fremgår imidlertid sjældent, hvorfor blinde umiddelbart opfattes som at skulle være særligt ulykkelige. Vendinger som "*de Blindes stærke og store Savn*"³⁴¹ og "*... som derved er berøvet mange Glæder som er os andre givne. ...*" illustrerer, at dette har baggrund i forestillingen om, hvorledes det må være ikke at kunne se. Dette forestilles tydeligvis som et stort savn og en tilstand præget af manglende glæde og ulykkelighed. Det er således den værdibetydning, synet tillægges, som er forudsætningen for opfattelsen af blindes eksistentielle vilkår.

1857-loven markerer overgangen fra privat til offentlig forsorg af blinde, og som det også fremgår af henvisningen til dannemændene og kvinderne, kommer Rigsdagen under lovens behandling ind på det private arbejde. Velgørenheden karakteriseres som en kristen barmhjertighedsgerning og med begreber hentet herfra. Blinde har tydeligvis en selvfølgelig og fremhævet plads i forhold til valgørenheden, hvilket afspejler en opfattelse af blinde som svage og i særlig grad som en gruppe med krav på beskyttelse.

Samtidig beskrives valgørernes indsats med agtelse, hvilket også viser, at dette har været prestigegivende. Kjædens fortjenester skildres eksempelvis således: "*... i Særdeleshed maae vi vistnok ved denne Leilighed ihukomme det Selskab her i Byen, "Kjæden", som, lige fra Begyndelsen, da dette Blindeinstitut blev stiftet i Aaret 1811, og indtil denne Dag, har med saa megen opoffrelse baade af Penge og Tid virket for de arme Ulykkelige ...*".³⁴² Påskønnelsen af Kjæden sker ved mange lejligheder. Rigsdagens selvforståede rolle ligger i forlængelse heraf og inden for samme tema. Dette kommer blandt andet til udtryk under 1857-lovens tredje behandling i folketinget:

340 Anhang B Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget 8. Session 1856; spalte 697-98. Komiteen der nævnes drejer sig om det af Folketinget nedsatte lovudvalg.

341 Eksempelvis Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlingerne paa Landstinget; spalte 119.

342 Anhang B Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget 8. Session 1856; spalte 697-98.

*"... Da vi ofte her i Salen maae staae overfor hverandre idet vi bekjæmpe hverandres Anskuelse, og mange Gange ere af forskjellig Mening, uagtet vi vistnok altid ere forenede i fælles Kjærlighed til vort Fædreland ... og det er derfor at vi, idet vi Alle ville stemme for at Regjeringens Forslag fremmes og vedtages her ved 3die Behandling, ogsaa gjøre Vort til, at hvad hine Menneskevenner have tilsigtet maa fuldkommes."*³⁴³

Holdningen til lovens indiskutable karakter fremgår også af, at loven blev enstemmigt vedtaget i begge Ting ved alle behandlinger og i Landstinget uden at nogen begærede ordet.

Behandlingen af blinde havde øjensynlig også betydning i forhold til en national selvforståelse, ikke mindst i sammenligningen med udlandet. Ved debatterne om statens overtagelse i 1851 og 1856 anføres den forældede undervisningsmetode i instituttet i forhold til udenlandske fremskridt. Et af hovedargumenterne i 1851 var således: *"... at denne Anstalt ikke har holdt Skridt med Tiden med Hensyn til den Opdragelse og Underviisning, som man er istand til at give. ..."*³⁴⁴ og under minister for Kirke- og Undervisningsvæsenets fremlæggelse af lovforslaget i 1856 udtrykkes det håb at: *"... det ved forenede Kræfter vil lykkes at tilvejebringe et Blinde-Institut her i Landet, som værdig vil kunne staae ved Siden af de Anstalter af den Art, som den senere Tid har fremkaldt rundt omkring i andre Lande ..."*³⁴⁵.

Barmhjertighedstænkningen sættes her ind og bliver del af en humanistisk og progressiv samfundsudvikling. Disse argumenter går igen i 1898 i forbindelse med oprettelse af en forberedelsesskole: *"Den Begrænsning af Blindeinstituttets Virksomhed ... bevirker, at Instituttet indtager et forældet Standpunkt i Sammenligning med flere af de tilsvarende Anstalter i Udlandet, uagtet det i mange Henseender kan maale sig med de bedste af disse. ..."*³⁴⁶

343 Anhang B Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget 8. Session 1856; spalte 697-98.

344 Folketingets Forhandlinger 1851 1; spalte 2159.

345 Anhang B Rigsdagstidende, Udvalgenes Betænkninger 8. Session 1856; spalte 32.

346 Rigsdagstidende Tillæg B, Udvalgenes Betænkninger 1897-98; spalte 401-25.

Det indiskutable ved blinde som en berettiget målgruppe for foranstaltninger fra samfundets side er et gennemgående og tilbagevendende tema i periodens rigsdagsdebatter. Der var endvidere en snæver og samstemmende opfattelse af blindhed og dermed holdning til blinde. Rigsdagens holdning kan imidlertid også nuanceres, hvilket blandt andet fremgår af en debat i 1874 vedrørende udgifterne til kosten på blindeinstituttet. Under *"Statsrevisionens Betænkning over Statsregnskabet for Finansåret 1872-73"* har Statsrevisionen bemærket, at udgifterne til bespisning, klæder og vask er holdt under bevillingen trods de forhøjede priser, og at dette er en anbefaling for instituttets økonomi. Finanslovsudvalget er imidlertid betænkelig herved: *"Det forekommer Udvalget, at denne Anbefaling maa modtages med Forsigtighed; at Kostportionernes Pris gaar ned ad, samtidig med at Prisen paa Levnetsmidler gaar op ad, synes i alt Fald ikke at være til Anbefaling for Kosten."*³⁴⁷ Betænkningen medførte en længere debat i Landstinget i december 1874. Debatten blev indledt af ordføreren for finansudvalget: *"... naar man i en Optegnelse over Priserne paa Kostportionerne i Finantsaaret 1867-68 ser, at disse den Gang kostede tillige med Vadsk 25½ Skilling daglig, og de saa i Finantsaaret 1872-73, efter at der er forløbet 5 Aar, i hvilke Levnetsmidlerne ere stegne med saa overordentlig meget, ere gaaede ned til 25 1/7 Skilling, saa har Udvalget, skjøndt der ikke foreligger noget som helst andet Indicium, dog ikke kunnet skyde den Tanke fra sig, at der er en Mulighed for, at man er gaaet ud over de Grændser, som ogsaa Økonomien har; og hvis dette virkelig var Tilfældet, kunde man ikke Andet end beklage, at det netop var sket ved et Institut som det, hvorom her er Tale, hvis Elever jo i og for sig ere saa ulykkeligt stillede."*³⁴⁸

Den sidste sætning illustrerer atter blindes positive særstilling, og dette ses også af reaktionen. I det efterfølgende indlæg afvises det utænkelige i, at kosten skulle være forringet med henvisning til blindeinstituttet og dets forstanders anseelse samt til instituttets bestyrelse, af hvis 5 medlemmer de 3 var udpeget af Kultusministe-

347 Rigsdagstidende 1874-75, Tillæg B, Udvalgenes Betænkninger 1874-75; spalte 19.

348 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlingerne paa Landstinget nr.1-108; spalte 199.

riet. Som følge heraf: *"... vil man ikke have nogen Grund – derom føler jeg mig overbevist – til at nære den allerringeste Tvivl om, at der fra Bestyrelsens Side drages Omsorg for, at de Blinde ikke komme til at lide unødvendige Savn. Men er det Tilfældet, tror jeg ogsaa at turde sige, at denne Bemærkning ikke burde være fremsat i Betænkningen."*³⁴⁹ Herefter får udvalgsordføreren atter ordet: *"... Jeg fremhævede det Fortjenstlige i, at Bestyrelsen er en økonomisk Bestyrelse; men jeg sagde tillige, at et Slags Medlidenhedshensyn mod de ulykkelige Individer, der findes derude, havde gjort sig gjældende; ved at se, at Kostportionerne gik nedad, havde man faaet den Tanke, at man, selvfølgelig dog uden at overskride det Rette, havde ført en noget vel streng Økonomi, og dette havde man en Følelse af vilde maaske netop paa dette Sted ikke være heldigt."*³⁵⁰ Senere vendes der atter tilbage til sagen: *"... det skulde gøre mig ondt, hvis denne Udtalelse i Betænkningen skulde fremkalde en saadan Følelse enten i eller udenfor Salen, som kunde være mindre gunstig for det omtalte Institut, og jeg har derfor ladet mig det være magtpaaliggende at søge at faae Oplysning om, hvad der egentlig kunde begrunde den Mærkelighed, at Kostportionerne kunde holde sig paa et saa lavt et Stadium under de forhøiede Priser paa Livsfor nødenheder. ..."*³⁵¹ Ifølge disse oplysninger skulle eleverne have det godt, og de faldende udgifter forklares med, at instituttet har opnået kontrakter med leverandørerne, hvorved udgifterne reduceres. Det uddybes imidlertid ikke, hvilken betydning dette skulle have i betragtning af, at disse kontrakter allerede eksisterede i 1868.³⁵² Debatten afsluttes dog med Landstingets godkendelse af Statsregnskabet.

Særligt de gentagne fremhævelser af, at hvis kosten var skåret ned, skulle dette ikke frem, er bemærkelsesværdige. Dette uddybes muligvis også i det sidste indlæg: *"... Jeg har kun forlangt Ordet for at gøre disse faa Bemærkninger, fordi jeg troede, det var ønskeligt at forebygge, om Nogen ude i Befolkningen af Udvalgets Betænkning skulde faae et uheldigt Indtryk, og en urigtig Forestilling om*

349 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlinger paa Landstinget nr. 1-108; spalte 200.

350 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlinger paa Landstinget nr. 1-108; spalte 205-206.

351 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlinger paa Landstinget nr. 1-108; spalte 320.

352 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlinger paa Landstinget nr. 1-108; spalte 320-21.

*Forpleiningen paa Institutet, idet det jo vilde være meget uheldigt, om Befolkningen fik en saadan Forestilling. ...*³⁵³ Årsagen, til at sagen ikke ønskes kendt udover at sagen, som det hævdes, byggede på en misforståelse, skal nok søges i, at dette ville få konsekvenser for instituttets udvikling og ikke mindst i forhold til elevtilgangen.³⁵⁴ Herudover kan bekymringen muligvis også skyldes ansvarsplaceringen i forhold til manglende omhu ved udpegningen af blindeinstituttets bestyrelse eller i forhold til blindeinstituttet som en statsanstalt og Rigsdagen som den bevilgende myndighed via finanslovene.

Debatten afspejler på den ene side en manglende vilje til at undersøge sagen nærmere og manglende ønske om at sætte spørgsmålstejn ved bestyrelsens og forstanderens kvalificerede ledelse. På den anden side er udvalget faldet over de formindskede udgifter *"skjøndt der ikke foreligger noget som helst andet Indicium"*. Dette afspejler, at det er en sag med følelsesmæssig appel, og at debatten måske er fremkommer af hensyn til medlemmernes samvittighed. Debatten viser imidlertid den særstilling, blinde indtager. Vendinger som *"netop paa dette Sted"* og *"at det netop var sket ved et Institut som det, hvorom her er tale"* illustrerer også, at blinde blev opfattet som en gruppe, der havde krav på helt særlig opmærksomhed. De giver endvidere det indtryk, at sagen får særlig opmærksomhed, netop fordi det drejer sig om blinde.

Henvisningen til omdømmet i befolkningen forekommer også under en senere finanslovsdebat i 1885. Heri konfronteres Højre og Venstre omkring statens udgifter til blinde, og denne debat afspejler særligt tydelig den specielle plads, blinde indtager. Frem til omkring 1880 forekommer der ingen politisk bestemte meningsforskelle i Rigsdagen i forhold til blinde, men det gør der derimod efter 1880. Årsagen hertil skal nok søges i, at udgifterne efter dette tidspunkt begyndte at stige mærkbart. I 1880 udvidedes blindeinstituttet med en tilbygning, og elevantallet steg fra 70 til 100. Fra 1881 begyndte Kjæden og

353 Rigsdagstidende 1874-75, Forhandlinger paa Landstinget nr. 1-108; spalte 320-21.

354 Da der ikke fandtes undervisningspligt for blinde, skete indsendelsen frivilligt, men dog ikke uden store anstrengelser fra instituttets side.

Selvvirksomheden at modtage statstilskud. I 1880'erne intensivredes også de politiske kampe mellem Venstre og Højre. Venstre stod for en mere restriktiv finanspolitik og modarbejdede stigninger i de offentlige udgifter. I 1885 konfronteredes Venstre og Højre således over finansloven for 1885-86 og blandt andet omkring udgifterne til blinde. Venstre var imod yderligere at hæve statstilskudet til Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed fra 5000 til 6000 kr., efter foreningen i 1882 havde fået dette forhøjet fra 3000 til 5000 kr.³⁵⁵ Under anden-behandlingen i Folketinget besvarede Sharling fra Højre Venstres afvisning med følgende: ”... *Men af alle disse forskellige Nægtelser er der dog ingen, der forekommer mig saa mærkelig som den, der er foreslaaet ved Ændringsforslaget under Nr. 83, hvor Udvalgets Flertal foreslaar at nægte Bevillingen til Blindes Selvvirksomhed med 1000 Kr. Er der nogen Klasse af Medborgere, som man uden mindste Betænkelighed kan øve sin Velgjørenhed imod uden at frygte for, at man derved skulde svække deres egen Iver for Erhverv, er det sikkerlig ikke de Stakler, som enten fra Fødslen af eller ved ulykkelig Hændelse ere blevne berøvet Synet. Men naar det nu særligt gjælder om ikke blot at øve Velgjørenhed, men netop om at støtte deres Bestræbelser for selv at kunne fortjene Noget, og naar det her oplyses, at de Beløb, hvorom det dreier sig, kun anvendes til at sætte Blinde i en saadan Vei, at de selv kunne fortjene Noget eller til at støtte dem, naar de i Forbigaaende paa Grund af Sygdom eller andre Uheld blive ude af Stand til selv at erhverve Noget, og naar det oplyses, at Beløbet, der hidtil er givet, har viist sig utilstrækkeligt, saa tilstaar jeg, at det er mig rent ubegribeligt, at Flertallet foreslaar at nægte dette lille Beløb, og jeg har endnu svagt Haab om, at Thingets Flertal dog vil vise sig mindre haardhjertet over for de Blinde end Udvalgets Flertal.*”³⁵⁶

Under den videre debat udtaler minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet Schavenius: ”*Vil man i Anledning af den politisk-finansielle Situation eller den finantsielt-politiske Situation, hvad man nu vil kalde den, saaledes som den ærede Ordfører udviklede det for*

355 Rigsdagstidende, Forhandlingerne i Folketinget 1884-85; spalte 626.

356 Rigsdagstidende 1885-86, 2. Behandling af Finanslovsforslag; spalte 633.

os ved Begyndelsen af 2den Behandlingen af Finantsloven, ogsaa nægte Bevillingen til Blindes Selvvirksomhed, saa kan man jo gjøre det, men jeg tror ikke, at Slikt skader andre end dem, der nægte det, i almindeligt Omdømme. ...”³⁵⁷

Venstre forsvarede herefter afvisningen: ”Den høitærede Minister omtalte Bevillingen til Blindes Selvvirksomhed. Det synes, at der hos vore ærede Modstandere er opstaaet en almindelig Begeistring for de Blinde, og at man fra den Side vil gjøre disse 3000 Kr. til et stort politisk Spørgsmaal. Jeg vil dog berolige Mindretallets ærede Ordfører – han var ogsaa meget stærkt bevæget med hensyn til de Blinde – med, at disse slet ikke tage Skade af vor Foranstaltning. Den høitærede Minister har jo oplyst, at de Eneste, der ville tage Skade af det Forhold, vi ville bringe til Stede, ere os. Han sagde udtrykkelig: Det gaar ud over de Herrer. Der er ingen Andre, der tage Skade deraf end vi, de Blinde lider ikke Noget derved. Men om vi have Lyst til at gjøre os selv Fortræd, maa vi vel dog have Lov til selv at afgjøre. Dertil kommer nu forresten, at hele denne stærke Affekt, der bliver lagt for Dagen i Anledning af dette Spørgsmaal, er ubegrundet. Det er ikke mere end 3 Aar siden, at der blev bevilget 2000 Kr. i yderligere Tilskud til dette Selskab ... Man har ikke behøvet at gjøre dette til et stort politisk Spørgsmaal, idet jeg udtrykkelig har fremhævet, at det ikke var af den Grund, vi nægtede Beløbet, fordi det blev nægtet i fjor. Det er ikke Tilfældet. Vi have nægtet Bevillingen, fordi der manglede tilstrækkelige Grunde til at gaa ind paa et saadant Forslag.”³⁵⁸

Det er nok ikke nogen tilfældighed, at det netop er tilskuddet til blinde, der fokuseres på ud af en række afvisninger i finanslovsforslaget. Dette fremgår både indirekte af sætningen ”af alle disse forskellige Nægtelser” osv. i det første indlæg og direkte af Venstres svar. Desuden var afvisningen af samme andragende passeret ubemærket året forinden, hvilket tyder på, at Højres forargelse ikke alene var motiveret af hensynet til de blinde. Den nærmest selvfølgelige holdning til blinde som en særlig berettiget gruppe har givetvis gjort

357 Rigsdagstidende 1885-86, 2. Behandling af Finanslovsforslag; spalte 640-41.

358 Rigsdagstidende 1885-86, 2. Behandling af Finanslovsforslag; spalte 653-54.

afvisningen af tilskuddet til Blindes Selvvirksomhed til en følelsesmæssig særlig velegnet sag. Styrken heri synes også at komme til udtryk i Venstres noget usammenhængende og svage imødegåelse. Denne debat afspejler også, at politikerne ikke blot gør bevidst retorisk brug af diskursen om blinde som redskab, men samtidig at de selv er konstrueret indenfor og underlagt denne diskurs.

I debatten kommer der for første gang en helt ny type argumenter til udtryk. Der appelleres, som tidligere, til medlidenheden, men samtidig betegnes blinde som arbejdsomme og stræbende efter selverhverv. I denne argumentation har blinde også en særstilling, ikke kun som følge af blindhedens medynkvækkende karakter, men nu også til trods herfor fordi blinde tillægges viljen til at ernære sig selv. De to argumentationsformer hverken fortrænger eller ophæver hinanden. Ulykkelig og stakkels kunne ellers give associationer i retning af hjælpeløshed og passivitet, hvilket arbejdsomhed og vilje til selverhverv ikke giver. Denne dobbelte begrundelse for statens udgifter til blindeinstituttet og de private foreninger dukker først op i Rigsdagsdebatterne efter 1880. Allerede i 1857-loven var hensigtsformuleringen for statens arrangement imidlertid, at blinde skulle sættes i stand til at forsørge sig selv for derved at reducere udgifterne til fattigforsørgelsen. Baggrunden, for at dette begynder at bryde igennem, er givetvis etableringen og gennemslaget af en institutionel diskurs, igennem hvilken blinde netop fremstilles med erhvervsmæssige evner og med vilje til selverhverv. Gennemslaget af denne diskurs afspejles blandt andet af, at Rigsdagen tilsyneladende opfatter blindes arbejdsomhed som indiskutabel.

Et andet eksempel på blindeinstituttets aftryk i debatten er oprettelsen af forskolen ved Refsnæs, som netop var et resultat af blindeinstituttets vedholdende anstrengelser.³⁵⁹ Hensigten med denne forskole var netop at forbedre muligheden for et positivt resultat af

359 Som allerede berørt var Moldenhawer modstander af den sene optagelsesalder, fastsat i 1857-loven til 10-12 år, og fik som følge heraf foranlediget at Kjæden i 1861 oprettede et børneasyl. Ligesom han de følgende år arbejdede videre på sagen via bestyrelsen, som i 1872 indsendte den første officielle henvendelse til ministeriet. Først i 1890 resulterede anstrengelserne i, at ministeriet anmodede bestyrelsen om at fremkomme med konkrete planer vedrørende en forberedelsesanstalt, hvilket, efter flere års forhandlinger, endelig realiseredes ved en ekstraordinær udgift på finansloven for 1898-99.

undervisningen og den erhvervsmæssige uddannelse på selve blindeninstituttet gennem en forberedende undervisning.³⁶⁰

En anden årsag, til at blinde ikke længere kun betegnedes som stakels og ulykkelige, er imidlertid også behovet for at holde udgiftsniveauet nede gennem en klar politisk linje. Op igennem 1880'erne forøgedes de private foreningers og stiftelsers anmodninger om statstilskud. Princippet i 1857-loven blev derfor bestemmende for statens rolle. Ifølge 1857-loven var staten kun forpligtiget i forhold til undervisning og uddannelse, men ikke til understøttelse af voksne blinde. Fremstillingen af blinde som arbejdsomme og med vilje til selverhverv kan derfor ses som en måde at legitimere fastholdelsen af dette princip. Evne til selverhverv retfærdiggør således princippet om, at staten ikke var forpligtiget i forhold til voksne blinde.

Dette princip ligger også i formuleringen af fattigloven af 1891, hvori blinde, døvstumme, idioter og sindssyge fik en særlig paragraf, §61. Ifølge denne skulle udgifter, der udredes af det offentlige i forbindelse med opdragelse og underhold i statsanstalter eller statsanerkendte anstalter, ikke længere betragtes som fattighjælp. Derimod skulle offentlig hjælp til voksne ikke anstaltsanbragte fortsat have fattighjælps virkning.³⁶¹ Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet trak under en debat i Folketinget i 1900 denne linje klart op. Hjælpeforeningen i Vejle havde indsendt et andragende om støtte til L. S. Podes hjem for blinde kvinder. Ansøgningen blev afvist af ministeriet, og ministeren begrundede afslaget med følgende: *"Hvad endelig Blindehjemmet angaar, skal jeg sige, at den ærede Ordfører tog ikke fejl, naar han mente, at jeg nærer Sympati og Velvilje for dette Hjem. ... Det, som imidlertid vakte Ministeriets Betænkelighed, og hvorpaa Sagen strandede, var Frygten for de Konsekvenser, som Sagen vilde føre med sig. Hidtil have vi nemlig stillet os saaledes over for de blinde, at vi have støttet dem, indtil de ere saa vidt, at de kunne ernære sig selv. Derimod, at Staten skulde paatage sig at understøtte blinde eller ernære blinde i deres Alderdom med en*

360 Denne motivering fremgår blandt andet af en skrivelse fra Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet i Rigsdagstidende tillæg B, Udvalgenes Betænkninger 1897-98; spalte 401-25.

361 Lov om det offentlige fattigvæsen af 9. april 1891 §61.

aarlig Understøttelse, er noget, man ikke hidtil har været inde paa. Derfor var der hos Ministeriet Betænkelighed ved at gøre dette første Skridt. ... og jeg mener derfor, at man maa tage sine Forholdsregler og sikre sig imod, at Fordringen skulde blive den, at Staten ligefrem skulde underholde de blinde ..."³⁶²

I forhold hertil spores ændringer efter 1900 kun med hensyn til en begyndende kompensering omkring ekstra udgifter i forbindelse med erhverv. Således bevilgedes blinde under finanslovsforhandlingerne 1906-07 gratis ledsagelse med statsbanerne under erhvervsmæssige rejser. I 1912-14 behandledes imidlertid en anmodning fra Dansk Blindesamfund om en fast årlig statsstøtte uden fattighjælps virkning.³⁶³ Her blev princippet fra 1857 atter slået fast, omend forhandlingerne resulterede i en ændring af fattiglovens §61. Andragendet blev indledningsvist drøftet under finanslovsforhandlingerne i 1912. Her afviste indenrigsministeren (Venstre) en fast årlig statsstøtte: "... for saa vidt deres Ønsker gaar ud paa tillige at faa en for hver enkelt blind fastsat aarlig bestemt Understøttelse af det offentlige, vil det vistnok have sine Vanskeligheder. Jeg har i hvert Fald mine Betænkeligheder ved at gaa saa vidt, men jeg synes, at kunde vi naa dertil, at den Understøttelse, som de blinde faar, ikke har Fattighjælps Virkninger, var det, der har størst Betydning for de paagældende, sikkert naaet." ³⁶⁴

Der var enighed om, at den fattighjælp, der allerede blev ydet, skulle fratages fattighjælpsvirkning. Frem til 1913 forsøgtes dette uden held opnået indenfor fattiglovens eksisterende §61 gennem vedvarende tilsyn, som var undtaget fattighjælpsvirkning. Blandt andet som følge af Dansk Blindesamfunds vedholdende bestræbelser og givetvis også som følge af, at Venstreregeringen i juni 1913 afløstes af en Radikal regering, fremlagdes i november samme år et forslag om en ændring af §61, som stadfæstedes 25. februar 1914. Ændringen betød, at understøttelse til ikke- anstaltsanbragte blinde,

362 Rigsdagstidende, Forhandlingerne paa Folketinget 1899-1900; spalte 4720.

363 Baggrunden for andragendet og forhandlingsforløbet vil blive behandlet i afsnit 8.3. Her vil forhandlingen i Rigsdagen kun blive berørt.

364 Forhandlingerne paa Folketinget 1912-13; spalte 463.

eller overfor hvem der påhvilede disse forsørgelsespligt, ikke skulle regnes som fattighjælp.

Lovændringen omfattede kun blinde. Under debatten blev det imidlertid drøftet at inddrage andre grupper fra §61 ved ændringen, men dette blev opgivet for ikke at besværliggøre eller hindre lovændringen for blinde. Begrundelsen for denne favorisering af blinde var atter blindhedens særstilling. I indenrigsministerens forelæggelse fremhævedes således: *"Blindhed er jo af alle de Sygdomme og Ulykker, der er Tale om her, af en særegen Karakter. Næppe nogen af de andre kan ganske sidestilles med dem. ... Det Spørgsmaal, der stilles til dette høje Ting, er derfor, om det ikke kan gaa ind paa den Betragtning, at de Blindes Kaar giver dem en saadan Særstilling mellem alle os Seende her i Livet, at vi for at bøde paa deres Kaar vil være villige til at give dem – ogsaa i forsørgelsesretlig Henseende – en Særstilling."*³⁶⁵ Dette synspunkt, som var det helt centrale, blev støttet uanset partitilhørsforhold gennem behandlingerne i begge Ting.

Med Lov om forandret affattelse af Fattiglovens §61 m.m. af 25. februar 1914 fik blinde altså en særstilling, og de blev som den første handicapgruppe udskilt fra fattigvæsenet. Lovændringen ligger på den ene side helt inden for den politiske linje fra efter 1850, eftersom den i økonomisk henseende ikke har nogen betydning. På den anden side rummer den en holdningsændring. Rigsdagsdebatten afspejler, at der tilsyneladende var en mere og mere udbredt holdning til fattigvæsenet som værende: *"... noget Afskyelsesværdigt eller noget som man kun i sidste Øjeblik tyr til, noget der har et odiøst Præg. ..."*³⁶⁶ Undtagelsen om tabet af borgerlige rettigheder ved modtagelse af offentlig hjælp indebar således en normalisering af blindes retslige samfundsstilling. Imidlertid er det i lige så høj grad udtryk for en erkendelse af det unyttige i eksklusionen af visse grupper som et udtryk for en øget humanistisk indstilling. To forbundne aspekter med relation til marginalgruppeproblematikken er helt centrale heri: Det drejer sig dels om egen skyld i trangen, dels om muligheden for opdragelse gennem sanktionen i fattighjælps-

365 Forhandlinger paa Folketinget 1913-14; spalte 1992-93.

366 Forhandlingerne paa Folketinget 1913-14; spalte 2050 ff.

virkning. I hele den her undersøgte periode som i 1914 beskrives blinde som uforskyldt trængende: ”... *de trængende Blinde, som omhandles i det her foreliggende Lovforslag, hører til de absolut uforskyldt Trængende og i det Hele taget har deres Plads i den første Linie af de værdige Trængende ...*”.³⁶⁷ Derimod selvforskyldt trængende: ”... *som paa Grund af Drikfældighed, Lediggang eller lignende Aarsager falder det Offentlige til Byrde, da møder disse Mennesker med en stærk Antipati ...*”.³⁶⁸ Opdelingen mellem værdigt og ikke-værdigt trængende blev først lovgivningsmæssigt fastslået i 1891 med fattiglovens §61 og Lov om Alderdomsunderstøttelse til værdigt trængende udenfor Fattigvæsenet.³⁶⁹ Betingelserne for værdighed blev direkte indskrevet i alderdomsunderstøttelsesloven. Disse betingelser skulle blinde med lovændringen af 25. februar 1914 også opfylde for at blive undtaget fattighjælpsvirkning. Betingelserne forudsatte blandt andet, at ansøgeren ikke var dømt for en, i den offentlige mening, vanærende handling eller inden for de seneste 10 år ”... *vitterlig har ført et Levned der i det almindelige Omdømme vækker Forargelse (beviselig drikfældighed, Erhverv ved Utugt eller lignende)*”.³⁷⁰ Denne definition af ikke-værdige, som kendetegnet ved en særlig adfærd eller levevis og den begyndende udskillelse af ældre og blinde, kendetegnet ved en uforskyldt og ikke ændringsmulig situation, illustrerer særlig tydeligt den opdragende funktion og det socialt normaliserende i degraderingen af fattighjælpsmodtagere.

Af ovenstående fremgår det, at blinde i perioden 1850 til 1914 italesættes som en ensartet gruppe med en selvfølgelig berettigelse til hjælp. Det indiskutable heri fremgår af den udifferentieret måde og de stereotype vendinger, blinde omtales med. Rigsdagsdebatterne afspejler ikke blot de politiske beslutninger, som blev bestemmende

367 Landstingets Forhandlinger 1913-14; spalte 539-56.

368 Landstingets Forhandlinger 1913-14; spalte 539 ff.

36 Lov om det offentlige Fattigvæsen af 9. april 1891 §61 (jvf. lov af 20. marts 1901 og 27. maj 1908) og Lov om Alderdomsunderstøttelse til værdigt trængende uden for Fattigvæsenet af 9. april 1891 (jvf. lov af 13. marts 1908).

370 Lov om Alderdomsunderstøttelse til værdigt trængende uden for Fattigvæsenet af 13. marts 1908, §2 stk. a-c.

for behandlingen af blinde, men også hvilke forestillinger om blinde, de beroede på og ændringer i disse forestillinger. Dette illustrerer endvidere, at forestillinger og holdninger stort set er synonyme og har konkrete konsekvenser i form af handleparathed, idet de afspejler hinanden.

Imidlertid kan der gennem perioden spores flere skift eller udviklinger indenfor den diskursive tilgang til blinde. Reelt var den politiske linje lige fra 1850'erne og frem styret af, at staten, foruden støtten til de private foreninger, kun stod for undervisning og uddannelse til selverhverv, hvorved udgifterne i form af offentlig hjælp kunne reduceres. Det var imidlertid ikke ud fra disse økonomisk bestemte samfundsinteresser, at statens engagement begrundedes. Derimod er rigsdagsdebatterne i de første årtier præget af en medlidenheds-diskurs. Først efter 1880 begynder det, der kan betegnes som en samfundsbestemt, institutionel diskurs at slå igennem. Specialiseringen af lovgivningen, med henblik på bestemte grupper fra 1890'erne markerer en udvikling fra en forskelsløs degradering af alle grupper, der ikke kunne sikre sig en eksistens inden for det givne samfundssystem, til en differentieret og hierarkiseret behandling ud fra forestillinger om henholdsvis skyld og forbedrelighed. Statsmagtens initiativer i form af den differentieret institutionsudbygning og en specialiseret sociallovgivning kan anskues som en reaktion på et truende problem for samfundet, men det fremstilles som uegenlystige hjælpeforanstaltninger på afgrænsede gruppers særlige afvigerproblemer. Udskillelsen af blinde som den første afvigergruppe, som kom med ændringen af fattigloven i 1914, er det første skridt hen imod en begyndende gruppevis reintegrering af afvigende samfundselementer. Denne udvikling kan karakteriseres som præget af en normaliseringsbestræbelse.

Der kan således indkredses tre diskursive tilgange til blinde i perioden: En medlidenhedsdiskurs, en institutionel diskurs og en normaliseringsdiskurs. Der er dog ikke tale om tre adskilte diskurser, men derimod om, at nye udsagn eller aspekter gives adgang eller bliver mere fremtrædende og dermed ændrer diskursen. Ændringerne har sammenhæng med samfundsudviklingen i forhold til opsplitning og udskillelse af uintegrerede elementer og viser frem mod en

normaliseringsbestræbelse af disse. Heri er der dog endnu et vigtigt aspekt med hensyn til de pågældendes medindflydelse og rolle i denne udvikling. I debatterne 1912-14 optræder for første gang en helt ny politisk aktør: Det var netop Dansk Blindesamfund, som stod bag anmodningen om ændringen af fattigloven i 1914. Det er betydningen af denne grupperdannelse og begyndende organisering i forhold til ændringen af diskursen, som skal undersøges i det følgende.

*Unge kvindelige elever på Blindeinstituttet. Ukendt årstal.
Blindehistorisk Museum.*

8. ”De Blinde” og ”De Seende”

Opsplitningen og udskillelsen af marginalgrupperne fra midten af 1800-tallet markerer udpegningen af nye grupper. Den hermed sammenhængende institutionalisering muliggør samtidig skabelsen af en gruppebevidsthed. En forudsætning for etableringen af sociale grupper og bevidsthed om gruppetilhørsforhold er kontakt eller nærhed i rumlig forstand. Institutionsanbringelsen rummer netop en ramme for social kontakt med heraf følgende mulighed for udvikling af gruppeidentitet.

Som kort berørt i afsnit 1.4 åbner accepten af et sådan påpeget gruppetilhørsforhold endvidere også op for en ny proces med mulighed for forandring. Foucault beskriver denne proces som en to-trins-strategi.³⁷¹ Den tager sit udgangspunkt i den officielle definition gennem påtagelsen af denne for dernæst at nærme sig andre, nye, alternative og positive opfattelser og ofte med brug af samme ord og begreber som i den officielle definition.³⁷² Foucault har givet konkrete eksempler på dette i forhold til køn og seksualitet.³⁷³ Også i forhold til etniske minoriteter afspejles processen: Eksempelvis har Stuart Hall skildret etableringen af en gruppe af sorte i blandt andet Storbritannien i årtierne efter Anden Verdenskrig.³⁷⁴ I første omgang var det ikke de sorte selv, der identificerede sig sådan, men i det britiske samfund blev alle, der ikke var hvide, i mange situationer identificerede og behandlet som sorte. Hvide briter konstituerede en kollektiv britisk identitet ved at modstille sig med gruppen af sorte. I 1960'erne begyndte sorte at tage den tildelte identitet på sig, men hvor sort før var negativt, blev det nu til noget positivt og fordelagtigt. Den allerede givne diskursive identifikation mobiliseredes

371 Foucault, 1976.

372 Krause-Jensen, 1978; side 222-226.

373 Allerede i ”Folie et déraison. Histoire de la folie à l’âge Classique” fra 1961 er denne problemstilling, i forhold til galskab, perifert berørt. Den beskrives imidlertid klarest i ”La volonté de savoir; Histoire de la sexualité, I” fra 1976, lige som det også er hertil Krause-Jensen (1978, side 222-226) henviser.

374 Hall, 1991.

således politisk og anvendtes til at pege på, at sorte havde nogle fælles eksistensvilkår i det britiske samfund. Da det netop er grupper, som står uden for de gængse normer, der har størst grund til at gøre modstand og tage kampen op om, hvilke normer der skal være rådende, må det antages, at samme strategi vil gøre sig gældende i forhold til fysisk handicap, og herunder til blinde.

Det er denne proces omkring gruppedannelse og gruppeidentifikation, som skal undersøges i det følgende hovedafsnit, og denne kan belyses gennem foreningsdannelsen og egenorganiseringen. En afdækning af de interesseområder, som motiverer til foreningsdannelse og en eventuel udvikling indenfor disse, vil netop afspejle processen fra et udefra påtvungen til et antaget gruppetilhørsforhold. En foreningsundersøgelse er samtidig illustrativ, eftersom foreninger kan danne ramme for subkulturelle miljøer og dermed blive konstituerende for en gruppeidentitet med mulighed for frigørelse.

I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet opstod flere foreninger omkring blinde. De, som direkte etableredes med henblik på blinde, var den allerede behandlede, "Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed", hvilket ikke var en medlemsforening, men alene en forening som udgjordes af bestyrelsen. Forbundet med denne og som et resultat af afsætningsproblemer af blindes arbejder stiftedes i 1896 Foreningen Blindevennen for København og Frederiksberg af seende.³⁷⁵ Den første forening, som dannedes af og optog såvel blinde som seende, var foreningen Danmarks Blinde, som her behandles særskilt i afsnit 8.1. I afsnit 8.2 skal forestillingen om blinde som anderledes i forhold til seende søges nærmere belyst, sådan som den italesættes. Omkring århundredskiftet begynder de første modsvar fra blinde herpå at komme til udtryk. I forlængelse heraf opstod Dansk Blindesamfund, der behandles i afsnit 8.3, som den første forening helt for blinde uden seende. Det er derfor igen denne blindes definition af sig selv som tilhørende de blinde artikuleres klarest.

375 Blindevennen blev stiftet af professor S. Sørensen, og dens mål var at skaffe Københavnske blinde arbejde, hvilket blandt andet skete gennem annoncering og omtale i dagbladene.

8.1 Danmarks Blinde

I forbindelse med Det Kgl. Blindeinstituts 25 års jubilæum i 1883 var mange tidligere elever forsamlet. En gruppe af disse stiftede efterfølgende Danmarks Blinde eller De Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883, som den kaldtes de første år. Baggrunden uddybes ikke yderligere i Foreningens årsberetninger, artikler, m.v. Derimod skriver Moldenhawer herom i 1905: *"Der var blevet talt med nogle tidligere Elever om ønskeligheden af at de Blinde, foruden at have Foreningen for Blindes Selvvirksomhed at støtte sig til, naaar de trængte til Hjælp, ogsaa søgte indbyrdes at støtte hver andre. Da der nu ved Jubilæet samledes en stor mængde tidligere Elever, benyttede disse Lejligheden til at gøre denne Tanke til Virkelighed ..."*.³⁷⁶ Foreningen optog imidlertid både blinde og seende, ligesom bestyrelsen udgjordes af et mindretal på fem blinde mod seks seende, men med bestemmelse om at formanden skulle være blind.

Foreningens formål var dels at understøtte trængende på grund af alderdom eller sygdom og dels at tilvejebringe *"underholdene og belærende litteratur"*.³⁷⁷ Årsagen til valg af målgruppe for understøttelsesvirksomheden var, at ved uarbejdsdygtighed på grund af alderdom eller sygdom var den eneste mulighed for understøttelse fattighjælp med det deraf følgende tab af borgerlige rettigheder. Baggrunden for foreningens litteraturvirksomhed har sammenhæng med, at alt litteratur i enten punktskrift eller relieftryk indtil da blev produceret på blindeinstituttet. I brevene fra de tidligere elever spores netop utilfredshed med instituttets valg af litteratur (*"Morskabsbøger"*). I foreningens vedtægter understreges endvidere, at foreningen skulle tilvejebringe bøger afskrevet i punktskrift.³⁷⁸ Den brailleske punktskrift var langt lettere at læse end relieftryk, og fremhævelsen af punktskriften er givetvis ikke tilfældig. Moldenhawer fastholdt og forsvarede til sin afgang i 1905, at reliefskriften skulle læres før punktskriften.³⁷⁹ Moldenhawers holdning til punktskriften var at:

376 Moldenhawer, 1905; side 252.

377 "De Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883" i Kjøbenhavn", 1884; side 81 ff.

37 "De Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883" i Kjøbenhavn", 1884.

379 Aarsberetning om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole for Aaret 1904-05.

”... Benyttelsen af et særegent Blindealphabet nødvendigvis maa forøge Adskillelsen mellem de Seende og de Blinde og derved blive til skade for disse sidste.”³⁸⁰ Denne holdning blev der imidlertid, men forgæves, gjort forsøg på at ændre af lærer ved instituttet E. T. Wildau. På baggrund af en studierejse til England og Frankrig i 1888 skriver Wildau at: ”... Institutet i Kjøbenhavn, der straks ved sin Stiftelse optog Punktskrivningen blandt sine Fag maa have haft saa rig Lejlighed til at lære Punktalfabetets Fortrin at kjende, at man ikke kan værgе sig mod den Tanke, at de Seende Pædagoger har villet vide bedre end den Blinde selv, hvad der egner sig for den Blinde. ... Man mener altsaa at isolere den Blinde mindre ved med en større Bekostning at trykke et mindre Antal Bøger, som den Blinde vel daarligt kan og slet ikke vil læse, end ved paa en forholdsvis billig Maade at tilvejebringe et Bibliotek, ... i hvilket han med lethed vil kunde tilegne sig al mulig Kundskab. ...”³⁸¹ Wildau kunne ikke trænge igennem med dette på blindeinstituttet, men han blev tilknyttet Danmarks Blinde og foreningens punkttrykkeri. Dette bevirkede, at såvel mængden af litteratur som variationen i denne efterhånden øgedes.

Frem til 1892 førte foreningen en tilbagetrukket eksistens, hvor virksomheden alene var begrænset til tilvejebringelse af litteratur. På grund af manglende midler påbegyndtes understøttelsesvirksomheden først i 1888 og da kun i meget begrænset omfang. Samtidig blev foreningen i 1890 suppleret på sygehjælpsområdet ved oprettelsen af De Blindes Syge- og Begravelseskasse af 1890.³⁸² Fra 1892 skete imidlertid en pludselig forandring i foreningens virksomhed. Den direkte årsag hertil var den pensionerede ritmester Allan Dahl, som i 1892 indtrådte i bestyrelsen. Allan Dahl var seende og indtrådte

380 Moldenhawers rejseberetning til Kirke- og Undervisningsministeriet om blindeinstituter i udlandet 1856. (Manuskripter og beretninger af forstander Moldenhawer 1854-1907).

381 Wildau, 1889.

382 De Blindes Syge- og Begravelseskasse blev stiftet og bestyret af blinde. Baggrunden var, at blindhed i reglen betragtedes som en kronisk sygdom, og det derfor kun sjældent lykkedes blinde af blive optaget i de almindelige institutioner af denne art. Kassen har imidlertid ikke afsat mange aftryk i det bevarede materiale og synes heller ikke at have haft nogen større betydning.

først som kasserer og senere tillige som næstformand. Når der i det følgende fokuseres så ensidigt på Dahl, er det, fordi denne overtog den reelle ledelse af Danmarks Blinde og hans kreativitet og initiativrigdom betød en voldsom medlemstilgang af seende, samt at Moldenhawers dominerende position de følgende år blev alvorligt antastet.

Dahls første initiativ var udarbejdelsen af udkast til nye love, ifølge hvilke foreningens navn ændredes til Danmarks Blinde (De Blindes Understøttelses og Læseforening af 1883). Den umiddelbare årsag til lovændringen var imidlertid Alderdomsunderstøttelsesloven af 9. april 1891, hvorved foreningens understøttelse til ældre ikke længere var aktuel. Foreningens formål blev nu, foruden litteraturområdet, udvidet til at støtte alle trængende, som ikke modtog støtte fra anden side og yde understøttelse, hvor denne var utilstrækkelig.³⁸³ Navneændringen til Danmarks Blinde kan imidlertid også ses som et udtryk for et ønske om at ville omfatte hele blindeområdet. Dette bekræftes også af, at der i 1892 udarbejdedes et hæfte "Danmarks Blinde", som skitserer udviklingen fra 1811 og omtaler de forskellige institutioner og selskaber på området,³⁸⁴. På baggrund af denne opstilling fremsættes i den 9. årsberetning spørgsmålet om, hvorfor disse ikke samles: "*... til en stor fælles Institution?*"³⁸⁵

I 1892 udarbejdedes endvidere en statistik over blinde i Danmark, som skulle bruges som redskab til en systematisk kortlægning af de sociale forhold og dermed behovet for hjælp. I slutningen af 1892 foretog Dahl desuden en rejse rundt i Danmark for at gøre opmærksom på foreningen og skabe interesse for dennes virksomhed. Som et led heri udsendtes og uddeltes foreningens årsberetning i et antal af 12.000 eksemplarer, ligesom der på jernbanestationerne blev opslået opråb om at støtte og indtræde i foreningen.³⁸⁶ Resultatet heraf var en 4-dobling af medlemstallet, som ved udgangen af 1893 nåede 3.560 kontingentbetalende medlemmer.³⁸⁷

383 Dahl, 1892; side 12.

384 Dahl, 1892.

385 Danmarks Blinde 9. Aarsberetning 1892; side 4.

386 Danmarks Blinde 9. Aarsberetning 1892.

387 Danmarks Blinde 9. Aarsberetning 1892.

I 1893 foretog Dahl en ny rundrejse, dels for at skaffe nye medlemmer, dels for at etablere en underinddeling af foreningen i kredse. Rejsen bevirkede, at der dannedes i alt 83 komiteer eller udvalg i de større byer, som skulle arbejde for kredsannelser af seende overalt, hvor der fandtes trængende blinde, for tilgang af nye medlemmer og for afholdelse af folkefester i indsamlings øjemed.³⁸⁸ Pressens dækning illustrerer omfanget af den bevægelse, som var igangsat: *"... Ritmester Allan Dahl har som Foreningens Næstformand aflagt Besøg i alle Byerne i Veile, Ribe, Ringkjøbing og Thisted Amter. ... I de Udvalg, som nedsættes til at fremme Virksomheden, ere Mænd af alle Samfundsklasser indtraadte, og som Regel er det Herredsfogederne og Præsterne, der overtage Ledelsen af Arbeidet."*³⁸⁹ og *"... Hr. Allan Dahl ... har ... allerede ved sine Rejser omkring i Landet formaaet at rejse en ganske betydelig Bevægelse for Blindesagen. Og Frugterne af hans Agitation har vist sig i Form af en Række Fester, der navnlig for Provinsløbstædernes Vedkommende har givet et betydeligt Overskud, samt i Oprettelse af en Mængde Lokalforeninger; der tager sig af de Blinde i de Kredse, Foreningen spænder over."*³⁹⁰

Kampagnerne tog udgangspunkt i blindes sociale situation, og i at over 200 blinde ifølge folketællingen af 1890 var under fattigvæsenet. Denne orientering blev også baggrunden for foreningens næste store initiativ. I 1892 havde fem blinde henvendt sig til foreningen med opfordring om at tilvejebringe oplysninger om blindes vilkår, samt indgive et andragende til Rigsdagen om understøttelse af blinde. Foreningen udsendte herefter skemaer til 200 blinde, fortrinsvis tidligere elever af instituttet, som: *"... gav et utvetydigt Bevis for Rigtigheden af den Formodning, som da alt var fremtrædende indenfor Bestyrelsen, at Trangen hos de Blinde var af saa alvorlig Natur, som kun de færreste, selv blandt dem, der i aarevis havde beskæftiget sig med Blindesagen, havde Anelse om."*³⁹¹ På baggrund heraf fremkom Dahl i oktober 1893 med forslag om at rejse en adresse (underskrifts-

388 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 10-11.

389 Berlingske Tidende 18.7. 1893.

390 Politiken den 13.10. 1893.

391 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 17.

indsamling) underskrevet af seende, som formodedes at have større vægt.³⁹² For samtidig at skaffe foreningen midler og gøre adressen mere overbevisende skulle underskriverne give et bidrag på 25 øre, og de blev derved medlemmer af foreningen. Adressen blev efter en storstilet kampagne indleveret til regeringen og rigsdagen den 5. og 6. februar 1894. Den havde da fået 126.822 underskrifter og nåede med senere indløbne underskrifter op på omkring 137.000.³⁹³ Da befolkningstallet var ca. 2,7 mil., vil det sige, at ca. 5% af den samlede befolkning havde underskrevet adressen. Resultatet var opnået på under fire måneder fra 10. oktober til 5. februar.

Adressen var opdelt i fire punkter, som bestod i krav om, at staten skulle komme enhver blind til hjælp *"for saa vidt og saa længe han ikke er i Stand til at forskaffe sig og sine det nødvendige til Livets Ophold eller til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde"*, optagelse på blindeinstituttet fra 4-5 års- alderen, anbringelse og tilvejebringelse af anstaltsforhold for børn med flere handicap samt, endelig, bekæmpelse og behandling af øjensygdomme på statens regning.³⁹⁴ Ifølge teksten uddybes og begrundes hvert enkelt punkt. Punkt 1 var det centrale punkt og den egentlige baggrund for adressen. Ordlyden er hentet fra første del af fattiglovens §1, men mangler netop sidste del, hvori modtagere påføres fattighjælps virkning med tab af borgerlige rettigheder. Som grund for understøttelseskravet fremhæves, at kun et ringe antal, og heraf fortrinsvis dem der i byerne opnår faste stillinger som organister eller musikere, er i stand til at ernære sig selv, hvorimod flertallet vil være afhængige af hjælp fra familie eller det offentlige.³⁹⁵ Endelig understreges den private godgørenheds utilstrækkelighed, og at den for den modtagende *"... kan have sine pinlige Sider"*.³⁹⁶

392 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 22.

393 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 18. Antallet af underskrivere er i de senere fremstillinger først reduceret til 50.000 (Plesner, 1909) og derefter helt uomtalt.

394 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 26.

395 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 27.

396 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 28.

Kravet, om at staten skulle understøtte blinde, samt kritikken af den private godgørelse var en udfordring af de ældre foreningers og særligt Moldenhawers holdning på området, som netop var, at kun den private og individuelle understøttelse på den rette måde kunne fremme selvstændigheden og viljen til selverhverv. Også sætningen i den 10. årsberetning om at trangen var større end: ”... *selv blandt dem der i Aarevis havde beskæftiget sig med Blindesagen havde Anelse om*”, kan vanskeligt ses som andet end en personlig udfordring af Moldenhawer og dennes tilsløring af elevernes faktiske forhold efter afgang. Som tidligere anført kan navneændringen m.v. ses som udtryk for et ønske om at ville forene og være samlende på blindeområdet, hvilket adressens punkt 2-4 også peger på. Dette kommer tydeligt til udtryk i januar 1894, hvor Dahl skriftligt henvender sig til Kjæden og Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed med opfordring til at konferere om blindesagens fremtid. I henvendelsen beretter Dahl udførlig om foreningens voldsomme vækst, og ikke mindst påpeger han tilslutningen til adressesagen, som havde gjort foreningen til Danmarks største forening med over 130.000 medlemmer. Samtidig fremhæves, at det hidtidige udførte arbejde kun var af ren forberedende natur.³⁹⁷

Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed reagerede ikke på henvendelsen. Derimod svarede Guvernementet for selskabet Kjæden afvisende. Kjæden så ikke en samvirken mellem de bestående foreninger for mulig på grund af adressen og de forandringer, denne kunne medføre, og som ville indskrænke eller fratage foreningerne deres berettigelse: ”... *idet, det bliver Statens Pligt at sørge for næsten alle Blinde. ... saaledes maa Forholdet blive noget anderledes, saafremt Staten overtager Hovedopgaven, da man saa maa rette sig efter Statens Ønsker og Bestemmelser.*”³⁹⁸

Danmarks Blinde afviste i den 10. årsberetning Kjædens argumenter og meddelte tillige, at foreningen ville fortsætte: ”... *uden yderligere Hensyn til de nævnte Foreninger.* ...”³⁹⁹ Som led heri

397 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 23.

398 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 24.

399 Danmarks Blinde 10. Aarsberetning 1893; side 25.

afholdtes et diskussionsmøde 22.-24. maj 1894 vedrørende foreningens fremtidige virksomhed og med deltagelse af fagfolk og andre aktive fra såvel blindesagen som abnormskolerne, men uden deltagelse af hverken Moldenhawer eller repræsentanter for de ældre foreninger.

Foreningens store tilslutning, den offentlige opmærksomhed, adressen, brevet til de ældre foreninger m.v. må være blevet opfattet som en trussel mod disse sidstnævnte. Gennem Danmarks Blindes initiativer, bagved hvilke Dahl stod, havde de ældre foreninger udsigt til at miste deres frihed eller blive overflødiggjorte.

Danmarks Blindes arbejde og planer blev imidlertid fuldstændigt tilintetgjorte gennem en skandalisering af netop Allan Dahl. Omkring den 28. september beskyldtes Allan Dahl i pressen for at have bortødslet foreningens midler til rejser og kampagner. Under overskriften: *"mindre Tale og mindre Bekostning, mere nyttig Handling, mere Hjælp"*, fremførtes, at kun et mindre beløb var anvendt på understøttelser, mens 64% var blevet brugt på rejser, tryksager etc.⁴⁰⁰ Dagen efter afholdt foreningen generalforsamling, som ifølge pressens beskrivelser var dramatisk og kaotisk: *"Kunde disse Mennesker ikke se – raabe og skrige kunde de i alt Fald. Vi har sjælden hørt et værre Spektakel end det, de Blinde i Aftes præsterede. ... Næppe have Hr. Dahl ladet sin Stemme høre, før der brød en Storm af Bifald, Hyssen og Piben løs imod ham. "Ned med Allan Dahl!" – "Ned med den Levebrødsmand!" – "Vi vil ikke have ham!"* lød Raabene op imod den gamle Ritmester, der vaklede og maatte holde sig til en Stol. *"Om det Resultat, der er naaet i Blindesagen i de to Aar, jeg har arbejdet i den, kan jeg kun sige, at det er storartet – dette kan ikke omdisputeres."* Stormende Latter, Hujen og Piben fra de Blinde – Bifald fra Flertallet af de Seende. – Spektaklet vokser: – en Herre paa første Række udpeger en pibende Blind og raaber, at han skal smides ud...) ... Diskussionen fortsættes. Hr. Gütthler taler om, hvor sørgelig det er at se *"al den Edder, Forgift og Galde, der er faret i d'Herrer Blindes Krop"*, Andre taler i de mest nærgaaende Udtryk om Allan Dahl – da der kommer Forslag om til Trods for

400 Nationaltidende 28.9. 1894.

de nedlagte Mandater at vælge Hr. Allan Dahl og den øvrige gamle Bestyrelse. De Blinde raaber paa skriftlig Afstemning, men Dirigenten driver Partierne hver til sin Side, og – Hr. Allan Dahl og hans Kollegaer erklæres for valgte med 95 St. mod 68! Under det frygteligste Hurlumhej med Raaben, Skrigen og Banden slutter saa Generelforsamlingen."⁴⁰¹

En uge senere, den 7. oktober, indleverede 239 blinde en adresse til Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed. Ordlyden heri var blandt andet: *"Da der i den senere Tid, foranlediget ved "Foreningen Danmarks Blinde", har været saa meget Tale om Hjælp til de Blinde, føle vi undertegnede Blinde stor Trang til ved nærværende Skrivelse som et fælles Udtryk for vore Følelser at bevidne den høje Bestyrelse vor Taknemmelighed for den velsignelsesrige Virksomhed, der i saa mange Aar er udfoldet. I særlig Grad takke vi for den Maade, paa hvilken Hjælpen kommer til os, ved at skaffe os Selvvirksomhed. Vi anse den for at være den bedste Form, idet vor Selvstændighed hæves, og vi ikke komme til at føle vor Svaghed saa haardt...."*⁴⁰²

Adressen var en reel underkendelse og forkastelse af Danmarks Blindes adresse til rigsdagen. Ved adressens overrækkelse udtalte Moldenhawer på bestyrelsens vegne da også: *"... Den Udtalelse, som De nu har givet os, at det er den rette Vej at gaa, at støtte Evnen til Selvvirksomhed, er os saare kærkommen."*⁴⁰³

Omkring den 15. oktober omtales i pressen endvidere, at Allan Dahl har udsendt nogle pjecer.⁴⁰⁴ Heri gør Dahl dels rede for foreningens regnskab og sine rejseudgifter, dels angriber han Moldenhawer for at have udspremt urigtige historier vedrørende Dahls udgiftsniveau. Moldenhawer har: *"... "bagtalt og mistænkeliggjort"* ham og kaldt ham for en *"Reklamemager"* og *"Plakatmand"*."⁴⁰⁵ Pjecerne

401 Politiken den 30.9. 1894.

402 Foreningen til at Fremme Blindes Selvvirksomhed 33. Aarsberetning 1894; side 5.

403 Foreningen til at Fremme Blindes Selvvirksomhed 33. Aarsberetning 1894; side 6.

404 Disse pjecer er tilsyneladende ikke bevaret. De findes hverken på Det Kgl. Bibliotek, i Danmarks Blindes arkiv eller i blindeinstituttets arkiv. Indholdet kendes derfor kun gennem pressens omtale. (Nationaltidende den 15.10. 1894 og Politiken den 15.10. 1894).

405 Politiken den 15.10. 1894.

fik ingen konsekvenser, men var dog så alvorlige, at blandt andet blindeinstituttets lærerpersonale følte sig foranlediget til skriftligt at tilkendegive Moldenhawer deres støtte.⁴⁰⁶

Hvorvidt beskyldningerne mod Dahl og adressen til Selvvirksomheden var iværksat af Moldenhawer som en modreaktion på Danmarks Blindes adresse til rigsdagen og øvrige intentioner på blindesagsområdet kan ikke direkte påvises, men forløbet gør antagelsen nærliggende. Resultatet blev, at Dahl trak sig ud af Danmarks Blinde. Foreningen oplevede samtidig en stærk medlemsnedgang og blev delvist sprængt derved, at en række af lokalkredsene afbrød samarbejdet med bestyrelsen, og flere kredse frigjorde sig helt i protest mod behandlingen af Dahl. Foreningen overlevede, men var svækket og afdæmpet. Dens væsentligste betydning blev efterfølgende litteraturvirksomheden. Efter 1895 søgte den desuden tættere forbindelse med de ældre foreninger og tog i samarbejde med disse initiativ til oprettelsen af hjemmet på Marinendalsvej.

8.2 ”De Blindes Verden”

Det foregående drejede sig tydeligvis om, hvem der skulle repræsentere blinde, og hvilken strategi der skulle anlægges. Heri og i den brede opbakning til Danmarks Blinde ligger der imidlertid også flere ubesvarede spørgsmål. For det første kan opdelingen på generalforsamlingen mellem blinde og seende, således som det fremgår af skildringen i Politiken, synes påfaldende. For det andet kan det forekomme besynderligt, at muligheden for at opnå en statsunderstøttelse uden fattighjælpsvirkning ødelægges med adressen til Selvvirksomheden. Såfremt antagelsen om, at Moldenhawer stod bag skandaliseringen af Allan Dahl, er rigtig, kan en forklaring være loyalitet over for Moldenhawer, som givetvis også spiller en væsentlig rolle. Afsnit 4-6 illustrerer på forskellig måde det familiære forhold mellem forstanderen og de tidligere elever, men at tillægge dette forhold hele forklaringen vil være at reducere sidstnævnte til marionetter. En

406 Breve blandt andet fra personalet dateret 13.10 1894. (Sager vedrørende lærerrådet 1857-1908).

anden og givetvis ikke mindre væsentlig forklaring skal nok søges i den helt basale afhængighed af økonomisk støtte, som Danmarks Blinde ikke formåede at erstatte – og slet ikke efter de store kampanjer. Dette afspejles muligvis netop i, at de blinde medlemmer ikke ville det samme som foreningens store seende flertal, der ikke var underlagt denne afhængighed. Foreningen blev stiftet af blinde, men ud over at figurere på navnelisterne over bestyrelsen i årsberetningerne synes de blinde medlemmer kun at have spillet en rolle ved forslaget om at indgive en adresse. Herudover giver årsberetninger og avisartikler det indtryk, at de havde en sekundær rolle. Opgøret med Dahl viser dog, at de blinde ikke var uden indflydelse, men denne reduceredes efterfølgende. På generalforsamlingerne 1895-1896 vedtoges nye love: De betød blandt andet, at bestyrelsen blev selvsupplerende, og at generalforsamlingen som vælgende instans blev afskaffet, samt at kun tre mod tidligere fem af bestyrelsens 11 medlemmer skulle være blinde, og endelig at bestemmelsen, om at formanden skulle være blind, bortfaldt. På generalforsamlingen i 1896 blev der netop udtrykt beklagelse over, at generalforsamlingerne – på grund af at de fremmødtes fordeling mellem blinde og seende – i for høj grad var udtryk for de nydende medlemmers ønsker frem for de ydendes.⁴⁰⁷

Denne øjensynlige interessekonflikt kunne være udtryk for en begyndende tilkendegivelse af selvstændighed. De seendes interesser og intentioner på de blindes vegne er ikke nødvendigvis sammenfaldende med de blindes. Forholdets velgørenhedskarakter har givetvis også medført en rollefordeling med særlige rolleforventninger. Forventningen til modtagernes rolle afspejles i selve fremstillingen af blinde. Brugen af blandt andet metaforer, ikke kun i materialet omkring Danmarks Blinde men også i rigsdagsdebatter m.v., viser, at blindheden tillægges særlig betydning. Denne kan illustrativt belyses med to avisartikler, som også afspejler, at det betydningsmæssige indhold ikke nødvendigvis er entydigt. Artiklerne er næsten samtidige (1888 og 1891) og omhandler begge den årlige eksamen på blindeinstituttet:

407 Danmarks Blinde 13. Aarsberetning 1896.

"Mellem Blinde.

*Igaar Morges begyndte den aarlige fire Dages Eksamen paa Cita-
delsvejens Blindeinstitut. ... Vi, der kan se, træder da ind i de Blin-
des Verden og ser os nysgærrigt om. Er det de Blinde, disse unge
Mennesker, der uden Famlen løber op og ned ad Trappen, hilser
Godmorgen og rækker hinanden Haanden? Ja, de er blinde, men
man ser det ikke ligestraks. Ubegribeligt er det, hvor deres Instinkt
er fint. De har øjeblikkelig Rede paa, at en Fremmed er i Vestibulen.
De vender sig og ser efter os – ja, gid de kunde! Smaa glade Fyre
er det, som i Anledning af Aarsprøven har pyntet sig med Blomster
i Knaphullet. Tænker de sig Blomsten smukkere, end den er, fordi de
kun har deres Forestilling om den gennem Lærerens Ord og gennem
den hos Blinde usædvanlig stærke Fantasi? Maaske forestiller ogsaa
disse tilsyneladende saa lykkelige Børn sig Verden skønnere, end den
er. – Hvor maa ikke paa en Baggrund som deres Indbildningskraft
Historiens Helte blive æventyrlige og Naturen vidunderlig! Det hæs-
lige, det smaalige, Livets Natside, ser de ikke. Er det derfor, de er
saa glade. Er de Blinde lykkeligere end vi? Det er muligt. ... man kan
lære meget mellem Blinde. Men paa Vejen hjemad over Langelinie
føler vi, at det er trist, naar de skal lære os at se."*

Politiken den 15.5. 1891

"Mellem Blinde.

*Ude i en Allé paa Østerbro ligger der bag grønne Trær et i rødt i
gammel ejendommelig Stil bygget Hus. Det er de Blindes Hjem. Fra
Vejen kan man følge dem, naar de varsomt følede sig for gaar om
i Havens Gange. De ler ikke, de raaber ikke, og den frembrydende
Natur og Foraarssoen ser de ikke. De er født i Mørke – dømte til
at vandre gennem Livet i en evig Nat. ... Blindeinstitutets vanskelige
Opgave er at opdrage disse Stakler saaledes, at de ikke blot i aande-
lig Henseende, men ogsaa manuelt kan optage Eksistenskampen med
dem, der har samtlige Sansers fulde Brug. ... Intet udenom distra-
herer dem fra Arbejdet. De maa altid have noget mellem Hænder.
De kan ikke lege, og er de ubeskæftigede et Øjeblik, gribes de af
Melankoli. Da sidder de sammekrøbne rundt om paa Havens Bænke,*

stirrende lige op mod Solen. ... De Blindes Verden er en Verden for sig selv, en trist Verden, som man kun faar et svagt Begreb om ved en Times Tid at færdes her i deres Hjem. Men gaar man bort igen, da er det, som om Jord og Himmel, mens man var derinde, pludseligt havde faaet friske Farver. Se: Solen drysser Guld paa Blomster, Trær og Hav!"

Artiklerne illustrerer hvor betydningsmæssig konstruerede blinde er, og at virkeligheden er noget, der subjektivt fortolkes. De to artikler synes umiddelbart ret forskellige i deres skildring af blinde, men de tager imidlertid begge udgangspunkt i, at blindhed er en fremmed og fundamentalt anderledes tilstand. Blinde fremstilles som en gruppe, der har en fælles og særegen virkelighedsoplevelse med heraf følgende følelsesmæssige konsekvenser. Forestillingen om blindheden og dens karakteriserende egenskab er udvidet til at omfatte hele personlighedsstrukturen og bliver derved stereotyp.

Artiklerne rummer to grundlæggende kulturelle forestillinger om blindhed. Den første har sit udspring i en idé om sansemæssig kompensation og særlige evner. Heri ligger også et dualistisk træk: Det synlige og fysiske hører ligesom det usynlige og spirituelle sammen. Evnen til ikke at kunne se det fysiske skulle herudfra give adgang til en mere sand og essentiel virkelighedsoplevelse, befriet fra den materielle overfladiskhed.⁴⁰⁸ Den anden kulturelle forestilling har sit udgangspunkt i en almen definition ud fra lyset, og den bevirker, at blindhed gøres til det samme som at se mørke. At være blind opfattes som at leve i mørke, og mørke associeres med tristhed i modsætning til lys og glæde. At leve i bestandigt mørke medfører melankoli osv.

Disse to aspekter udspringer af selve forestillingen om ikke at kunne se, som det er umiddelbart muligt at skabe sig ved blot at lukke øjnene. Af denne forestilling om blindheden kommer givetvis også opfattelsen af blinde som i særlig grad hjælpeløse og afhængige, ligesom forestillingens skræmmende indtryk utvivlsomt også udgør en væsentlig del af forklaringen på blindes positive særstilling. Billedet

408 Scott, 1969; side 1-10.

af afhængighed og hjælpeløshed er netop det, der spilles på i velgørenhedsindsamlingerne med begreber og metaforer som de ovenfor nævnte, som appellerer til den umiddelbare forestilling om ikke at kunne se, som eksempelvis: "... den Ulykke at være Synet berøvet og derved henviste til at vandre Livet igjennem i evigt Mørke."⁴⁰⁹

Blindhed omgæres ikke af en blufærdighedsgrænse, og det har ikke været tabuiseret på samme måde som andre handicap.⁴¹⁰ Et gennemgående kendetegn ved behandlingen af de forskellige handicap i folkesagn, ordsprog, m.v. er, at blinde altid behandles med respekt, hvorimod døve, bevægelseshæmmede, m.fl. ofte udsættes for latterliggørelse.⁴¹¹ Blindhed opleves mere provokerende og umiddelbart appellerende end andre handicap, ligesom der ikke er samme faste begrebsmæssige ramme om et legemligt handicap, som der er om blindhed. Det er inden for rammen af disse kulturelt bestemte forestillinger, fremstillingen af blinde i slutningen af 1800-tallet tager udgangspunkt.

Fremstillingen af blinde ud fra sådanne stereotype forestillinger indebærer samtidig en definition af, hvordan blinde må være. I 1900 kommer det første modsvar på denne stereotype generalisering i pressens fremstilling af blinde. Musiklærer ved blindeinstituttet Carl Cohn protesterer over Politikens skildring af indvielsen af Mariendahlshjemmet: "*I Deres iøvrigt elskværdige Anmeldelse ved Indvielsesfesten af "Hjemmet for arbejdsdygtige blinde Kvinder" findes følgende Passus: "Endvidere blev der under Ledelse af den blinde Pianist Hr. Carl Cohn afsunget en af denne komponeret Kantate med Tekst af Ernst v. d. Recke, i hvilken Solopartiet udførtes særdeles nydeligt af en ung, blind Dame". Denne "unge, blinde Dame" er den bekendte, stemmebegavede Sangerinde Vilhelmine Christensen. Der er vel i og for sig ingen Skam i at være blind, men at dette Gang paa Gang bliver trukket frem, naar man viser sig for Offentligheden,*

409 Berlingske Tidende 23.8. 1893.

410 Af kirkebøger og folketællinger fremgår det, at svært handicappede familiemedlemmer på landet tidligere ikke blev registreret og var gemt bort. Opfordringen til indskrivning af stærke handicap blev generelt ikke fulgt, bortset fra blinde. (Mandrup Rønn, 1996; side 93).

411 Påske, 1994; side 31-40.

maa dog vist ved nærmere Eftertanke forekomme enhver smagløst – hvad vilde man for Eksempel sige, hvis der i en Avisartikel fortaltes, at “Kantaten blev ledet af den pukkelryggede Dirigent Hr. A., Solopartiet udført af den platfodede Sangerinde Frk. B. Det er denne hyppigt gentagne offentlige Mangel paa Delikatesse, der har kaldet mig frem paa Arenaen, saa meget mere som der ogsaa i det private Liv vises den allerstørste Indiskretion overfor Blinde; hverken Sporvognskuske eller Etatsraader generer sig for ved det første tilfældige Møde at underkaste én et formeligt Interview om Grunden til éns Blindhed, dens Forløb og Følger. Gamle Damers Medlidenhed kan antage Dimensioner, som paafører Kvalme; overalt træffer man paa den Anskuelse, at alle Blinde i deres aandelige Liv ikke modtager flere Indtryk end Kong René’s uudviklede Datter. Dette forunderlige Fejlsyn af Publikum virker i høj Grad nedstemmende paa mange Blinde og bidrager sikkert i sine Konsekvenser til at hæmme dem i Livets almindelige Kapløb; ved enkelte Lejligheder kan det vel tiltrænges en Haandsrækning, men jo naturligere og jo mindre beklagende denne ydes, desto mere kærkommen vil den altid være. Min Appel til Publikum og Presse er altsaa, lad os blive fri for Adjektivet ”den Blinde”, bedøm og benyt vort Arbejde efter dets Værdi, det vil for manges Vedkommende staa paa Højde med ligebegavede Seendes. Carl Cohn”⁴¹²

Artiklen afspejler, at den allerede givne diskursive identifikation påtages, men samtidig fremsættes krav om at blive betragtet som naturlig og ligeværdig. Artiklen kan tolkes som et udtryk i den proces, Foucault har beskrevet inden for forskellige minoritetsgrupper, hvorigennem nye og positive opfattelser søges. De første tegn herpå spores omkring etableringen af Danmarks Blinde og får stadigt tydeligere udtryk efter 1900 og op mod dannelsen af Dansk Blindesamfund.

412 Politiken den 13.12. 1900.

8.3 Dansk Blindesamfund

Netop Carl Cohn, der stod bag indlægget ovenfor, var afgørende som initiativtager ved mobiliseringen og organiseringen af blinde efter år 1900. En vigtig forudsætning herfor var imidlertid også tidsskriftet ”Budstikke” på punkt, som Danmarks Blinde påbegyndte udgivelsen af i 1898.⁴¹³ Med Budstikke var der etableret et forum for diskussion og udveksling af holdninger, som ikke mindst fik betydning i forbindelse med dannelsen af Dansk Blindesamfund. Imidlertid var Det Kgl. Blindeinstituts jubilæum atter den direkte begivenhed, hvor ideen om et organiseret fællesskab opstod.⁴¹⁴ Ligesom ved 25 års jubilæet i 1883 og dannelsen af Danmarks Blinde var der ved 50-års jubilæet i 1908 samlet mange tidligere elever. Efter jubilæet diskuteredes et sådan fællesskab videre i Budstikke. Eksempelvis skrev P. Ommerbo i februar 1909 at blindeinstituttet var ”*Blindeverdenens centrum*” og at ”*vi Blinde er Søkende*”.⁴¹⁵

I oktober 1909 fremsattes tanken om en sammenslutning af blinde i en forening.⁴¹⁶ I Budstikke fortsattes debatten, og her fremsattes atter forslag om en fast årlig understøttelse. I marts 1910 skrev Carl Cohn herom: ”*Der maa skaffes saa mange Penge til Veje, at enhver Blind, som er værdig trængende, kan faa en fast, aarlig Understøttelse, der ydes ham eller hende som Rettighed og ikke som Almisse. ... de Blinde maa selv være med. Saa mange som vi er, maa vi underskrive en Adresse til Regeringen ...*”.⁴¹⁷ I maj fremlagde Cohn et udkast med en redegørelse for de blindes antal og forhold, og i juni 1910 blev adressen underskrevet af 233 blinde overgivet til Alderdoms- og Invaliditets Kommissionen.⁴¹⁸ Der var således pustet nyt

413 Budstikke er ikke bevaret fra de første årtier. Da det kun udkom på punktskrift, var det ikke omfattet af indleveringspligten. Kildematerialet til Dansk Blindesamfunds tidligste historie er herudover også mangelfuld. Dansk Blindesamfunds medlemsblade 1911 til 1916, som også kun udkom på punkt, er ikke bevaret. Enkelte passager fra medlemsbladene og Budstikke er gengivet i Ommerbo, 1944. Desuden udkom 8 numre af Dansk Blindesamfunds sorttrykte Meddelelse fra 1913 til 1916, som var et sammendrag af indholdet i medlemsbladene.

414 Ommerbo, 1944; side 7 ff.

415 Ommerbo, 1944; side 8.

416 Ommerbo, 1944; side 8.

417 Ommerbo, 1944; side 9.

418 Alderdoms- og invaliditetskommissionen blev nedsat i 1904 og afsluttede sit arbejde i 1914, men dette resulterede imidlertid først i et lovgivningsinitiativ i 1921.

liv i Danmarks Blindes krav til regeringen fra 1894, uden der tilsyneladende er nogen direkte forbindelse hertil.

Samtidig hermed var der nedsat en komite til at arrangere et blindestævne med det formål at drøfte fælles anliggender. Stævnet blev afviklet i forbindelse med Kjædens 100 års jubilæum for oprettelsen af det første blindeinstitut i juni 1911. Herunder stiftedes Dansk Blindesamfund den 8. juni.

Foreningens formål defineredes som det at være bindeled og samle alle blinde i Danmark i en organisation til varetagelse af fælles interesser. Den blev underopdelt i ni lokalkredse, som skulle vælge et repræsentantskab, der igen skulle vælge et forretningsudvalg til at stå for den praktiske ledelse af foreningen.⁴¹⁹ Lederen af repræsentantskabet bar indtil 1914 titlen præsident. De associationer, denne titel samt foreningens navn kan give i betydningen de blindes samfund, forstærkes ved, at foreningen ifølge lovene til alle tider skulle ledes af blinde, ligesom kun blinde fik stemmeret og var valgbare. Der var dog i lighed med, hvad der var tilfældet i de tidligere foreninger, knyttet en kreds af seende bidragsydere. Disse fik kun lov til at støtte foreningen økonomisk og fik herudover ingen indflydelse.

Der er andre både direkte og indirekte ting, der tyder på, at de seende ønskedes holdt ude blandt andet omkring nedsættelsen af en byggekomite til opførelse af boliger. Præsident for repræsentantskabet Carl Cohn havde fået udvirket en gratis byggegrund fra Københavns kommune, og han ønskede, at byggekomiteen skulle bestå af både blinde og seende. Repræsentantskabets flertal ønskede imidlertid, at komiteen udelukkende skulle bestå af blinde og fratog Cohn byggesagen, hvorefter denne fratrådte.

Bag denne udelukkelse af seende synes interessekonflikten fra Danmarks Blinde fortsat at spøge. Det lader imidlertid også til, at netop denne konflikt er af afgørende betydning for Dansk Blindesamfunds selvforståelse. I 1929-31 angriber Dansk Blindesamfund i en række indlæg i medlemsbladene Danmarks Blinde. Dette sker først i form af en protest over Danmarks Blindes agitationsform. Dernæst stilles krav om, at Danmarks Blinde atter skal øge antallet

419 3. Aarsberetning for Dansk Blindesamfund.

af de blinde bestyrelsesmedlemmer og genindføre generalforsamlingerne. Allerede i 1911 skulle der have været fremsat krav om genindførelse af *"Blindes gamle Rettigheder"* men uden resultat.⁴²⁰ Under de uforsonlige angreb gennem 1931 bliver konflikten mellem de blinde og seende i 1894 gentagne gange berørt, og der henvises flittigt til *"den gamle Uret"*, hvor blinde *"blev frataget Valgret"* og bestyrelsen blev selvsupplerende.⁴²¹ Heri hævdes det også, at der ved denne lejlighed *"involveredes seende Studenter for at faa Magten over de Blinde"*.⁴²²

Sidstnævnte er der ikke kildemæssigt belæg for, ligesom begivenhederne ikke udspillede ved en enkelt lejlighed, men reelt var et resultat af tre generalforsamlinger 1894-96, og endelig dateres episoden upræcist.⁴²³ Overleveringen og fortællingen om denne *"Uret"* synes derimod at være central for opbygningen af en selvforståelse. Mytedannelsen og fremstillingsformen illustrerer, at begivenhederne i Danmarks Blinde anvendes som en negativ målestok i dannelsen af en ny grundfortælling om blinde.

Den nye forenings selvforståede rolle kommer også tydeligt til udtryk i et indledende digt i Peter Ommerbos fremstilling af foreningens stiftelse og de første år: *"Vi Blinde er et Broderfolk, en lille Flok i Folket, og vor Forening er vor Tolk, for hvad vi vil ha' tolket af stort og smaat i fælles Sag, i Kampen frem mod mere Dag. Vi Blinde er et Broderfolk, en lille Flok i Folket."*⁴²⁴

Formålsformuleringen rummede endvidere en række specifikke opgaver: *"At udbrede Kendskab til de Blindes Kaar, og arbejde for at skaffe værdige, trængende fast aarlig Understøttelse. Ved Henvendelse til forskellige Institutioner og Arbejdsgivere at søge Beskæftigelser, der kan egne sig for Blinde. At oprette Hjem for svagelige,*

420 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 3, 1931.

421 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 3, 1931.

422 Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 5, 1931.

423 Givetvis som et resultat af, at pressen inddragedes, besluttede Danmarks Blinde ved udgangen af 1931 atter at øge antallet af blinde bestyrelsesmedlemmer fra 3 til 5, genindføre generalforsamlingerne og give alle blinde stemmeret. (Medlemsblad for Dansk Blindesamfund nr. 24, 1931.)

424 Ommerbo, 1944. Peter Ommerbo var med til at stifte Dansk Blindesamfund og formand 1913-15.

enligtstillede og gamle Blinde. At hjælpe fattige Blinde ved at betale de Udgifter, som nødvendig Hjælp paadrager dem."⁴²⁵

Fælles for opgaverne er, at de alle i et eller andet omfang var betinget af de sociale forhold. Disse forhold, samt måden hvorpå de ønskedes løst, stod også helt centralt. I en artikel i Politiken dagen efter stævnets afslutning i juni 1911 trækkes den grundlæggende forskel mellem denne og de tidligere foreninger op: "*... Navnet paa den nye Forening er Dansk Blindesamfund, og den adskiller sig fra de tidligere Foreninger derved, at den ikke har disses Velgører-Præg. Det er ikke en Kres af velmenende Borgere, der har sluttet sig sammen for at gøre godt mod de Blinde; det er disse selv, der vil tage Styrelsen af deres egne Sager. ...*"⁴²⁶ Videre i artiklen interviewes foreningens første formand Carl Cohn: "*– Der eksistere dog, indskød vi, forskellige Foreninger, der tager sig af de Blinde. – Det er rigtigt, svarede Hr. Cohn, og nogle af dem udretter en Del godt eller har i alt Fald gjort det for Aar tilbage. Men Velgørenheden forringer Menneskeværdigheden, jeg har set fattige Blinde, hvorledes de maatte krybe og ydmyge sig for at opnaa en ussel Understøttelse paa 10 Kr. Den ny Forening vil tage Velgørenhedspræget af, hjælpe og gøre de Blinde til frie og uafhængige Borgere.*"⁴²⁷

Det nye er således kravet om ligeværdighed og uafhængighed, som blandt andet kunne opnås gennem lovsikrede rettigheder, hvilket helt overvejende kom til at præge de første initiativer. Understøttelsesagen og stiftelsen af Dansk Blindesamfund var derfor sammenhængende. I forbindelse med stævnet 8. til 10. juni 1911 afholdtes et diskussionsmøde om fast årlig understøttelse med deltagelse af rigsdagsmedlemmer, blindelærere og pressen. Forstander J. Plesner udtrykte herunder sympati for sagen, men advarede samtidig mod: "*... at male med for mørke Farver ... det vilde let kunde skade, da der var Spørgsmaal oppe om hvorvidt Blindeundervisningen gav*

425 1. Aarsberetning for Dansk Blindesamfund. Foreningens første love er ikke bevaret. Først fra 1916 findes et aftryk af lovene i Sorttrykte Meddelelse nr. 8. Lovene var da blevet revideret flere gange. Den oprindelige formålsparagraf kan dog udledes af blandt andet årsberetningerne.

426 Politiken den 11.6. 1911.

427 Politiken den 11.6. 1911.

*tilstrækkelig udbytte. ...*⁴²⁸ Mødet mundede ud i en resolution til regeringen og Rigsdagen med anmodning om, at blinde som ikke ved egen hjælp var i stand til at skaffe sig det nødvendigeste til livets ophold, hvoraf der skønnedes at være 350 ud af 552 i alderen 18 til 60 år, ved lov fik ret til en fast årlig støtte. Argumenterne var igen afhængighedstemaet: *"... saaledes at den Blinde ikke hele sit Liv skal føle Trykket ved at være afhængig af andre Mennesker eller simpelt hen lide Nød.*"⁴²⁹ I juni 1912 afholdtes et nyt agitationsmøde, som udmundede i en ny og mere konkret resolution til Indenrigsministeriet. Heri pegedes på en ændring af fattiglovens §61 til at opnå en fast årlig understøttelse uden fattighjælpsvirkning.

Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet rettede i anledning heraf en forespørgsel til blindeinstituttet og de ældre foreninger vedrørende statsunderstøttelse og bortfald af fattighjælpsvirkning. Disse udtrykte betænkelighed, dels fordi statsunderstøttelse ville svække de private foreninger, dels fordi en fast årlig statsunderstøttelse uden fattighjælpsvirkning kunne mindske lysten til selverhverv. Forstander Plesner udtrykte dog støtte til bortfald af fattighjælpsvirkning, men kun for de som ydede en erhvervsmæssig indsats: *"... Princippet bør være Hjælp til Selvhjælp. Gives Hjælpen til enhver Blind vil den hos nogle bevirke at de henfalder til Lediggang og Sløvhed, kort sagt i den Tilstand hvorfra det er og altid har været Blindeinstituttets Opgave at hæve de Blinde. ... mister Kommunens Støtte Karakteren af Fattighjælp, er der jo intet ydmygende heri. ...*"⁴³⁰ Som allerede behandlet i afsnit 7 blev en fast årlig understøttelse herefter opgivet, hvorimod bortfald af fattighjælpsvirkning søgtes opnået via tilsyn, som blindeinstituttet påtog sig at udføre. Dette blev imidlertid atter opgivet på grund af Dansk Blindesamfunds forbehold, som anså ordningen for kun ren midlertidig,⁴³¹ hvorefter en ændring af Fattiglovens §61 blev gennemført med lov af 25. februar 1914.

428 Nationaltidende den 10.6. 1911.

429 Ommerbo, 1944; side 12.

430 Brev fra J. Plesner til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet den 3. september 1912. (Bestyrelsens kopibøger 1912-15).

431 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 2, december 1913.

Holdningen fra de ældre foreninger og blindeinstituttet var, som det er fremgået, bestemt af disses egne interesser og altså stort set som i 1894. Årsagen, til at sagen ikke strandede, var, foruden en ændret indstilling særligt Dansk Blindesamfunds vedholdenhed og foreningens legitimitet. I rigsdagsdebatterne fremhæves det netop, at det er de blinde selv, som *"nu har organiseret sig"* og *"paa Foranledning af Henstillinger fra Blinde"*,⁴³² ligesom der også henvises til og citeres fra Dansk Blindesamfunds resolutioner.⁴³³ Egenorganiseringen i sig selv er således en faktor, som muliggør påvirkning.

Foreningens mål om at få indflydelse på egne forhold opnåedes således hurtigt, og allerede i august 1913 hedder det: *"Foreningen har ogsaa naaet godt frem i Retning af at vinde Anerkendelse hos Myndighederne, som nu ikke kan tænke sig at foretage noget vigtigt Skridt i Blindesagen uden at forhandle med Dansk Blindesamfund."*⁴³⁴

En række af foreningens interessesager, herunder understøttelsessagen, var tidligere fremsat. På samme måde var en række af de begreber og betegnelser m.v., som benyttedes, overtaget fra blindeinstituttet og især Moldenhawers formuleringer. Eksempelvis havde Moldenhawer allerede fremsat planen om opførelse af billige arbejderboliger. Også interessen for forsømte små blinde børn og blinde børns skoletvang var sager, Dansk Blindesamfund genoptog. Disse sager kan ses som udtryk for den institutionelle påvirkning og en gruppeidentifikation, men også som et behov for at markere sig inden for alle områder vedrørende blindesagen. Herunder tog foreningen også kvinders erhvervsvilkår op, og de dårlige indtjeningsmuligheder ved de traditionelle kvindelige erhverv førte til en diskussion i medlemsbladet.⁴³⁵ En udløber heraf blev, at foreningen henvendte sig til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet og blindeinstituttet,

432 Forhandlinger paa Folketinget 1912-13; spalte 463 og 1913-14; spalte 1989-1994.

433 Landstingets Forhandlinger 1913-14; spalte 539-56.

434 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 1, august 1913.

435 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 3, maj 1914.

hvilket resulterede i, at de kvindelige elever fra 1918 fik samme adgang til musikundervisning som de mandlige.⁴³⁶

Et interessant område er den udadrettede selvfremstilling, som afspejles under tilvejebringelsen af økonomiske midler. Midlerne indkom ved bidrag, gaver, testamentariske betænkninger og indsamlinger. Der var, som allerede omtalt, knyttet en kreds af seende bidragydere til foreningen. Bidragyderne modtog foreningens årsberetninger, som er præget af at være henvendt til disse.⁴³⁷ I årsberetningerne og de sorttrykte meddelelser udtrykkes tak for bidrag og gaver og for den hjælp der er ydet til de enkelte: *"... hvad enten det er ved at læse for dem, ledsage dem, benytte deres Arbejde eller paa anden Maade at have søgt at lette de Byrder, som Manglen af Synet medfører; ..."*.⁴³⁸ Karakteren af dette modtager/giver forhold ligesom afhængigheden af velgørenhed afspejles tydeligt i et interview i Politiken i 1915. På dette tidspunkt havde de økonomiske konjunkturer som følge af verdenskrigen forstærket behovet for hjælp: *"Vi talte i Gaar med Koncertsangerinden Frk. Agnes Melchior, ... Frk. Melchior vilde gerne gøre os opmærksom paa den Nød, der hersker imellem de blinde Familier og enligstillede Personer, ... Blindesamfundet lever af de Seendes Penge. Men nu vil Folk ikke give. De lukker af for os. De vil være fri for os... Men sagde Frk. Melchior til sidst, beklag os alligevel ikke for meget. Vi er stolte, vi Blinde, og naar jeg har fortalt Dem alt dette, er det kun, fordi vi virkelig trænger til Hjælp imellem os."*⁴³⁹ Selvom medlidenheden afvises, appelleres der dog indirekte til denne. Artiklen var et led i Københavns-kredsens juleindsamling. Særligt op mod jul satte kredsen ind med en indsamlingskampagne, ikke mindst via pressen. Op mod julen i 1915 kunne følgende læses i Berlinske Tidende:

436 De kvindelige medlemmer synes i øvrigt at have været ganske aktive. Af årsberetningerne 1911 til 1916 fremgår det endvidere, at de i modsætning til, hvad der var tilfældet i de tidligere foreninger, var vel repræsenteret i kredsbestyrelser m.v.

437 Antallet af seende bidragydere var i 1912 1036 og 1916 4425. (1. og 5. Aarsberetning for Dansk Blindesamfund).

438 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 5, april 1915.

439 Politiken den 3.12. 1914.

*"De fattige Blindes Juleaften. Hjælp dem! "Efter disse indledende Bemærkninger kan vi gaa over til at omtale Juleforberedelserne. Blandt de nævnte to Hundrede københavnske Blinde er langt over Halvdelen trængende. De blev ifjor takket være gode Menneskers Bidrag, hjulpe til en glad Jul, og det er dette, Københavns-Kredsens Bestyrelse haaber maa ske ogsaa denne Jul."*⁴⁴⁰ Da nøden må være lige stor hele året, er valget af netop julen som indsamlingstidspunkt nok ikke tilfældig. Vendinger som *"De fattige Blindes Juleaften"* vil givetvis ikke være virkningsløse. Indsamlingerne og især juleindsamlingerne spillede på medynkvækkende forestillinger, som netop derfor var særligt indbringende.

Inden for området omkring arbejdsspørgsmålet var der imidlertid opmærksomhed på, at fremstillingsformen udadtil havde betydning for holdningen til blinde og herunder også blindes arbejde. I lighed med de tidligere foreninger var beskæftigelsesspørgsmålet centralt, og foreningen reklamerede for afsætning af blindes arbejde. Dette gav anledning til en diskussion i medlemsbladene i 1913-14, herunder spørgsmålet om et medansvar for den lave forventning til blinde: *"Da jeg var til Møde i Randers, blev der talt om, at de seende saa ned paa os. – Det er efter min Mening ikke ubegrundet, da vi jo til Stadighed søger at overhænge dem med Anmodning om Hjælp. ..."*⁴⁴¹ Diskussionen bar præg af en erfaring om, at en selvfremstilling med medlidenhedsappel har konsekvenser. Måske som en følge af diskussionen er der i årsberetningen for 1915 i opfordringen til at købe blindes arbejde indskudt et forbehold: *"Vi anmoder alle om at benytte de Blindes Arbejde – ikke af Medlidenhed -, men fordi deres Arbejde er ligesaa godt som de Seendes, og fordi de Blinde er henvist til nogle faa Haandværk..."*⁴⁴² Diskussionen blussede med mellemrum op. Dilemmaet var på den ene side ønsket om afsætning og for foreningen indsamling af økonomiske midler og på den anden side kravet om ligeværd. Måske som følge af afhængighedsproblematikken er den udadrettede selvfremstilling modstridende og præget af manglende koordineret strategi.

440 Berlingske Aften den 15.12. 1915.

441 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 2, december 1913.

442 6. Aarsberetning for Dansk Blindesamfund; side 3.

Arbejdsdiskussionen afspejler imidlertid også en igangsat definitionsproces. Således blev der eksempelvis udtrykt forbehold med hensyn til en fast understøttelse, måske også fordi denne indebar opgivelsen af, at blinde uafhængigt skulle kunne forsørge sig selv: *"... Jeg mener, det var bedre at skaffe os Arbejde i saa stor Udstrækning som mulig ved Forsøg i den ene og anden Retning. I Stedet for at sende Andragender ind til Ministeriet om aarlig Pengeunderstøttelse, burde vi heller søge at interessere det for at skaffe os Arbejde.* ..."⁴⁴³

Omvendt illustrerer diskussionen tilstedeværelsen af en gruppefølelse. Også den politiske interessekamp forudsætter, at en vis fælles identitet og solidaritet er udviklet. Politisk aktivisme kan netop analyseres som en form for identitetspolitik, en kollektiv samhandlen som søger mod udviklingen af nye identiteter og kulturelle omdefineringer, men som også er i konkurrence mellem forskellige fortolkninger. Opbygningen af fællesskabsmiljøer er heri et centralt element. I Dansk Blindesamfund etableredes sådanne miljøer ude i lokalkredsene. Lokalkredsen for København var den første, hvor dette fik en mere fast form givetvis som følge af medlemskoncentrationen og den geografiske nærhed. Fra 1915 afholdtes således månedlige møder med foredrag, oplæsning og musikalsk underholdning. Ved møderækkens åbning fremhævede kredsformanden: *"... Hvad Hensigten med disse Møder angaar, da har jeg det at sige: Foruden det, at Møderne skal være underholdende, adspredende eller oplysende, skal de tjene til at samle de blinde, hvis Veje til daglig ikke mødes, og tage Sigte paa, at der skabes et sundere og varmere Forhold mellem Medlemmerne indbyrdes, saa at der en Gang kan komme et virkeligt Samfund i Stand af blinde i København, et Samfund helt igennem hvilende paa gensidig Forstaaelse og Sympati. D.B.S. har ikke blot sine Opgaver ude i den Verden, der omgiver os, og i hvilken vi blinde ofte skal føre Kampen for Livet, men vi har tillige ganske selvfølgelige Opgaver inden for vore egne Vægge. Vor Forening skal hjælpe til, at en fælles Skæbne ligesom bliver et Baand, der mere og mere inderligt knytter alle os blinde sammen. ... Den Række Møder,*

⁴⁴³ Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 2, december 1913.

*vi her i Aften indleder, er derfor ikke alene til Underholdning og Fornøjelse, men har som sit store Motto disse tre Ord: Blinde, find hinanden!. ...”*⁴⁴⁴

Hensigten med møderne var således at opbygge en fællesskabsfølelse, og nødvendigheden heraf afspejler også, at blinde i udgangspunktet ikke har andet fælles end blindheden. Indirekte udtrykkes endvidere forventning om, at fællesskabet må blive en styrke for den enkelte, og at samværet skal fungere som et rum for udvikling af alternative vurderinger. Som det allerede er fremgået, var der ikke en opfattelse af, at blinde dybest set var forskellig fra omgivelserne. En naturlig konsekvens af en sådan opfattelse er at søge støtte hos andre ligestillede for at få eget perspektiv styrket. Brevene i afsnit 5 viste også, at omgivelsernes nedvurdering afvises og opfattes som udtryk for uvidenhed og misforståelse. Støtte i grupperelationer kan bidrage til at bekræfte medlemmerne og være ramme om udviklingen af en identitet i et kollektivt forankret system af alternative synspunkter og idealer, som er uafhængige af omgivelsernes holdninger.

*Den samlede stab på Blindeinstituttet 1910.
Blindehistorisk Museum.*

444 Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelse Nr. 7, december 1915.

Selve Dannelsen af Dansk Blindesamfund illustrerer et eget perspektiv. Samtidig kan det ses som et udtryk for segregation og afvisning af det omgivende samfund med dets ekskluderende normer. De interessepolitiske mål, som var den umiddelbare baggrund for oprettelsen, er imidlertid bestemt af de ydre marginaliserende vilkår. Det er således disse, der tages afsæt i, og som dermed bliver formgivende.

9. Konklusion

Udgangspunktet har været, at blinde konstrueres socialt og kulturelt i forskellige samfundsmæssige og interaktionelle sammenhænge. Ifølge denne konstruktivistiske tilgang skabes blinde gennem socialisering blandt andet i blindeinstitutioner, og blindhed kan betegnes som en indlært social rolle. Endvidere blev det i det foregående antaget, at en institution ikke er et neutralt objektivt rum, men at den derimod repræsenterer et bestemt sæt af normer og formidler bestemte identiteter, som står i forbindelse med hensigten, og som indpræges i de anbragte i mødet med institutionsverdenen via disciplinære mekanismer. De institutionelle normer overtages herved af de anbragte, og disse bliver en del af institutionens diskurs om blinde med påvirkning af selvopfattelsen til følge.

Selvkategoriseringen indebærer, at det institutionelle blik og definition internaliseres. Påstanden er således, at den anbragte er et formgivet produkt af institutionen, men at processen også muliggør forandring via gruppeidentifikationen og en kollektiv udfordring af de etablerede sandheder. Disse temaer er ud fra forskellige vinkler søgt afprøvet, hvoraf enkelte linjer skal trækkes op hér.

Hensigten har blandt andet været at anlægge en mere kritisk synsvinkel end den traditionelle fremstilling, som har været præget af en idealistisk humanitær evolutionisme. Institutionaliseringsen af blinde er i stedet søgt anskuet i sammenhæng med en generel samfundsudvikling og en ændret indstilling til marginaliserede grupper. Denne sammenhæng afspejles blandt andet af udviklingen, der ligger forud for institutionaliseringsen. Fra reformationen og frem opfattedes blinde som i særlig grad uarbejdsdygtige, men som en del af den heterogene gruppe af fattige og ikke som en særskilt kategori med fælles kendetegn og behov, som opfattelsen er i 1800-tallet. Handicap opstår tilsyneladende først som en forskelskategori i oplysningstiden, og handicappede besad inden da ikke nogen identitet som distinkt gruppe, men de blev betragtet som en del af en mangfoldig blanding af fattige og afvigere. Opkomsten af specialinstitutioner fremstilles som en humanitær idealistisk sag, men kananskues som et resultat

af en længere udvikling med forsøg på at reducere og indordne disse marginale samfundsgrupper. Forordninger om tiggeriet, fattiglovene, arbejds- og fattighuse samt specialinstitutioner kan ses som udviklingstrin i et forsøg på at dæmme op for uproduktive og uindordnede samfundsgrupper. I 1800-tallet sætter en generel kategoriserings-, udskillelses- og klassificeringsbevægelse igennem, som muliggør differentierede indgreb og behandling af specifikke grupper. I specialinstitutionerne indlæres netop erhvervsmæssige færdigheder, hvorved de udviklingsdygtige handicapgrupper tilpasses de samfundsmæssige normer.

I sammenhæng hermed er det overordnede formål med institutionaliseringen af blinde at sætte disse i stand til at ernære sig selv. Opdragelsen og uddannelsen er som følge heraf udformet og målrettet mod beskæftigelse efter afgang. I forbindelse med den praktiske erhvervsuddannelse er et centralt element i opdragelsen således at styrke eleverne til udholdenhed efter udtrædelsen. Et andet redskab til at styrke og fastholde eleverne på den bane, blindeinstituttet har udstukket, er etableringen af en grupperelation og vedblivende tilknytning til instituttet, hvilket stimuleres og påskønnes af instituttet. Gruppefællesskabet anskues som et styrkende holdepunkt over for den negative forventning fra omgivelserne i forhold til blinde som anderledes. Hensigten er således ikke, at blinde skal assimileres efter afgang, men at de skal indgå som en særskilt gruppe i samfundet.

Samtidig hermed karakteriseres det gennemgående tema i institutionsopdragelsen af en normaliseringsintention. Institutionens formål kan netop anskues som normaliserende derved, at den sætter blinde i stand til at indgå i det normale arbejdsliv, hvorved de kan indpasses i samfundet. Opdragelsen rummer imidlertid også en mere generel normaliserende tilpasning eller afretning af eleverne til det seende samfund med inkorporering af normal adfærd og fjernelse af afvigende adfærd for derved at lette muligheden for at glide ind i samfundet. Baggrunden herfor er, at blindheden hævdes at skulle betinge ejendommeligheder. Herved konstrueres et generaliseret billede som afvigende ud over den fysiske defekt. Institutionens selvforståede funktion er således normaliserende i dobbelt forstand, gennem til-

pasning både til det normale arbejdsliv og til det vedtagne mønster for normal adfærd.

Denne prægning opnås gennem opdragelsesprocesserne, hvorigennem eleverne lærer at se sig selv og agere som fordret af den institutionelle definition. Opdragelsessystemet består af en række elementer med afsondring, strukturering af tiden, overvågning, registrering og et sindrigt sanktionssystem, hvilket samlet fører frem til, at den normaliserende kontrol bliver automatisk og oppebæres af eleverne selv. Et formgivende element er også den familiære struktur. Eleverne knyttes ikke blot sammen i et slægtskab som blinde, men selve institutionsstrukturen er også opbygget som en generaliseret familie med forstanderen som en faderfigur.

Vejen, gennem hvilken blinde oplever deres situation, er således grundlæggende et produkt af de indgribende institutionelle socialiseringsprocesser. Herigennem opstilles grænser for, hvilke handlemuligheder og attituder der er til rådighed. Institutionsopholdets prægende betydning afspejles af korrespondancen, blandt andet af den stærke familiære tilknytning såvel til institutionen som til forstanderen. Savnet af blindeinstituttet og følelsen af ikke at høre til udenfor dette samt at føle sig udstødt og nedvurderet af omgivelserne illustrerer, at de tidligere elever opfatter sig som anderledes og tilhørende en særlig gruppe. De kategoriserer sig ud fra blindheden som det primære identitetsgivende, og de ser deres situation som et gruppespecifikt vilkår. Blandt andet kan den ensartede selvfremsstilling vanskeligt tages som udtryk for andet end netop det, at de har været på institutionen og har internaliseret diskursens verdensbillede som en del af deres egen selvforståelse.

Den økonomiske situation og de erhvervsmæssige forhold efter afgang er givetvis også bestemmende for relationsforholdene såvel til gruppen som til instituttet. Det er varierende, hvorledes eleverne klarer sig efter afgang, men samtidig er der en række fælles træk omkring deres situation og vilkår. Et særligt aspekt er her etableringen i selvstændige og uafhængige forhold. Et andet fælles træk vedrører beskæftigelse og indtjening. Afhængigheden er her gennemgående i begge forhold. Eleverne står efter afgang i en meget sårbar situation, som er værst for de kvindelige elever på grund af

den uddannelsesmæssige forskelsbehandling. De utilstrækkelige indtjeningsbetingelser gør en stor del af dem afhængige, i mange tilfælde vedvarende afhængige, af understøttelse. Ikke mindst som følge af den økonomiske afhængighed er båndet til instituttet og dets forstander opretholdt. Omvendt peger meget på, at det netop var led i en strategi med henblik på at fastholde eleverne i en vedblivende afhængighed til instituttet for herigennem at opretholde en fortsat kontrol gennem sanktionsmuligheden i understøttelsesvirksomheden.

Blindeinstituttets berettigelse var netop betinget af, om de afgående elever opfyldte formålsformuleringen, af hvilken grund de utilstrækkelige indtjeningsforhold givetvis er søgt tilsløret i årsberetninger m.v. Den politiske motivering for oprettelsen af blindeinstituttet var netop, at udgifterne i form af offentlig hjælp kunne reduceres gennem den opnåede evne til selvforsørgelse. Lige fra 1850'erne var den politiske linje derfor styret af, at staten foruden støtten til de private foreninger kun stod for undervisning og uddannelse til selverhverv. Imidlertid sker der i løbet af perioden en udvikling i den diskursive tilgang til blinde. På trods af 1857-loven er Rigsdagens debatter frem til 1880 præget af en medlidenhedsdiskurs, og først efter 1880 begynder en mere samfundsøkonomisk bestemt diskurs at blive udtalt, hvori evnen til selverhverv fremhæves. Fra 1890'erne sætter en specialisering af lovgivningen ind, som sigter på bestemte grupper og rummer en udvikling fra en forskelsløs degradering af alle, der ikke selv kunne sikre sig en eksistens, til en differentieret og hierarkiseret behandling ud fra skyld og forbedrelighed. Udviklingen fra 1890 til 1914 er således præget af en stigende opdeling mellem værdigt og ikke-værdigt trængende. Udskillelsen af blinde som den første handicapgruppe i 1914 markerer en begyndende (re)integrering af udvalgte afvigergrupper, og den kan herudfra betegnes som en normaliseringstendens. Statsmagtens tiltag overfor marginaliserede i form af op- og udbygningen af specialinstitutioner og differentieret sociallovgivning kan som allerede berørt anskues som trin på en længere udviklingsstige, i hvilken blindesagen på mange måder er en pionersag.

Denne definition og udpegning af grupper resulterer imidlertid i en indblanding fra disse gruppers side, netop i kraft af muligheden som

gruppe. Gruppefællesskabet åbner således op for kollektiv politisk handlen. Det helt centrale i blindes begyndende organisering er de sociale forhold og den samfundsmæssige stilling. Såvel Danmarks Blinde som Dansk Blindesamfund tager udgangspunkt i de vanskelige økonomiske forhold og afhængighedssituationen efter afgang, og organiseringen resulterer direkte i en forandring med ændringen af fattigloven i 1914. Blindes organisering bliver dermed medvirkende til, at diskursen ændres.

Foreningsdannelsen indebærer samtidig begyndende opbrud og konflikter. Blindeinstituttets autoritet og stilling som enerådende repræsentant for de blinde udfordres, og samtidig begynder blinde at markere et eget perspektiv og agere som gruppe i opposition til de seende. Dette kommer klart til udtryk omkring dannelsen af Dansk Blindesamfund som en forening kun for blinde, hvori seende var uønskede. Dette illustrerer gruppedannelsesprocessen: Et kendetegn ved gruppedannelse er netop, at grupper konstituerer sig i modsætning til noget andet, hvilket her må blive blinde i modsætning til seende. Foreningen kan på den ene side anskues som et udtryk for segregation og en afvisning af det seende samfund med dets ekskluderende normer, men den er på den anden side i lige så høj grad udtryk for et ønske om et styrkende frirum for udviklingen af et eget perspektiv og fælles identitet gennem støtten fra ligestillede.

Blindeinstituttets betydning for denne udvikling fremgår blandt andet af, at det direkte er under begivenheder på blindeinstituttet, foreningsdannelsen finder sted. Den institutionelle påvirkning afspejles endvidere af elevernes referenceramme og af de interessesager, som tages op samt af begreber og metaforer. Udgangspunktet er således den allerede givne definition og diskursive identifikation, som påtages. Blinde som en fast kategori forkastes altså ikke, men anerkendes omend med henblik på en statusændring.

Selvom der i materialet også synes at være stof for den frigørelsesproces, Foucault har beskrevet som en to-trinsstrategi, så er der også aspekter, som begrænser en sådan. Disse drejer sig dels om den økonomiske afhængighed bestemt af den reducerede erhvervs-evne, som medfører en permanent sårbarhed overfor ændringer i indstillingen fra omgivelser og samfundets side, hvilket lægger en

dæmper på den udadrettede aggressivitet. Dels drejer det sig om, at blinde som fysisk handicappede er oppe imod en række fastgroede menneskelige idealer, hvilket gør det tvivlsomt, om handicappede i samme grad som andre minoriteter vil kunne opnå en status som noget ligefrem ønskværdigt. Betingelserne for at opbygge en fælles positiv identitet omkring selve handicappet er derfor anderledes vanskeligt for mennesker med handicap end for andre grupper, som via fællesskab og kamp har opnået en status, som er befordrende for det at være eksempelvis sort, kvinde eller homoseksuel.

Perioden 1850 til 1914 markerer således en udviklings- og gruppetilblivelsesproces. Blinde skabes – via institutionalisering og italesættelse – som en særlig gruppe med en specifik social identitet, hvor de ikke tidligere havde eksisteret som en sådan. Udviklingsprocessen indebærer samtidig, at blinde påtager sig den givne identifikation og begynder at tale om sig selv som de blinde i institutionens forståelse med samme ord og begreber, og dette kan netop ses som et resultat af institutionsopholdet.

Litteraturliste

- Aagerstrøm Andersen, Niels: "Diskursive analysestrategier – Foucault, Koselleck, Laclau, Lumann". København 1999.
- Balslev Wingender, Nete: "Drivhuset for den sygnende plante. – Børn og opdragelse i åndsvageanstalten Gammel Bakkehus 1855 til 1902". København 1990.
- Barlebo Wenneberg, Søren: "Socialkonstruktivisme: Positioner, problemer og perspektiver". København 2000.
- Bech Dyrberg, Torben, Hansen, Allan Dreyer og Torfing, Jacob (red.): "Diskursteorien på arbejde". Roskilde Universitetsforlag 2000.
- Befring, Edvard: "Straff og opseding gennem 300 år". Handicaphistorisk tidsskrift nr. 4, 2001.
- Berg Sørensen, Anders: "Forandring, Orden og Ro?". Grus nr. 43, København, 1994.
- Berlingske Tidende (1865-1918).
- Bjarnhof, Karl: "Den korte dag er lang nok". København 1958.
- Bjarnhof, Karl: "Det gode lys". København 1957.
- Bjarnhof, Karl: "Men hver sin vej". København 1932.
- Bjarnhof, Karl: "Når stjernerne blegner". København 1956.
- Bredal Christensen, Anne-Mette: "Kan man løbe fra problemerne". København 1999.
- Christensen, Jeanne G.: "Mestendeels blind. – Blinde i det mønske landbosamfund 1645-1800". København 2000.
- Christmas-Møller, Ingeborg: "På fattighuset. – Greve hospital og andre fattighuse på landet". København 1978.
- Dahl, Allan "Danmarks Blinde – Nogle Oplysninger om Blindeforholdene her i Landet". København 1892.
- "Dansk Blindesamfund 8. juni 1911-1961". København 1961.
- "Dansk Blindesamfund, Sorttrykte Meddelelser; For de af Foreningens blinde Medlemmer som ikke læser Punktskrift" 1913 til 1916.
- Dansk socialhistorie. bd. 5, København 1982 og bd. 6, København 1980.
- "De Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883 i Kjøbenhavn". Nordisk Tidskrift for Abnormskolen (Blinde-, Døvstumme- og Aandssvageskolen) 17. Aargang, København 1884.
- "Det Kongelige Blindeinstitut paa Refsnæs 1898 til 1948". København 1948.
- "Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed, i Tiden fra 1862 til 1887". København 1887.
- Foucault, Michel: "Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge Classique". Paris 1961. ("Vansindets historia under den klassiska epoken". Stockholm, 1992.)
- Foucault, Michel: "La volonté de savoir; Histoire de la sexualité, I". Paris 1976. ("Sexualitetens historia 1. Viljen att vetta". Stockholm 1981.)
- Foucault, Michel: "Les mots et les choses". Paris 1966.
- Foucault, Michel: "Naissance de la clinique Une archéologie du regard médical". Paris 1963. ("The birth of the clinic an archaeology of medical perception". New York 1975.)

- Foucault, Michel: "Surveiller et punir". Paris 1975. ("Overvågning og straff". Oslo 1994..)
- Froestad, Jan (1997 a): "Hvordan studere sosiale gruppers egenorganisering? En teoretisk og metodisk drøfting med utgangspunkt i norsk handikapforskning". Handicap og Samfund nr. 9, 1997.
- Froestad, Jan (1997 b): "Politisk og økonomisk modernisering og utviklingen af en normaliseret handicapforsorg i Scandinavien i forrige århundrede". I Kirkebæk, Birgit og Markussen, Ingrid (Red.): "Diskurs, diagnose og konstruktion. Om Foucaultinspireret forskning i Norden med relation til handicaphistorisk forskning". Handicaphistoriske tekster nr. 3 Danmarks Lærerhøjskole. København, 1997.
- Frølund Thomsen, Jens Peter: "Ny-institutionalismen". Grus nr. 43. København 1994.
- Förhammar, Staffan: "Från tärande till närande – Handikapputbildningens bakgrund". Stockholm 1991.
- Förhammar, Staffan: "Föreningen för Blindas Vål och Yrkesutbildningen: ett exempel på vetenskabelig filantropi i Sverige i slutet af 1800-talet". Handicap og Samfund nr. 9, 1997.
- Gad, C.C.: "Sanct Hans Hospital". København 1866.
- Goffman, Erving: "Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates". New York 1961. ("Anstalt og menneske". København 1967.)
- Goffman, Erving: "Stigma. Notes on the management of spoiled identity". New Jersey 1963. ("Stigma". København 1975.)
- "Grundplan for undervisningen i Det Kongelige Blindeinstitut". København 1866.
- Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie Bd. 11: "Det folkelige gennembrud". København 1990.
- Hall, Stuart: "Old and new identities, old and new ethnicities". I A King (Red.): "Culture, globalization and the world system". Houndmills: Macmillan 1991.
- Handicaphistorie. 1987-1992 ialt 6 årbøger.
- Handicap og Samfund. 1993-1998 ialt 11 numre.
- Handicaphistorisk Tidsskrift. 1999-2001 ialt 6 numre.
- Hansen, Eiler: "De Unge Blinde i Danmark". København 1895.
- Haüy, Valentin: "Essai sur l'éducation des aveugles". Paris 1786.
- Heede, Dag: "Det tomme menneske". København 1992.
- Higgins, Paul C.: "Making Disability. Exploring the Social Transformation of Human Variation". Illinois 1992.
- Houmøller, Sven: "Kjæden laa i Mulm begravet – Træk af Kjædeordenens historie 1774 – 27. november – 1974". København 1974.
- Houmøller, Sven: "Kjæde-ordenen og blindeforsorgen 1811 – 11. juni – 1961". København 1961.
- "Hvad der kan gøres for blinde Børn i Hjemmet". København 1866.
- Jensen, Svend: "Det første skridt mod ligestilling". København 2001.
- Johansen, Folke: "Sådan fik danske blinde et skriftsprog – En historisk oversigt". København, 1983.

- Jonasen, Viggo: "Dansk socialpolitik 1708 til 2002". Århus 2003.
- "Journal udgiven til fordel for Blinde". København 1811 til 1824.
- Jørgensen, Harald: "Studier over det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark i det 19. århundrede". København 1940.
- Kirkebæk, Birgit: "Abnormbegrebet i Danmark i 1920'erne og 30'erne med særlig henblik på eugeniske bestræbelser – og især i forhold til åndsvage". København 1985.
- Kirkebæk, Birgit: "Da de Åndsvage blev farlige". Soc. Pol. Holte 1993.
- Kirkebæk, Birgit: "Defekt og deporteret; Livø-anstalten 1911-1961". Soc. Pol. Holte 1997.
- Kirkebæk, Birgit (1995 a): "Handicaphistorie som en international aktuel nødvendighed". Handicap og samfund nr. 6, 1995.
- Kirkebæk, Birgit (2001 a): "Hvor går den handicaphistoriske forskning hen?" Handicaphistorisk Tidsskrift nr. 4, 2001.
- Kirkebæk, Birgit (2001 b): "Normaliseringens periode: dansk åndssvageforsorg 1940-1970 med særligt fokus på forsorgschef N.E. Bank-Mikkelsen og udviklingen af Statens Åndssvageforsorg 1959-1970". Soc. Pol. Holte 2001.
- Kirkebæk, Birgit (1995 b): "Stakkel eller udstødt. Om det danske samfunds syn på mennesker med handicap de sidste 200 år". PTU nyt nr. 6, 1995.
- Kirkebæk, Birgit og Markussen, Ingrid (Red.): "Diskurs, diagnose og konstruktion. Om Foucaultinspireret forskning i Norden med relation til handicaphistorisk forskning". Handicaphistoriske tekster nr 3 Danmarks lærerhøjskole. København, 1997.
- Knudsen, Tim: "Dansk demokratihistorie" Bd. 1. – "Da demokrati blev til folkestyre". Viborg 2001.
- Koch, Lene: "Racehygiejne i Danmark 1920-56". København 1996.
- Koch, Lene: "Tvangssterilisering i Danmark 1929-67". København 2000.
- Krause-Jensen, Esbern: "Viden og magt: Studier i Michel Foucaults institutionskritik". København 1978.
- Kretschmer, Reinhold: "De blindas historia från äldsta tider till blindundervisningens början" 1925. Stockholm 1937.
- Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal: "Hegemony and socialist strategy. Towards a radical democratic politics". London 1985.
- Larsen, Christian: "Til gavn for Menneskeheden og Fædrenelandet. – Kjædeordenen og dens blindeforsorg 1774-1999". København 2002.
- Lauridsen, John T.: "Fra udstødte til anbragte 1500-1950". København 1996.
- Lihme, Benny: "Birgits blik – En redaktørs optegnelser". Handicap og Samfund nr. 10 1998.
- Lowenfeld, Berhold: "The changing status of the blind – From separation to integration". Springfield Illinois 1975.
- Lund, Reinhard: "De blindes sociale status 1911-1961". København 1961.
- Løkke, Anne: "Vildfarende børn; Om forsømte børn mellem filantropi og stat fra 1880 til 1920". Soc. Pol. Holte 1990.
- Løkke, Anne og Ollen Jørgensen, Sebastian: "Diskurs for historikere". Historisk Tidsskrift 101 hæfte 1 2001.
- Mandrup Rønn, Edith: "De fattige i ånden". København 1996.

- Mandrup Rønn, Edith: "Handicaphistorie som kulturfænomen. – Hvilken nytte har vi af handicaphistorie?" Handicap og Samfund nr. 6, 1995.
- March, James G. and Olsen, Johan P.: "Rediscovering Institutions: The Organizational Bases of Politics." New York 1989.
- Marius-Hansen, Jørgen: "Barndoms minder fra det Kgl. Blindeinstitut." Til belysning af blindes liv og udvikling". 1916. Vojens 1923.
- Markussen, Ingrid: "Visdommens Lænker". København 1988.
- Medlemsblade for Dansk Blindesamfund.
- Moldenhawer J. (1877 a): "De Blindes sociale Stilling". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Aandssvageskolen 10. Aargang 1877.
- Moldenhawer Johannes: "Den Blindes Forsømmelse i Barndommen". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen 3. Aargang 1869.
- Moldenhawer, Johannes: "Det Kongelige Blindeinstituts Historie". København 1905.
- Moldenhawer, Johannes: "Fremstilling af Blindeforholdene i Danmark støttet paa statistiske Data. Samt Meddelelserne om Blindeforholdene i andre Lande". København 1879.
- Moldenhawer Johannes: "Fra Blindeverdenen". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen 9. Aargang 1876.
- Moldenhawer Johannes (1877 b): "Fra Blindeverdenen". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen 10. Aargang 1877.
- Moldenhawer Johannes (1878 a): "Fra Blindeverdenen". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen 11. Aargang 1878.
- Moldenhawer Johannes: "Fra Blindeverdenen". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen. 14. Aargang 1881.
- Moldenhawer Johannes (1878 b): "Hvad udkræves for at Blindeopdragelsen i et Land kan siges at være ordnet paa tilfredsstillende Maade?" Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Aandssvageskolen 11. Aargang 1878.
- Moldenhawer, Johannes: "Hvorledes sørges der bedst for blinde Pigers Opdragelse, og hvorledes bør blinde Kvinder helst understøttes?" Vor Unge. København 1884.
- Moldenhawer Johannes: "Skildringer fra den abnorme Skole". Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen, 5. Aargang 1871.
- National Tidende (september – november 1894 og juni 1911).
- Nordisk Tidsskrift for Abnormskolen (Blinde-, Døvstumme- og Aandssvageskolen), 1883-1884.
- Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Aandssvageskolen, 1875-1882.
- Nordisk Tidsskrift for Blinde-, Døvstumme- og Idiotskolen, 1867-1873.
- Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet. – Perioden 1899-1915.
- Norrie, Gordon: "Det Kgl. Blindeinstitut – Sygelighed og Dødelighed. Hygeiniske Forhold Reform forslag". Hospitalstidende nr. 15, København 1904.
- Norrie, Gordon: "Hjemme og Ude; Livserindringer". København 1931.
- Nyhedsbreve fra Blindehistorisk Selskab.
- Nyhedsbreve fra Center for Handicaphistorisk Forskning.
- "Offentlige foranstaltninger"/"Forslag til en Reorganisation af Blindeinstituttet i Kjøbenhavn". Bibliotek for Læger 4. række 8. bd. København 1856.

- Olsson, Ingrid: "Att leva som lytt". Linköping 1999.
- Otto, C.: "Retslægevidenskaben i dens nyere anskuelser og fremskridt". Bibliotek for Læger 42. bd. København 1845.
- Pedersen, Karen Marie: "De ser os; At se os selv med andres øjne – eller vore egne øjne". Nyhedsbrev for Blindehistorisk Selskab. København juni 2001.
- Plenge, Jørgen: "Fra fortid til nutid". Statens Institut for Blinde og Svagsynede i København 1858, 5. november 1958. København 1958.
- Plenge, Jørgen: "Opdragelse og undervisning af blinde i Danmark". "Opdragelse og undervisning i Danmark". bd. 2 red. Torsti Ejner. København 1949.
- Plesner, Johannes (1908 a): "Det Kongelige Blindeinstitut i Kjøbenhavn". Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet 10. Aargang København 1908.
- Plesner, Johannes: "Foreningen Danmarks Blindes 25 Aarige Eksistens". Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet 11. Aargang. København 1909.
- Plesner, Johannes: "I Anledning af Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomheds 50 Aars Jubilæum". Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet 14. Aargang København 1912.
- Plesner, Johannes (1908 b): "Johannes Moldenhawer født 28. juli 1829 død 22. marts 1908". Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet 10. Aargang København 1908.
- Politiken (1884-1918).
- Politikens filosofi leksikon, Red. Poul Lübcke. København 1983.
- Poulsen, Sønn: "Kjædeordenen og Blindesagen i hundrede Aar". København 1911.
- Påske, Valtemar: "Den blinde stakkel, det døve spektakkel".
- Handicaphistoriske tekster nr. 1, Center for handicaphistorisk Forskning, Danmarks Lærerhøjskole 1994.
- Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Folketinget 1850-1915.
- Rigsdagstidende, Forhandlinger paa Landstinget 1850-1915.
- Rigsdagstidende, Udvalgenes Betænkninger 1850-1915.
- Roblin, Jean: "De læsende fingre. Luis Braille's liv". Oslo 1953.
- Rützou, L.: "Historisk oversigt over Den Kongelige Blindeforskoles 25-aarige bestaaen". København 1923.
- Scott, Robert A.: "Making of Blind Men – A Study of Adult Socialization". New York 1969.
- Socialdemokraten (juni 1911).
- "Statens institut for blinde og svagsynede i København 1858 – 5. november, 1958". København 1958.
- Stiker, Henri-Jacques: "Corps infirmes et sociétés". Paris, 1997. ("A History of Disability". University of Michigan 1999).
- Strandsbjerg, Niels: "Blindeinstitutioner i Danmark 1858-1970". København 1992.
- Strandsbjerg, Niels: "Refsnæsskolen 1898 til 1998". Refsnæsskolens trykkeri 1998.
- Thorsen, Svend: "De danske ministerier 1848 til 1901". København 1992.
- Warring, Anette og Bryld, Claus: "Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945 til 1997". Roskilde

- Universitetsforlag 1998.
- Wildau, E. T.: "Nogle Bemærkninger om Omsorgen for de Blinde i Storbritanien og Frankrig. – En Rejseberetning". København 1889.
- Winther Jørgensen, Marianne og Phillips, Louise: "Diskursanalyse som teori og metode". Roskilde Universitetsforlag 1999.
- Uhrskov, Anders: "Han var min fader". København 1948.
- Årsberetninger for Danmarks Blinde (De Blindes Understøttelses- og Læseforening af 1883) 1883 til 1915.
- Årsberetninger for Dansk Blindesamfund 1911 til 1916.
- Årsberetninger for Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed 1862 til 1915.
- Årsberetninger om det Kongelige Blindeinstitut 1858 til 1898.
- Årsberetninger om Det kongelige Blindeinstitut og dets For-skole 1898 til 1915.

Utrykte kilder

Landsarkivet for Sjælland, Øerne og Bornholm.

Danmarks Blinde:

Bestyrelsens forhandlingsprotokol 1885-1951, 1 bd.

Det Kgl. Blindeinstitut i København:

Beretninger, foredrag m.v. vedrørende blindesagens historie 1851-1969. 1 pk. (N. G. Melchior, "Motiver til Udkast til Lov om oprettelsen af et nyt Blindeinstitut" af 15. december 1851.)

Bestyrelsens indkomne journalsager 1857-1926, 28 pk. (1857-1900, 18 pk.)

Bestyrelsens journaler over indkomne sager 1857-1945, 12 bd. (1857-1919, 10 bd.)

Bestyrelsens kopibøger 1857-1923, 12 bd. (1857-1902, 6 bd.)

Bestyrelsens og forstanderens koncepter 1857-1926, 8 pk. (1857-1908, 5 bd.)

Breve fra Finland, Rusland, Østrig-Ungarn og Rumænien 1863-1905, 1 pk.

Breve fra og om blinde elever 1877-81, 1 pk.

Dagbøger 1858-1962, 5 bd.

Diverse korrespondance til bestyrelse og forstander 1871-1934, 1 pk.

Elevprotokoller 1858-1906, 15 bd.

Eksamensprotokoller 1862-1922, 4 bd.

Elevcharteks, piger 1854-1941, 16 pk. (nr. 36-115, 2 pk.)

Elevcharteks mænd 1851-1943, 30 pk. (nr. 87-184, 2 pk.)

Forhandlingsprotokol for blindeinstitutets bestyrelse 1872-1933, 1 bd.

Forstanderens kopibøger 1857-1928, 25 bd. (1857-

Forstanderens korrespondance 1855-1905, 12 pk.

Hovedbøger over afgåede elever 1859-1909, 2 bd.

Hovedbøger over eleverne 1858-1919, 5 bd.

Inspektionsbøger 1908, 1944-48 (1908, 1 bd.)

Manuskripter og beretninger af forstander Moldenhawer, 1854-1907, 1 pk. ("Om Statens Stilling til de Blinde efter deres Afgang fra Institutet. August 1861.")

Protokoller over afgåede elever 1859-1909, 5 bd. (piger: 47-95, 1 bd. og drenge 92-186, 2 bd.)

Sager vedrørende lærerrådet 1857-1908, 1 pk.

Sager vedrørende undervisningen 1858-1922, 1 pk.

Standpunktskarakterprotokoller 1860-1915, 10 bd.

Foreningen til Fremme af Blindes Selvvirksomhed:

Bestyrelsens forhandlingsprotokoller 1862-1904, 3 bd.

Kassebøger for foreningens understøttelseskasse 1873-87, 1 bd.

Hjem for Arbejdsføre blinde kvinder, Mariendalsvej:

Hovedbøger over beboerne 1901-73 (I 1901-45, 1 bd.)

Register over beboere 1901-73, 1 bd.

Selskabet Kjædens blindehjem, Klerkegade:

Beboerregister 1859-1968, 1 bd.

Om René Ruby

René Ruby er født i 1963 og mistede synet som 7 årig. Han gik i integreret folkeskole bortset fra de sidste tre klasser, som han gennemførte på blindeinstituttet som ekstern elev. Fra 1981-1988 lavede han forskelligt og havde blandt andet flere højskoleophold. I 1988 startede han på VUC med 9.-10. klasse og afsluttede i 1993 med fuld HF. I 1993 påbegyndte han sit studie i historie ved Københavns Universitet med religion som sidefag, hvilket han afsluttede i 2002.

”Ry har forladt barrikaderne”

af fhv. landsformand Poul Lüneborg

”Øjenforskning og blindesagsproblematik hører sammen. De er i virkeligheden to sider af samme sag. En øjenlæges (og en øjenpatologs) væsentligste opgave må være direkte eller indirekte at forebygge svagsynethed og blindhed. Er det kommet så vidt, har vi også en forpligtelse til at bistå de blinde med vor viden og kræfter for at mindske deres vanskeligheder”.

Ordene er professor dr. med. Sigurd Ry Andersens – blandt venner og kolleger kaldet Ry – der den 22. juni 2004 døde i en alder af 89 år. Dansk Blindesamfunds arbejde er igennem foreningens 93-årige historie i høj grad blevet støttet af en række fremtrædende danske øjenlæger, blandt disse hører Ry ubetinget til en af de mest fremtrædende og betydningsfulde.

I forordet til bogen *”Med lup og pen – en øjenpatologs betragtninger”* fra 1988 skrev foreningens daværende landsformand Svend Jensen følgende: *”Som det bl. a. overbevisende fremgår af bogen, er Ry Andersen ikke kun Dansk Blindesamfunds gode ven, men Ry har også til fulde forstået at leve sig ind i vore problemer og holdninger. ... Ganske vist fremgår det med al ønskelig tydelighed, at Ry ofte har været på barrikaderne og altså ofte har haft stridsøksen fremme, men det væsentligste har dog altid været forsøgene på at nå målene ad fredelig vej. Målene, som Ry satte sig, skulle imidlertid nås, Ry stak aldrig noget under stolen eller brugte krogveje. Man vidste, hvor man havde ham, man vidste, hvad han ville, og de fleste lærte at forstå, at han også formåede at nå sine mål.”*

Svend Jensen slutter med at fastslå Rys respekt for og kærlighed til sit fag og ikke mindst hans positive og medmenneskelige holdning: *”for det hele handler jo om at skabe muligheder for, at syge mennesker kan blive raske igen eller i hvert fald få en tilværelse, hvor sygdom er så lidt indgribende som muligt.”*

Selv har jeg samarbejdet med Ry gennem de sidste 17 år i Øjenfonden og i forbindelse med en række aktiviteter indenfor blindesagen,

og jeg har altid oplevet ham som et særdeles engageret menneske. Var vi sammen optaget af en sag, kunne han tidligt og silde på alle ugens dage ringe op for at diskutere nye tanker og ideer til belysning af denne.

Ry's jyske ophav fornægtede sig ikke. Fra sin far havde han lært to grundsætninger: *"Jeg sætter min hat, som jeg vil"* og *"Tag ikke hatten af, før du ser manden"*. Denne livsvisdom prægede hans mangeårige virke karakteriseret af flid, saglighed og en betydelig humoristisk sans. Disse egenskaber træder blandt andet frem i bogen *"Med lup og pen"*, hvori han beskriver kampen for etablering af Øjenpatologisk Institut ved Københavns Universitet. I sine bestræbelser fra sidste halvdel af 1950'erne og indtil hans udnævnelse som professor maj 1979 lærte Ry at overvinde et utal af faglige og bureaukratiske barrierer for at realisere sit projekt. I denne kamp var hans stædighed og gode humør utvivlsomt de bedste våbenfæller.

Ry indså tidligt nødvendigheden af at rejse ud i verden for at møde fagfolk og blive inspireret. Hans rejser i 1950'erne, hvor han besøgte øjenpatologer i Skotland, England og USA, blev således af helt afgørende betydning for hans senere hjemlige videnskabelige indsats og førte til, at han i 1962 var medstifter af og mangeårig sekretær i det europæiske øjenpatologiske selskab – E.O.P.S.

I 1967 valgtes Ry som formand for Oftalmologisk Selskab. Dette blev startskuddet til et mangeårigt frugtbart samarbejde med Dansk Blindesamfund gennem oprettelsen i 1968 af Komitéen til Forebyggelse af Blindhed. Ry fungerede som komitéens formand frem til 1980. Med Ry som drivende kraft fastlagde komitéen retningslinierne for og prioriteringen af privat støtte fra fonde til øjenforskningen, – synspunkter som i høj grad efterfølgende har præget virksomheden i Øjenfonden. Det var utvivlsomt de betydelige resultater, som komitéen opnåede, der var inspirationen til, at en række øjenlæger i 1982 tog initiativ til dannelsen af Landsforeningen til Bekæmpelse af Øjensygdomme og Blindhed, senere ændret til Værn om Synet. Året efter i 1983 oprettede Dansk Blindesamfund Øjenfonden. I den forbindelse udtalte Ry: *"Selv blev jeg opfordret til at indtræde i Landsforeningen, men valgte at gå ind i Øjenfonden (som næstformand),*

en beslutning, jeg ikke et øjeblik har fortrudt. Samarbejdet mellem øjenlæger og Dansk Blindesamfund anser jeg for særdeles vigtigt for begge parter, og ikke mindst for de blindhedstruede patienter. For mit eget vedkommende har og er samarbejdet med Svend Jensen og hans medarbejdere en stor berigelse – selv om vi kan være rygende uenige om mange ting.”

Ry's samarbejde med Dansk Blindesamfund resulterede igennem årene i en række initiativer, som har sat sig varige spor. Blandt disse skal nævnes:

- i 1971 deltog han i en TV-udsendelse om forebyggelse af øjenssygdomme, og i en række udsendelser i de efterfølgende år understregede han op til nytåret vigtigheden af at forebygge øjenskader forårsaget af fyrværkeri – kampagner, som er blevet en tilbagevendende årlig tradition.
- i halvfjerdserne tog han initiativ til et samarbejde med DANIDA om udsendelse af 4 øjenlæger til Indien. Dette blev startskuddet til udviklingen af det store danske projekt i Indien fra 1978 til 2003 til forebyggelse af blindhed på grund af grå stær gennem opbygning af et netværk af operationsklinikker. Den danske stat har igennem årene brugt godt 236 mill. kroner til projektet, der har muliggjort operation af mange millioner indiske borgere.
- i maj 1979 tog han initiativ til den første undersøgelse af ventetider på danske øjenafdelinger for grå stær operation. Dette initiativ, som igennem en årrække blev forestået af Komitéen til Forebyggelse af Blindhed blev godt 10 år senere overtaget af Sundhedsstyrelsen. Dette initiativ var således med til at igangsætte den proces, der har ført til den nuværende ventetidsgaranti for grå stær operation.

Ry skal tillige huskes for, at han var en fremtrædende videnskabsmand, der havde mod og mandshjerte til at blande sig i den offentlige diskussion om dansk forskningspolitik, mediernes behandling af forskningsresultater og planlægning af sygehusvæsenet.

Ry er ubetinget ophavsmanden til anerkendelsen af øjenpatologien som et medicinsk sub-speciale i Danmark. Den erfaring, som han igennem et langt liv erhvervede i kampen for at nå dette mål, er efter

min overbevisning baggrunden for hans engagement og forståelse for Dansk Blindesamfunds arbejde.

Ry's store engagement i udviklingen af den danske blindesag fastholdt han til det sidste. I april 2004 modtog jeg således såvel på engelsk som på dansk publikationen *"Træk af den historiske udvikling af blindeforsorgen i Danmark – Et kildeskrift af Sigurd Ry Andersen, tilegnet Dansk Blindesamfund"*.

Æret være hans minde!

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af eller kopiering fra dette blad eller dele heraf er *kun* tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan. Enhver anden udnyttelse er uden forlagets skriftlige samtykke forbudt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er kort uddrag til brug ved anmeldelser.

